

ISSN 2337-0157

br. 1
Godina I

Izlazi na 4
mjeseca

Almanah

Septembar 2014. godine | Almanah Jevrejske zajednice Crne Gore

Sadržaj

- 1 Uvodna riječ
- 2 Riječ Vrhovnog rabina Crne Gore
- 3 Saopštenje za javnost o osnivanju Zajednice
- 4 Đorđe Raičević - Razvoj JZCG od osnivanja
- 5 Vladan Lalović - Utemeljeni u multikulturalnom biću Crne Gore
- 6 Potpisivanje ugovora sa Vladom Crne Gore
- 7 Izjava za medije povodom potpisivanja Ugovora sa Vladom Crne Gore
- 8 Luciano Moše Prelević – Imenovanje Vrhovnog rabina Crne Gore
- 9 Luciano Moše Prelević – O korijenima, vjeri, razumu, jevrejskoj zajednici
(intervju za dnevni list „Vijesti“ od decembra 2012. godine)
- 10 Jaša Alfandari-Antisemitizam je danas postao nauka(intervju za dnevni list „Vijesti“ iz 2013. godine)
- 11 Slaven Radimiri – Evroazijski kongres
- 12 Boris Kožemjakin – Limud Keshet EX-YU kraj ili novi početak
(Objavljeno u časopisu Jevrejski pregled br.70)
- 13 Pavle Kauniti - Limud u Budvi (Objavljeno u časopisu Jevrejski glas br.60)
- 14 Klara Pelja - Limud u Budvi (Objavljeno u časopisu Jevrejski glas br.60)
- 15 Andrija Sekelj – Predavanja nikad dosta (Jevrejski pregled br 7)
- 16 Jaša Alfandari –Matematika, procenti, groblje
- 17 Vera Pavićević –Moja Jevrejska zajednica
- 18 Snežana Macić Stanačev –Trenderla (Čigra)
- 19 Jelena Đurović - Kaktusi i orlovi
- 20 Ivana Iličković – Sjećanje na Beograd
- 21 Mina Raičević – Pamtiću zauvijek
- 22 Ivana Mitrović – Iz mog ugla
- 23 Šošana Nahimov – Moja razmišljanja o zajednici
- 24 Katina Medigović - Mladi, a jaki
- 25 Hana Alfandari – Čegović si ti?
- 26 Sonja Tomović Šundić - Korijeni antisemitizma
- 27 Jelena Đurović – Antisemitizam u XXI vijeku
- 28 Slaven Radimiri-Levi - ``Miriam``
- 29 Đorđe Raičević - O groblju i jevrejima u Kotoru
- 30 Laura Ostojić Papo - Sjećanja
- 31 Periša Lainović - Rudolf Mosinger

Uvodna riječ

Dragi prijatelji,

Pred vama je prvo izdanje našeg časopisa-Almanah Jvrejske zajednice Crne Gore. Upravo na današnji dan prije tri godine, osnovana je Jevrejska zajednica Crne Gore - prvobitno kao nevladino udruženje, a godinu dana kasnije - kao vjerska zajednica. Protekli period ispunjen je obiljem aktivnosti i rezultata, tako da smatramo da je vrijeme sazrelo da barem dio toga, bude publikovano i time dostupno našim članovima, kao i prijateljima u zemlji, regionu i šire u svijetu.

Radili smo posvećeno i napredak je očigledan, a uvijek je rezultat zajedničkog rada. Počeli smo sa druženjem i okupljanjima, za vrijeme jevrejskih praznika i stigli skoro do samog polaganja kamena - temeljca za izgradnju sinagoge – prve u Crnoj Gori u zadnjih 500 godina, kao i do članstva u evropskim i svjetskim jevrejskim organizacijama. Uradili smo mnogo, a mnogo više je onoga što treba još uraditi: privući nove članove u Zajednicu, izgraditi i Jevrejski kulturni centar, rad na projektima iz oblasti jevrejske kulturne baštine, jevrejske arhivske građe...

Naši ciljevi se mogu sažeti u očuvanju i unapređenju jevrejskog identiteta na Balkanu, a što sadržaj ovog časopisa i odražava. Vjerujem da ćete, kao što sam i ja, u časopisu, pored mnogo refleksija prošlosti, naći i naznake budućnosti. To je kontinuitet našeg rada i postojanja. Sve ovdje što je rečeno, na neki način utiče na nas, jer sve što radimo ima za cilj da ispuni neka naša očekivanja, potrebe, nade...

Prepuštam vašu pažnju i vrijeme sledećim stranicama, koje su ispisali naši mladi i oni malo manje mladi članovi Zajednice. Tekstovi obuhvataju širok opseg tema, motiva, viđenja, kao i načina izražavanja, pa sam siguran da će vas zainteresovati i obogatiti.

Podgorica, 20.07.2014.

Jaša Alfandari, Predsjednik
Jevrejske zajednice Crne Gore

Riječ Vrhovnog rabina Crne Gore Moše Prelevića

Dragi prijatelji, Šalom Alehem i Baruhim Habaim, mir s Vama, dobrodošli na ove naše stranice i blagoslovljeni svi koji ih otvorite!

Za početak bih želio proći kroz postulate o jevrejskim praznicima, što je to što čini da neki događaj postane naš praznik. Praznik (Jom Tov) u Jevrejstvu nije nikad samo komemoracija nego je ponovno proživljavanje, jer ono što se desilo, na neki način, ponovo se događa. Najvažnije je da ono što se dogodilo je promjenilo esenciju (bit) jevrejske duše i ljudi nisu oni isti što su bili prije tog događaja. Tako da svaki jevrejski praznik reprezentira nešto što je ustanovilo novu karakternu osobinu (midot) u biti svakog Jevreja. Zajedno sa „ midot “ koja se deriviraju iz tog, tu su potencijali i postignuća koja su rezultat tih događaja i mi smo obavezni da ojačamo te potencijale i sposobnosti svake godine kad se to vrijeme ponovi.

To je istina kako za Tora praznike Pesah, Šavuot, Sukot, Roš Hašana i Jom Kipur, tako i za rabinske praznike Purim i Hanuku. Kad god su nam talmudski mudraci (rabini) dali određeni dan da se bavimo njim na određeni način, to su učinili zato jer taj dan uvijek predstavlja nešto u našem potencijalu što inače nije tu. Drugu stvar koju treba naglasiti je da ta razlika čini bit onoga što nam omogućava da živimo kao Jevreji. Da bi mogli funkcionirati kao Jevreji,

moramo imati ono što Pesah daje našoj egzistenciji, ono što nam Šavout daje, ono što nam Sukot daje, ono što nam Roš Hašana i Jom Kipur daju. Mi ne bismo mogli biti Jevreji, u punom smislu te riječi, da nemamo „ kohot hanefeš “ (snagu duše), sposobnost i potencijale koje ti praznici implantiraju u nas. Da bi funkcionirali kao Jevreji (i kao pojedinci i kao narod) moramo imati koncept „ herut “ (slobode), sa svim posljedicama koje sloboda nosi sa sobom, koncept „ Matan Tora “ (davanje Tore kao Božje preporuke kako da najbolje vodimo svoje živote da bi ispunili sve svoje potencijale), „ zman simhatenu “ (vrijeme naše radosti), „ zikaron “ (sjećanje, Dan suda), i naravno „ meliha “ (oprost) i „ kapara “ (pokajanje).

Očito je da rabinski praznici (Purim i Hanuka) nisu esencijalni u našoj sposobnosti da egzistiramo kao Jevreji, jer da jesu, tada bi nam bili dani Torom. Sama činjenica da nisu Tora praznici, nego su rabinski, znači da smo mogli živjeti kao Jevreji i bez tih praznika i kao što znamo stotinama godinama smo živjeli i funkcionirali kao Jevreji ne poznavajući ni Purim ni Hanuku. Ni kraljevi David i Solomon, kao ni proroci Izaija, Jeremija i Jezekiel nisu ih imali. Što mislimo kad kažemo da su ti praznici esencijalni za naše preživljavanje kao Jevreja? Očigledno je da svaki od tih praznika predstavlja promjenu u našem korpusu. Da bi bili u stanju preživjeti nove opasnosti koje su nastale morali smo steći nove, dodatne karakteristike i sposobnosti s kojima smo se mogli suočiti s novim opasnostima koje su nam se ispriječile.

Najbolji primjer za to je Purim. Što se to desilo na Purimu što je zahtijevalo novu sposobnost i karakteristiku od jevrejske duše da bi bila u stanju preživjeti? Koje su to nove okolnosti koje su nastale da je jevrejski narod trebao apsolutno novu sposobnost

bavljenja i sagledavanja stvari da bi uspio preživjeti? Događaji Purima, kao i sam praznik, su naravno posljedice te nove situacije, a način na koji smo reagirali na Purim je ono što nam je dalo tu novu sposobnost, tu novu karakteristiku naše duše. Da bi shvatili o čemu se radi, prvo moramo identificirati tu specifičnu promjenu u okolnostima postojanja židovskog naroda, koja je zahtijevala novi pristup, koji smo bili u stanju derivirati iz Purima kao praznika.

Jevreji su tokom Prvog hrama, točnije od izlaska iz Egipta (Jecijat Micrajim) do uništenja Prvog hrama, tokom čitavog tog perioda, živjeli u stalnom i direktnom Božjem prisustvu. To se manifestiralo na mnogo načina, što je direktno imalo utjecaja na dnevni život. Jedan je, da kad ljudi žive u neposrednom i direktnom prisustvu Boga, tada nemaju problema sa nevjerovanjem, tada se ljudi ne pitaju da li postoji Bog ili ne, jer svi su svjesni stvarnosti Božje prisutnosti i svatko je odmah svjestan i realnosti Tore. Kada živimo u Božjoj prisutnosti tada smo svjesni i postojanja proroka, koji ljudima daju Božja uputstva i pravac što raditi u određenim situacijama. Postoji neposredna svijest o posljedicama svojih akcija, prekršaj je odmah za posljedicu imao kaznu kao Božji odgovor, a micva (dobro djelo) nagradu. Bog odmah, istovremeno, odgovara na ljudske akcije i misli, nešto kao odnos oca i djece. Postoji razlika kako čovjek tada shvaća stvari i kako se odnosi prema njima, kako ih razumije i kako ih vrednuje. Kad je čovjek svjestan direktnog Božjeg prisustva, tada je Bog konstanta. Tu situaciju nazivamo situacijom „otvorenog Božjeg lica“.

U razdoblju Drugog hrama Božja prisutnost (Šehina) više nije tu, točnije više nije očigledna. To se u Talmudu izražava terminom „ Hester Panim ”, Bog je sakrio svoje lice, što znači da mi više ne osjećamo, ne vidimo i nismo svjesni Njegovog direktnog prisustva. Živimo udaljeni od Njega, a On je okrenuo svoje lice od nas, a kad se to dogodi više nema vidljivih čuda, nema proroka, a nema ni „ hašgahat pratit ”, Božanske providnosti, direktne Božanske intervencije u našim životim, nagrade i kazne kao posljedice naših djela. I zato sad moramo odgonetati zašto ovo, a zašto ono, duboko proučavati stvari i ne biti sigurni da smo dobro zaključili, dok smo prije odmah znali. Greška je kao posljedicu odmah imala sušu, što je značilo da nema hrane, a čim bi ispravili

tu grešku, pala bi kiša i bilo bi hrane. Čovjek bi odmah neposredno vidio posljedice onog što je učinio, dok sada to više nije tako jasno i teško je vidjeti vezu između stvari. To je sve bilo posljedica Božje skrivenosti pred nama.

Sada smo se morali (Židovi koji su tada živjeli, kao i mi danas) suočiti sa potpuno novim spletom okolnosti. Izgubili smo direktnu vezu s Bogom i našli smo se u neprirodnoj i opasnoj situaciji. Kako dalje živjeti s Bogom koji je sakrio lice? Kako razumjeti svijet oko nas? To je situacija u kojoj se ljudi lako izgube i zaborave na Njegovo postojanje, jer kad ne vidim odmah Njegovu reakciju, kako mogu znati da je On prisutan? Kako mogu znati da On uopće postoji? Kako mogu znati da nam je On dao Toru? Tokom postojanjem Prvog hrama nitko nije imao takve dvojbe, sve je bilo jasno, jer je Njegova prisutnost bila vidljiva kroz Njegove neposredne odgovore na naše akcije. Izgradnja Drugog hrama je počela u situaciji „hester panim” (skrivenog Božjeg lica) i mi smo trebali nešto, neki događaj da nam da lijek (protuotrov) za tu situaciju. Trebali smo ugraditi novu karakternu crtu u židovsko biće da se možemo nositi s novom situacijom, i Purim je bio ta stvar koja nam je dala tu novu karakteristiku i odgovor na tu situaciju.

Što je bio Purim? Događaji Purima su nam pokazali da nas Bog nije napustio i da je Njegova „ ruka ” još tu u svoj svojoj snazi i da On upravlja svim događajima a ne slučaj i što je još važnije da su Jevreji to prepoznali, prihvatili i reagirali prema toj činjenici. Jer da su Jevreji tada rekli da više nema Boga (ili da se Bog povukao) i da je sada sve stvar slučaja, to bi bio kraj nas kao Jevreja. Ali naši očevi i majke nisu tako reagirali. Iz same opasnosti, koja se u liku Hamana nadvila nad njih, su razumjeli da im Bog šalje poruku i odgovorili su na nju svhativši da je sam Bog uklonio opasnost koja im je prijetila. Vidjeli su Božju prisutnost usprkos tome što je sakrio lice pred nama. Shvatili su da samo izgleda kao da je Bog sakrio lice, ali da u stvarnosti i dalje postoji „hašgahat pratit ” (Božja providnost) u svoj svojoj punoći, a iznad svega Njegova briga za nas, Njegova svijest i Njegov odgovor na naše potrebe. To je ono što je Purim, to je ono što nas Knjiga o Ester uči. Uči nas da ništa nije slučaj nego da sve dolazi od Boga, da opasnost koju je predstavljao Haman nije stvar slučaja, nego smo odmah prepoznali da to Bog govori, šalje

poruku i da se Njemu moramo obratiti da bi našli rješenje za tu opasnost.

I to je od tada do danas u jevrejskoj misli, u jevrejskom pristupu životu postalo pravilo da u svemu vidimo Božansku providnost, Božansko direktno uplitanje, odgovor na naše molbe i potrebe i da naš specijalni odnos (brit) koji imamo s Bogom je tu, apsolutno nepromijenjen usprkos novim okolnostima.

Tako su se Jevreji Crne Gore raspadom zajedničke države našli u novoj situaciji, odsječeni od drugih jevrejskih zajednica. Mogli smo okrenuti glavu na drugu stranu, praviti se da sve to nema veze s nama i posvetiti se svojim privatnim stvarima, svojim porodicama. Mogli smo, ali nismo. Ali prepoznali smo da u ovom historijskom momentu mlade, a s druge strane tako stare crnogorske države, moramo dati svoj doprinos osnivanjem Jevrejske zajednice i tako staviti Crnu Goru na mapu svijeta.

S jedne strane razlog osnivanja Zajednice je pomoći sami sebi, živeti našu tradiciju dati našoj djeci budućnost, a s druge strane puno važniji razlog je pomoći u razvoju i formiranju crnogorskog društva i promoviranju Crne Gore u svijetu.

Dosta putujem Evropom posjećujući brojne, nekad tako velike, jevrejske zajednice, koje su danas samo ostaci ostataka. Te su zajednice dale tako puno svojem okruženju, a koje im je odgovorilo uništenjem. Zato je za mene lično sudjelovanje u stvaranju i daljem razvoju Jevrejske zajednice CG nešto što se teško može iskazati riječima, jer radi se o gradnji nečeg apsolutno novog na mjestu gdje nije bili ničeg takvog. Ta gradnja nečeg novog, kao npr. otvaranje Sinagoge (Bet Kneseta) u Podgoricije, unošenje Tore i prva molitva je takvo transformacijsko iskustvo za

mene da je zauvijek trajno promijenilo moju ličnost i dalo mi je tu karakternu snagu da ništa nije neostvarivo, da nam ja samo nebo granica.

Sam način osnivanja Zajednice kao da je u sebi sažeo čitavu bogatu povijest našeg naroda. Razmišljanja i razgovori nekolicine ljudi o potrebi osnivanja Zajednice ili barem okupljanja bi se mogao usporediti sa Izlazakom iz Egipta. Odluka o preuzimanju prvih konkretnih koraka ka njenom osnivanju sa Pesahom, a sam čin osnivanja sa Šavoutom, sa primanjem Tore i sada se nalazimo u periodu Sukota, u radosti i sreći živimo u svojoj suka u svojoj kolibici i svakom našom akcijom je uljepšavamo.

Osnivanje Jevrejske zajednice i prepoznavanje Vlade Crne Gore za njeno postojanje je transformacijsko iskustvo, kako za nas Jevreje, i kao pojedince i kao zajednicu, tako i za čitavu Crnu Goru. I sada potpuno promijenjeni idemo zajedno u susret zajedničkoj budućnosti i osjećam da je ovo početak jednog divnog prijateljstva.

Luciano Moše Prelević,
Vrhovni rabin Crne Gore i
Glavni rabin u Republici Hrvatskoj

Osnovano Udruženje

„ZAJEDNICA JEVREJA U CRNOJ GORI“

Nakon dužih priprema u Herceg Novom je 18 juna 2011. godine održana Osnivačka skupština „Zajednice Jevreja u Crnoj Gori“. Zajednica je formirana kao je dobrovoljna, samostalna, demokratska, nestranaka organizacija koja okuplja lica sa prebivalištem ili boravištem u Crnoj Gori, koja po porijeklu, nacionalnosti, kulturi ili jeziku pripadaju jevrejskom narodu. Zajednica i njeni organi predstavljaju jevrejsku Zajednicu Crne Gore u zemlji i inostranstvu.

Organi Zajednice su najviša tijela jevrejske nacionalne, kulturne i vjerske pripadnosti u Crnoj Gori.

Rješenjem nadležnog ministarstva, Zajednica je 20.jula, tekuće godine upisana u Registar udruženja građana.

Osnovni ciljevi Zajednice su:

Očuvanje i njegovanje tradicije i običaja jevrejskog naroda i njegovanje jevrejskog nacionalnog identiteta, kao i iniciranje i podržavanje aktivnosti u oblasti jevrejske kulture i obrazovanja. Zajednica će u okviru svojih mogućnosti i uslova djelovati na stvaranju uslova za upoznavanje i upražnjavanje jevrejske vjere za sve članove i prijatelje Zajednice.

U okviru humanitarnog i socijalnog rada organizovaće se aktivnost cedaka na principima jevrejske solidarnosti.

Jedan od značajnih ciljeva Zajednice je suprotstavljanje asimilaciji jevrejske zajednice, uz poštovanje vjerskih, nacionalnih i etničkih prava, tradicija i kultura drugih naroda, kao i suprotstavljanje antisemitizmu, rasnoj netrpeljivosti i svakom obliku mržnje i diskriminacije, te narušavanju osnovnih ljudskih prava i sloboda kako jevrejskog tako i drugih naroda.

Poseban prioritet Zajednica će imati prema očuvanju sjećanja na holokaust i edukaciji mladih o istoriji i stradanju jevrejskog naroda, kroz obrazovni sistem Crne Gore

Zajednica će održavati bliske veze sa jevrejskim zajednicama iz susjednih zemalja, sa državom Izrael i drugim organizacijama i udruženjima jevrejskog naroda u svijetu.

Za prvog predsjednika Zajednice izabran je Jaša Alfandari, a za sekretara Đina Lazar.

O daljim planovima i aktivnostima Zajednice javnost će biti blagovremeno i redovno obavještavana.

Pozivamo sve pripadnike jevrejskog naroda koji žive u Crnoj Gori, nezavisno od toga u kom svojstvu u njoj borave, da se priključe Zajednici i da svojim djelovanjem daju doprinos ostvarenju njenih ciljeva i zadataka.

Razvoj JZCG od osnivanja do danas

Osnivačka skupština jun 2011.

Dio Jevreja u Crnoj Gori se po prvi put okupio da zajednički proslavi neki od jevrejskih praznika u aprilu 2011. godine. U hotelu "Rivijera" u Njivicama u blizini Herceg Novog, Đina Lazar je zahvaljujući razumjevanju vlasnika ovog hotela, koji je inače Izraelac, organizovala prvu zajedničku Seder večeru u Crnoj Gori. U prelijepom ambijentu ovog elitnog hotela proveli smo nekoliko nezaboravnih sati. Mnogi od nas su po prvi put prisustvovali jednom ovakvom događaju. To je na neki način bio i uvod u obnavljanje ideje o organizovanju nekog vida okupljanja i institucionalizovanja jevrejskog naroda u Crnoj Gori. Učestali su međusobni kontakti koji su konačno urodili inicijativom od strane Đine Lazar da se u njenoj kući u Herceg Novom sastanemo i održimo Osnivačku skupštinu Udruženja građana čiji će naziv biti Zajednica Jevreja u Crnoj Gori. Na ovaj korak i ovakav vid organizovanja odlučili smo se usled nedostatka drugih zakonskih mogućnosti, kao i činjenice da je u Crnoj Gori neposredno prije toga od strane ne Jevreja registrovana nevladi-

na organizacija koja je sebe predstavljala kao prvo jevrejsko Udruženje u Crnoj Gori. Osnivačka skupština je protekla u opuštеноj i prijatnoj atmosferi uz bogatu vegetarijansku trpezu kojoj ništa nije nedostajalo. Pored domaćice Đine Lazar, prisutni su bili Jaša Alfandari, Ivo Medigović, Dina Nadzor sa suprugom, Edita Klejn, Savo Kostić, Đorđe Klajn i Đorđe Raičević. Prihvaćen je nacrt Statuta koji je ranije pripremljen i izabrano rukovodstvo Udruženja. Za predsjednika je izabran Jaša Alfandari a za sekretara Đina Lazar. Hadasa i Slaven Radimiri koji nijesu mogli prisustvovati skupštini saglasili su se sa svim njenim odlukama.

Edita Klejn i Đina Lazar su dobile zadatak da podnesu zahtjev za registraciju ovog Udruženja. Poslije nekoliko dopuna i ispravki u tekstu Statuta konačno je 20. jula 2011.g. nadležno ministarstvo donijelo rješenje o registraciji NVO Zajednica Jevreja u Crnoj Gori.

DAN JEVREJSKE KULTURE

/04.09.2011.g.

Đina Lazar je smatrala da je neophodno da se na neki način obilježi osnivanje ovog Udruženja. Predložila je da naša prva javna manifestacija bude obilježavanje Evropskog Dana jevrejske kulture. I ako je većina bila protiv toga smatrajući da nemamo ni dovoljno kapaciteta, vremena i sredstava za jedan takav poduhvat, gospođa Lazar je ostala istrajna u svojoj namjeri. Nakon brojnih organizacionih peripetija konačno je 4. septembra po prvi put u Crnoj Gori obilježen DAN JEVREJSKE KULTURE u Crnoj

Gori. Uz prisustvo brojnih gostiju i članova Zajednice u svečanoj Sali muzičke škole u Herceg Novom održan je koncert Stevana Sabljčića poznatog izvođača tradicionalne jevrejske muzike i kantora Sinagoge u Beogradu. Goste su pozdravili predsjednik Zajednice, gospodin Jaša Alfandari, gradonačelnik Herceg Novog, gospodin Dejan Mandić i počasni konzul Crne Gore u Izraelu, gospodin Nimrod Rinot, koji je i finansijski pomogao organizovanje ovog događaja.

Posjeta Vrhovnog rabina Crnoj Gori

/septembar 2011.

Neosporno jedan od najznačajnijih događaja u kratkoj, ali sadržajnoj istoriji ove Zajednice bila je zvanična posjeta Crnoj Gori rabina Jona Mecgera, Vrhovnog aškenaskog rabina i Vrhovnog rabina Izraela. U toku kratke, ali veoma sadržajne posjete rabina Mecgera zajedno sa pratnjom i predstavnicima Zajednice primili su gospodin Filip Vujanović, predsjednik Crne Gore, gospodin Ranko Krivokapić, predsjednik crnogorskog parlamenta i gospodin Igor Lukšić, crnogorski premijer. U razgovoru sa visokim crnogorskim zvaničnicima rabin Mecger je naglasio potrebu i nužnost da se jevrejska vjera u našoj zemlji stavi u ravan takozvanih tradicionalnih religija kako je to učinjeno u većini evropskih zemalja i zemalja regiona. Ovi zahtjevi su naišli na punu podršku, a premijer Lukšić je obećao da će se to u najskorije vrijeme realizovati. U nastavku svoje posjete rabin Mecger je posjetio Kotor, grad pod

zaštiom UNESCO-a, i grad u kome se nalazi jedino očuvano jevrejsko groblje u Crnoj Gori. Prilikom ove posjete rabin Mecger je izrazio duboko poštovanje i zahvalnost građanima Crne Gore na njihovom odnosu prema Jevrejima u toku Drugog svjetskog rata.

Prva proslava Roš Hašane u Hotelu Crna Gora

/septembar 2011.

Prvi praznik koji je Zajednica organizovala i obilježila bila je proslava Roš Hašane, nove 5772 godine po jevrejskom kalendaru. Velik broj članova Zajednice i njihovih prijatelja zajedno sa gostima iz Izraela i Albanije okupio se u Zelenom salonu kulturnog podgoričkog hotela Crna Gora da po prvi put proslavi početak jednog od najvećih jevrejskih praznika. Zahvaljujući razumijevanju uprave hotela u njegovim prostorijama smo se svih dana praznika osjećali kao kod svoje kuće. Na ovakav prijem i odnos uprave i osoblja ovog hotela nailazili smo prilikom svih naših manifestacija koje smo organizovali u njegovim prostorijama, kao i prilikom organizovanja posjeta naših gostiju. Naša uspješna saradnja prekinuta je zatvaranjem ovog objekta.

Hanuka u hotelu Crna Gora

I za organizovanje sljedećeg velikog praznika, Hanuke, te iste godine ovaj hotel nam je uz minimalnu nadoknadu ustupio svoje prostorije i omogućio da na adekvatan način obilježimo ovaj praznik. Uz obavezne krofne i med, latkes od krompira, druge đakonije, odlično vino i razni sokovi, članovi Zajednice su zajedno sa svojim prijateljima proveli veoma prijatno večer. Bila je to potvrda početka jedne lijepe tradicije okupljanja članova Zajednice povodom velikih jevrejskih praznika.

Potpisivanje Ugovora sa Vladom Crne Gore

Obećanje koje je predsjednik crnogorske Vlade gospodin Lukšić dao rabinu Mecgeru prilikom njegove posjete Crnoj Gori počelo je da se realizuje već početkom novembra iste godine. Vlada je kao svog predstavnika za odnose sa Zajednicom odredila gospodina Srđana Spaića, savjetnika predsjednika Vlade za pravna pitanja. Gospodin Spaić je sa svojim timom napravio predlog Ugovora o odnosima Zajednice i Vlade. Nakon nekoliko sastanaka i detaljne analize ovog teksta uz određene izmjene i korekcije usaglašena je konačna verzija ovog dokumenta. Ugovor su u prostorijama Vile Gorica svečano, 31. januara 2012.godine potpisali premijer Crne Gore, Igor Lukšić i predsjednik Zajednice, Jaša Alfandari. Potpisivanjem ovog Ugovora, Zajednica je postala ravnopravan partner Vladi, a jevrejski narod u Crnoj Gori dobio punu nacionalnu i vjersku potvrdu. Potpisivanje ovog Ugovora omogućilo je da Zajednica od udruženja građana preraste u nacionalno vjersku Zajednicu pod imenom Jevrejska zajednica u Crnoj Gori i kao takva bude zvanično registrovana.

Izjava za medije povodom potpisivanja ugovora između Vlade Crne Gore i Jevrejske Zajednice Crne Gore

Poštovani gospodine predsjedniče Vlade,
Poštovani prijatelji,
Cijenjeni predstavnici medija,

Predstavlja mi izuzetnu čast i zadovoljstvo što imam priliku da vam se nakon potpisivanja ovog historijskog Ugovora obratim.

Jevrejski narod je u svojoj kontinuiranoj višemilenijskoj historiji prolazio kroz veoma teška historijska razdoblja, ali je snagom svog duha i vjere uspijevaio da se iz svih nedaća i represija ponovo vrati na historijsku scenu.

Historijske okolnosti su dovele do toga da su jevrejske zajednice prisutne u velikom broju savremenih zemalja. U većini su i pravno organizovane i uobličene. Tako je bilo i u zajedničkoj jugoslovenskoj državi. Jevreji su imali definisan nacionalni i vjerski status. Formiranjem novih država po principu automatizma takav status je priznat jevrejskoj zajednici u svim bivšim republikama u kojima su postojale jevrejske opštine kao vid organizovanja. Kako u Crnoj Gori nije postojala ni jedna jevrejska opština nije bilo uslova za regulisanje nacionalnog i vjerskog statusa Jevreja u Crnoj Gori.

Sredinom 2011. godine, građani Crne Gore jevrejske nacionalnosti i vjere su kao prvu stepenicu u svom organizovanju u skladu sa važećom pravnom regulativom osnovali Udruženje građana -Zajednicu Jevreja u Crnoj Gori-. Veoma brzo nakon toga državni organi Crne Gore, a posebno Vlada i njen predsjednik gospodin Lukšić, prepoznali su opšti interes za regulisanje položaja jevrejskog naroda. U velikoj mjeri tome je doprinijela i posjeta Vrhovnog rabina Izraela gospodina Jona Mecgera Crnoj Gori. Rezultat toga je Ugovor koji smo danas potpisali.

Dozvolite mi da kažem još nekoliko riječi:

Dragi prijatelji,

Crna Gora spada u izuzetno mali broj evropskih zemalja koje su učestvovala u Drugom svjetskom ratu i bile pod njemačkom okupacijom, a u kojima nije došlo do organizovanog holokausta. To je isključiva zasluga crnogorskog naroda, njegovih moralnih svatanja i odnosa prema ugroženom. Crna Gora je u periodu italijanske okupacije do septembra 1943.g. predstavljala značajan koridor za prelazak Jevreja iz njemačke okupacione zone na područje Italije. Za preko 130 Jevreja je Crna Gora bila značajna stepenica na putu ka sigurnosti. Međutim i ako su italijanske vlasti bile prilično blagonaklone prema prelasku Jevreja bez učešća lokalnog stanovništva to ne bi bilo moguće. U periodu njemačke okupacije već je u Crnoj Gori bio mali broj Jevreja, a i tada su nalazili utočište kod ljudi u Crnoj Gori. Ono što je za nas Jevreje najznačajnije je to da se narod sve tri konfesije u Crnoj Gori nije uključio u holokaust. On nije svojim organizovanim djelovanjem kroz razne formacije učestvovao u organizaciji i realizaciji holokausta. Svi Jevreji koji su u Crnoj Gori stradali u vrijeme njemačke okupacije su likvidirani neposredno od snaga okupatora a ne od pripadnika crnogorskog naroda. Izraelska država i jevrejski narod kao svoje najveće priznanje dodjeljuje medalju „Pravjednik među narodima“ kao priznanje pojedincima i institucijama koje su doprinjele spasavanju bar jednog Jevrejina. U Crnoj Gori to priznanje je do sada dodijeljeno samo jednoj osobi, gospodinu Petru Zankoviću. Međutim to nije pravi odraz stanja. Mi zasigurno znamo da u Crnoj Gori ima još onih koji zaslužuju ovo priznanje. Nakon ovoliko vremena mnogi od njih nisu među živima, ali molimo njihove nasljednike da se prisjetite porodičnih priča i pomognu nam u pronalaženju onih koji su rizikovali svoj i živote svojih najbližih da bi spasili i u sigurnost ispratili potpune strance.

Hvala Vam.

Jaša Alfandari,
Predsjednik JZCG

Prvi seder Zajednice u Budvi /april 2012.

Nakon uspješno organizovanog Purima u prostorijama Zajednice odlučeno je da se najveći jevrejski praznik Pesah obilježi SEDER večerom u nekom od restorana u Budvi. Nije bilo ni malo lako pronaći objekat čiji će vlasnik pristati da za naše potrebe uzurpiramo i pripremimo kuhinju po pravilima spremanja košer hrane, a da to možemo i finansijski da izdržimo. To smo konačno postigli sa vlasnikom restorana Park u Budvi. Uz pomoć osoblja ovog restorana pripremili smo bogatu Serder večeru za više od 60 gostiju, članova Zajednice i njihovih prijatelja. Seder je organizovan i obavljen po svim pravilima uz maces i maces knedle. Čitav tok večere je pratila gospođa Danja Antunović, dopisnica više austrijskih listova i radija Dojče Vele i o ovom događaju napravila opširan prilog u novinama i na radiju. Večeri je prisustvovao i Robert Džerasi, regionalni direktor Jointa za Balkan i jugoistočnu Evropu.

POSJETA LIDERA EVROPSKOG JEVREJSKOG PARLAMENTA

/avgust 2012.

Prva delegacija jedne međunarodne jevrejske organizacije koja okuplja predstavnike jevrejskih zajednica u Evropi, koja je posjetila Crnu Goru i našu Zajednicu bila je delegacija Evropskog Jevrejskog Parlamenta na čelu sa predsjednikom gospodinom Vadimom Rabinovičem. Tokom višednevne uspješne posjete, delegacija je imala razgovore sa predsjednikom Države, Parlamenta, članovima Vlade, potpredsjednikom Duškom Markovićem i ministrom inostranih poslova Nebojšom Kaluđerovićem, kao i gradonačelnicima Cetinja, Podgorice i Kotora. U toku razgovora sa crnogorskim zvaničnicima, a posebno sa potpredsjednikom Markovićem i gradonačelnikom Podgorice, gospodinom Mugošom, predsjednik EJP je inicirao dodjelu jedne parcele Jevrejskoj zajednici od strane Glavnog grada i Vlade za potrebe izgradnje Sinagoge i Jevrejskog kulturnog centra u Podgorici. Ova ideja je prihvaćena i od strane premijera i gradonačelnika i nakon završetka svih neopohodnih tehničkih i pravnih pitanja bila i realizovana.

Prilikom ove posjete, gospodina Rabinoviča je pratila ekipa satelitske televizije JTV1 koja je napravila opširan prilog o Crnoj Gori i u više navrata ga emitovala na kanalima ove televizije koju prate gledaoci u više od 140 zemalja svijeta.

U okviru ove posjete dogovoreno je i otvaranje regionalne kancelarije Evropske jevrejske unije, koja je jedan vid tehničke podrške članicama EJP. Kancelarija je otvorena u novembru iste godine.

OBILJEŽAVANJE GODIŠNJICE ZAJEDNICE/maj 2012.

Kako se približavala prva godišnjica postojanja Zajednice odlučeno je da se ovaj događaj obilježi na adekvatan način. Činjenica da je Zajednica registrovana 20. jula 2011. godine, u vrijeme velikih vrućina i godišnjih odmora opredijelila nas je da ovaj događaj organizujemo krajem maja. Tim povodom smo u velikoj Sali CNP organizovali svečani koncert najstarijeg jevrejskog hora u Evropi i jednog od najboljih jevrejskih horova, poznatog hora Braća Baruh, kome je ovo bilo prvo gostovanje u Crnoj Gori. Koncertu su pored članova Zajednice prisustvovali brojni gosti iz javnog i kulturnog života Podgorice i Crne Gore. Počasni gosti su bili: gospodin Filip Vujanović, predsjednik Crne Gore, gospodin Ranko Krivokapić, predsjednik parlamenta, kao i delegacija Evropskog rabinskog Centra, predvođena Vrhovnim rabinom Milana, rabinom Gerlihom. Svečanosti su prisustvo-

vali predsjednici ili predstavnici svih jevrejskih zajednica iz država ex Jugoslavije.

Tom prilikom je predsjednik Zajednice gospodin Vujanović i Krivokapiću uručio plakete kao znak zahvalnosti jevrejskog naroda narodu Crne Gore za sve učinjeno tokom Drugog svjetskog rata. Sledećeg dana je delegacija Evropskog rabinskog centra posjetila premjera Lukšića, i tom prilikom je predsjednik Zajednice i njemu uručio svečanu plaketu.

Posjeta delegacije EAJ Kongresa

Prilikom boravka na kongresu Svjetskog Jevrejskog kongresa u Budimpešti u maju 2013. delegata Zajednice su kontaktirali lideri Evro-Azijskog Jevrejskog Kongresa, tadašnji predsjednik Vadim Sulman, kao i Mihail Členov, generalni sekretar i Jozef Zisel, predsjednik Skupštine EAJC, s predlogom da Jevrejska Zajednica Crne Gore aplicira za članstvo u ovoj organizaciji. Ova ponuda je prihvaćena pod uslovom da predstavnici ovog Kongresa prije naše prijave posjete Zajednicu i uvjere se u njene mogućnosti da da doprinosu radu ove organizacije. Tim povodom je Zajednicu krajem 2013. godine posjetio predsjednik Skupštine EAJC gospodin Zi-

sel koji se sastao sa članovima i liderima zajednice i predložio da Zajednica pošalje svog delegate na prvi sledeći izborni kongres koji se održavao u februaru 2014. godine. Predstavnik naše Zajednice na ovom kongresu bio je Slaven Radimiri. Jevrejska Zajednica Crne Gore je na ovom zasjedanju primljena u punopravno članstvo ove organizacije. Nakon toga naša Zajednica je bila posrednik u uspostavljanju veza ove organizacije sa jevrejskim zajednicama u Albaniji i Bosni i Hercegovini, a u toku je i uspostavljanje veza sa Koordinacijom Židovskih općina Hrvatske.

Odluka o dodjeli parcele za izgradnju Sinagoge i potpisivanje ugovora o poklonu

Ideja koju je pokrenuo predsjednik Jevrejskog evropskog parlamenta gospodin Vadim Rabinović prilikom posjete Crnoj Gori u razgovorima sa potpredsjednikom Vlade, gospodinom Duškom Markovićem i gradonačelnikom Podgorice, gospodinom Mugošom počela je da se realizuje već u novembru 2012. godine, odlukom Vlade da da saglasnost Glavnom gradu da

može za potrebe Jevrejske zajednice izdvojiti adekvatnu parcelu za njene potrebe, tačnije za izgradnju Sinagoge i Jevrejskog kulturnog centra. Jednoglasnom Odlukom Skupštine Glavnog grada, Jevrejskoj zajednici je 12. februara 2012. godine dodijeljena parcela od oko 1600m² za gradnju Sinagoge i kulturnog Centra.

Posjeta direktora Simon Vizental centra iz Pariza

U organizaciji Jevrejske Zajednice, Crnu Goru je u februaru 2013. posjetio dr Shimon Samuels, direktor za međunarodne odnose Simon Vizental Centra u Parizu sa suprugom. U dužem razgovoru sa predsjednikom Vlade Crne Gore, gospodinom Đukanovićem, gospodin Samuels je predložio da Crna Gora, odnosno njen Premijer budu uz Vlade Izraela i Kanade pokrovitelji izložbe u Simon Vizental Centru u Parizu "3500 godina jevrejskog naroda u zemlji izraela" koja se organizuje pod pokroviteljstvom UNESCO-a. Gospodin Samuels je ovom prilikom takođe ponudio premijeru Đukanoviću da prilikom posjete Sjedinjenim državama održi predavanje u Simon Vizental centru u Los Andjelosu. Oba ova predloga gospodin Đukanović je prihvatio.

Izložba je trebala da se otvori krajem Januara 2014.g. ali je zbog pritiska arapskih zemalja odgođena do daljnjeg. Ovom pritisku su se na sastanku UNICEF-a suprostavile samo Kanada i Crna Gora, a nešto kasnije i Sjedinjene države. Izložba je odgođena, da bi konačno bila održana u junu 2014. godine.

POSJETA DELEGACIJE KKL-JNF-a

Krajem marta 2013.g. u zvaničnu posjetu Crnoj Gori posredstvom Zajednice došla je visoka delegacija Jevrejskog nacionalnog fonda, najstarije ekološke organizacije na svijetu, stare više od sto godina. Fond je u tom trenutku imao svoje kancelarije u 45 zemalja svijeta. Između ostalog u Australiji, Britaniji, Belgiji, Feancuskoj, Italiji i mnogim drugim. U ovom regionu Fond još nije imao svoju kancelariju. Delegaciju su predvodili predsjednik Svjetskog borda direktora gospodin Efi Štencler i kopredsjednik Eli Aflalo.

Prilikom boravka u Crnoj Gori i razgovora sa najvišim crnogorskim zvaničnicima odlučeno je da se kancelarija regionalnog centra Fonda za Balkan otvori u Podgorici.

To je svečano i učinjeno prilikom sledeće posjete zvaničnika Fonda Crnoj Gori u novembru iste godine. Kancelariju Fondacije KKL-JNF Balkan svečano je otvorio potpredsjednik borda, gospodin Menahem Lebovič

Otvaranje privremene sinagoge

Dobijanje parcele za izgradnju Sinagoge i Jevrejskog kulturno - edukativnog centra kao i potrebe domicilnih i gostujućih Jevreja za upražnjavanjem vjere u adekvatnom prostoru bili su povod da Zajednica razmišlja kako prevazići vrijeme do završetka gradnje ovih objekata. Znali smo da to neće biti kratak period. Zato je odlučeno da se jedna od prostorija Jevrejske Zajednice Crne Gore, jedan adekvatan prostor namijeni isključivo potrebama Sinagoge. Obezbjedeći su svi potrebni uslovi i od Židovske opštine Zagreb dobijena Sefer Tora. To je omogućilo da naš rabin Luciano Moše Prelević, 4. novembra 2013. godine otvori prvu Sinagogu u objektu koji nije vlasništvo Zajednice i zato je i nazivamo „privremena“. Otvaranju Sinagoge je prisustvovao velik broj članova Zajednice, prijatelja, građana, predstavnika drugih religija i javnog i političkog života Crne Gore i Glavnog grda. Događaj su pratili svi relevantni crnogorski mediji i mnogi dopisnici iz inostranstva.

Učešće na kongresu WJC u Budimpešti i prijem u punopravno članstvo

Podaci o Jevrejskoj Zajednici Crne Gore su ubrzo nakon njenog osnivanja bili dostupni na sajtovima većine jevrejskih organizacija. Sa većinom od njih smo i ostvarili bliske kontakte. Ipak za Zajednicu je od presudnog značaja bio poziv da učestvujemo na 14-om plenarnom izbornom zasjedanju Svjetskog Jevrejskog Kongresa od 5. do 7. maja 2013. U prostorima elitnog budimpeštanskog hotela "Interkontinental", u atmosferi koja liči na samit svjetskih lidera, uz prisustvo više od 700 delegata i gostiju održan je ovaj za Zajednicu istorijski plenum. Jevrejska Zajednica Crne Gore je zvanično postala punopravni član krovne jevrejske organizacije njene dijasapore.

Limud Kešet u Budvi

Organizovanjem jednog od najmasovnijih skupova članova jevrejskih zajednica sa područja EX Jugoslavije kome su prisustvovali i gosti iz Grčke i Mađarske pokazalo je našim prijateljima, a posebno skepticima iz regiona, da je ova Zajednica sposobna za veoma krupne zalogaje i aktivnosti. Detaljnije o ovom događaju biće riječi u posebnom prilogu.

Obilježavanje Dana državnosti Izraela

Krajem maja ove godine Jevrejska Zajednica Crne Gore je dobila nesvakidašnje priznanje od strane Ambasade Izraela u Crnoj Gori, a samim tim i od strane države Izrael. Zamoljeni smo od negove ek-selencije, ambasadora Jozefa Levija da organizujemo svečani prijem za Dan nezavisnosti Izraela. To je događaj koji u zemljama sa kojima Izrael ima diplomatske odnose organizuje isključivo Ambasada i njene nadležne sigurnosne službe. Ovo je bio prvi slučaj da se organizovanje jednog ovakvog doga-

đaja u potpunosti prepusti jednoj lokalnoj Zajednici. Posebna nam je čast bila što je prijemu prisustvovalao i ministar poljoprivrede i ruralnog razvoja Izraela, gospodin Jair Šamir, koji je bio u zvaničnoj posjeti Crnoj Gori, sa svojim domaćinom gospodinom Petrom Ivanovićem, ministrom u Vladi Crne Gore. Prijemu su prisustvovali predstavnici iz više ministarstava Vlade Crne Gore, predstavnici diplomatskog kora i javnog i kulturnog života Podgorice i Crne Gore.

Jevrejska zajednica Crne Gore sa lokalnim Jevrejima osniva zajednice na Kosovu i Albaniji

Rezultati koje je u nepune tri godine svog postojanja postigla ova Zajednica rezultirali su pozivom i molbom od strane pripadnika jevrejskog naroda koji žive u Albaniji i na Kosovu da im pomognemo u osnivanju i konsolidaciji zajednica i njihovom uključivanju u međunarodne jevrejske organizacije. Predsjednik Zajednice je to uzeo kao jedan od svo-

jih prioritarnih zadataka i uspio da objedini razjedinjenu Jevrejsku zajednicu na Kosovu, kao i da formira Zajednicu u Albaniji koju sačinjavaju pripadnici jevrejskog naroda.

UTEMELJENI U MULTIKULTURNOM BIĆU CRNE GORE

Organizovanjem brojčano male jevrejske zajednice upotpunjuje se crnogorski multikulturni mozaik, kao već prepoznata vrijednost naše države koja je na najbolji način prezentira i afirmiše pred savremenim svijetom.

Osnivanjem jevrejske zajednice u Crnoj Gori obogaćena je multikulturna reljefnost našeg društva, koje je našlo svoj savremeni izraz u harmoničnoj sintezi i suživotu različitih nacija i kultura. Crna Gora je područje izuzetnog biodiverziteta, ali isto tako i prostor u kome se na društvenom planu prožimaju tri velika civilizacijska kruga: hrišćanstvo (kroz dvije tradicije), islam i judaizam. Ovaj posljednji nije bio široko zastupljen slovom i brojem, iako je prisutan na ovim prostorima još od najranijih vremena. Organizovanjem brojčano male jevrejske zajednice upotpunjuje se crnogorski multikulturni mozaik, kao već prepoznata vrijednost naše države koja je na najbolji način prezentira i afirmiše pred savremenim svijetom. Zajednica Jevreja u Crnoj Gori je za kratko vrijeme imala više zapaženih nastupa i aktivnosti. Nizom prigodnih manifestacija je upoznala crnogorsku javnost sa bogatom jevrejskom kulturom i tradicijom, ali i sa tragičnom stranom svoje prošlosti.

Pripadnici jevrejskog naroda Crnu Goru su u punom smislu prepoznali kao svoju domovinu, što im daje za pravo starija i bliža prošlost, a naročito period njihovog najvećeg stradanja za vrijeme II svjetskog rata, kada je jedan broj Jevreja našao utočište u našoj zemlji. Slično kao i nekoliko vjekova ranije kada je Ivan Crnojević

obznanio svoj posjed za zemlju slobodnih ljudi, otvorenih granica za sve kojima je sloboda bila najskuplji životni *credo*. U razdoblju procvata kotorskog zlatarstva i juvelirstva u XIII-om i prvoj polovini IV vijeka nailazimo na tragove prisustva Jevreja u slobodnom polisu Kotoru. Oni su najvjerovatnije nakon pada oksitanske države, pod zaštitom katarske organizacije, našli svoj novi dom, što je pospješilo razvoj zanatstva i trgovine na ovom dijelu jadranske obale. Tokom navedenog perioda blagostanja našeg srednjevjekovnog centra uspostavljene su brojne trgovačke veze sa jevrejskim središtima na istoku.

Jevreji, danas, u Crnoj Gori predstavljaju most saradnje sa mnogoljudnom, i dobro organizovanom jevrejskom dijasporom u svijetu. Crna Gora je preko njih bliža Izraelu i njegovim investitorima, koji u našoj zemlji mogu naći dobar izazov za buduća ulaganja. Dobro osmišljena međudržavna saradnja dovela bi do čitavog niza efekata: ekonomskih, kulturnih, ekoloških i drugih, te političke podrške našoj zemlji od strane značajnog aktera u međunarodnim odnosima.

Vladan Lalović

Imenovanje vrhovnog rabina Moše Prelevića

/decembar 2012.

Prva godina postojanja Zajednice između ostalog protekla je u "lutanju" oko toga kako realizovati i organizovati religijski život Zajednice. Velika jevrejska vjerska organizacija Habad bila je posebno zainteresovana da Zajednici nametne svog rabina u čemu bi možda i uspjela da se nije opredijelila za pogrešnu osobu. Poseban nedostatak bilo je njegovo nepoznavanje jezika što je pravilo značajnu barijeru između njega i članova Zajednice. Iz tih razloga opredijelili smo se da rabin u Crnoj Gori mora poznavati jezik i biti na određeni način blizak lokalnom stanovništvu. Izbor je pao na rabina Mošu Prelevića iz Zagreba. Rabin Prelević je rabin Jevrejske opštine Zagreb i rabin koordinacije jevrejskih opština Hrvatske. Rabin je od njih i dobio saglasnost da može biti imenovan za rabina u Crnoj Gori.

Da bi na adekvatan način dočekali svog novog i prvog rabina, čiji je otac inače rođeni Crnogorac, članovi Zajednice su organizovali šabatnu večeru za koju su sami pripremili hranu u duhu jevrejske tradicije.

Dnevne novine - Vijesti - nedjelja 30. 12. 2012.

Luciano Moše Prelević govori o korijenima, vjeri i razumu, jevrejskoj zajednici

Crnogorski rabin Luciano Moše Prelević stigao je u srijedu iz Zagreba da se javi na dužnost, premda se još ne zna gdje će se graditi podgorička sinagoga.

Čovjek kojem je djed živio u Kučima a otac ratovao pod petokrakom, Prelević je prvi hrvatski rabin rođen u toj zemlji nakon Drugog svjetskog rata. Zagrebački rabin bio je logičan izbor Zajednice Jevreja Crnoj Gori koja broji stotinjak članova. Prelević je zanimljiva ličnost, ponikao mimo vjerske dogme, inženjer i bivši vaterpolista koji je rabinsku nauku učio u Jerusalimu, na ješivi Aish Ha Tora.

"Jevrejstvo je čista nauka, jer pokušava odgovoriti na brojna pitanja, kako živimo, zašto živimo. Jako je egzaktno i nema nikakvog misticizma", priča Prelević.

U dvočasovnom razgovoru za "Vijesti nedjeljom" rabin je podvukao da je biti Jevrej moralna kategorija, kao i da je smisao odnosa prema Bogu - odnos prema čovjeku.

Imate čvrstu vezu sa Crnom Gorom. Koliko je to značajna okolnost za početak Vašeg rada?

Vrlo je važno što imam tu vezu sa Crnom Gorom, sa ljudima, sa mentalitetom... Oduvijek sam znao - ja sam Crnogorac po tati, Jevrej po majci, zagrebački Crnogorac, crnogorski Zagrepčanin - bez problema sam nosio i bio ponosan na sve te identitete. Učio sam i crnogorsku istoriju, Marka Miljanova... Ta literatura je bila oko mene, čak sam u mladosti poznao bolje crnogorsku istoriju nego jevrejsku.

Malo je Jevreja u Crnoj Gori. Postoji li neka norma koliko se ljudi mora okupiti da bi se formirala zajednica?

Nema norme zapravo - trebalo bi barem da bude jedno deset muškaraca da se može održavati služba, molitva, da se može čitati Tora. Ovdje u Crnoj Gori ima više nego dovoljan broj Jevreja da se stvori zajednica.

lako mala crnogoska zajednica je imala već neke vrlo značajne posjete. Vrhovni rabin Izraela, predsjednik Evropskog jevrejskog parlamenta... Kako to objašnjavate?

To samo govori koliko je ova zajednica aktivna. Nije uvijek tako, ne dolaze ti ljudi svugdje. Ovo je zapravo zajednica koja traži sebe, zapravo se okreće na više strana jer hoće vidjeti kojim putem da krene, šta je za njih najbolje u čitavom tom jevrejskom svijetu. Ni jevrejski svijet nije apsolutno jedinstven...

Podjela je na centre u Americi i Evropi?

Ne, ne toliko. Svaka jevrejska zajednica je apsolutno samostalna. Nema piramide, kao što postoji Vatikan za katoličanstvo. Svaka zajednica Jevreja apsolutno može da bira rabina i sklapa s njim ugovor, otpušta ga ako nije zadovoljna i uzima novog rabina.

Vi ste dakle službenik crnogorske jevrejske zajednice?

Da. Recimo u tom stilu i da je sasvim normalno da se rabini mijenjaju, da neko bude duže, neko kraće na toj poziciji.

Koliko često ćete dolaziti u Crnu Goru?

Ne znam, dolaziću prema potrebama i željama, jer u početku možda ne treba previše ljude gušiti. Osnovna stvar na kojoj želim raditi je na razvijanju jevrejskog identiteta, prvo na otkrivanju tog identiteta u samim ljudima, da oni sami sebe probaju definisati, što je to što ih čini Jevrejima.

Šta je to?

Ako to pitate, apsolutno ogroman dijapazon odgovora dobijate. Čuli ste za vašeg kolegu Danijela Perla koji je ubijen u Pakistanu. Odrubljena mu je glava, a zadnje njegove riječi su bile „ja sam Jevrej“. Ne znam da li su ga prisilili da to kaže ili je rekao namjerno, ali njegovi roditelji su pozvali preko 300 intelektualaca, rabina, glumaca, producenata iz čitavog spektra jevrejskog života i pitali ih - šta te riječi znače. Vrlo je zanimljivo upoređivati odgovore tih ljudi, tako da to nije jednoznačno. Moj cilj je da

prvo radim na tom identitetu Jevreja u Crnoj Gori, i da dam ljudima informaciju - ni na šta ih ne želim prisiljavati. To je osnovna stvar - da ljudi sami odluče šta je za njih, šta nije za njih.

Sinagoga Vam je neophodna da počnete normalan rad?

U principu, sinagoga je jedna od stvari bez koje se i ne može. Može, ali sinagoga bi mogla biti svaka prostorija gdje se ljudi mole. Ipak, sinagoga je kao magnet koji ljude počne okupljati. Sinagoga daje jednu određenu duhovnost, ljudima to posebno znači.

Osим tvrdo obećane lokacije za sinagogu, šta još očekujete od vlasti u Crnoj Gori?

Očekujem ono što zapravo znam da će se desiti - a to je nešto dobro, jer crnogorska vlada i crnogorska nacija nikada nije imala imala negativan stav prema Jevrejima. Kako kroz istoriju, tako i danas. Moj tata je Crnogorac a mama Jevrejka - nikad do mene nije dopro takav neki stav.

U Crnoj Gori nije bilo mnogo Jevreja, pa zato nema ni antisemitizma?

Ne mora da znači. Antisemitizam je najveći tamo gdje Jevreja uopšte nema, jer antisemiti misle - Jevreji su svugdje, a ovdje se ne vide, znači da su duboko skriveni. E ako su dobro skriveni - znači nešto planiraju. Tako taj mozak tako funkcioniše... Crnogorci nikada nijesu imali tu tradiciju, a Jevreja je pretpostavljam bilo na crnogorskom primorju. Jednostavno to nije u duhu crnogorskog bića. Mislim da će crnogorska vlada izaći u susret jevrejskoj zajednici da stane na noge i obuhvati kompletan duhovni život. Jevrejstvo nije samo sinagoga, nego je način života, posebno jedan moralni način života. Tako da mislim da sa te strane jevrejska zajednica jako puno može dati

Jevreji su dali mnoge stvari Balkanu. Svugdje. Korijen sevdalinke na primjer. Šta još?

Ne samo u pjesmama. Gore u Hrvatskoj, sve su digli Jevreji graditelji ili arhitekti, toliko su digli privredu, sve moguće fabrike... Napredak je došao dolaskom Jevreja, a prije toga mnogo toga je bilo zapušte no . Od Jevreja se uvijek očekuje da se ponašaju čak i podsvjesno na jedan moralni i bolji način, jer mi smo ta nekakva savjest čovječanstva i u tome se

sastoji izabranost Jevreja. Ne privilegija nego odgovornost za čitav svijet, to je osnova svega. Po mom mišljenju, a čuo sam takve interpretacije, jedan od razloga zašto projekat EU nikako da zaživi jeste što jedini prvi pravi Evropljani su bili Jevreji koji su uništeni u Holokaustu.

Jeste li bili u Aušvicu?

Ne, nijesam. To je za mene preteško. Ne mogu gledati ni filmove o Holokaustu. Nažalost zbog službe moram otići u Jasenovac. Putujem na razna mjesta komemoracija u granicama bivše SFRJ. Zato mi je i drago što takvih stvari nema u Crnoj Gori.

Mislím da je Crna Gora zanimljiva po tome što je kod nas došao jedan od Jevreja koji je anatemisan, mislim na Šabataja Cevija.

Dobro, vama ga je sultan poslao. On je sahranjen u Ulcinju. Dobro, nije anatemisan, on je zapravo prognan kao tzv. lažni mesija.

Mnogi književnici su pisali tu njegovu priču. Mislíte li da bi to sa nekog kulturološkog aspekta biti zanimljivo možda turistički vrednovat... Pa moglo bi se napraviti.

To se uvijek može iskoristiti. Isti taj Ulcinj sa tolikom svojom raznolikošću, mislim Crna Gora je strahoviti potencijal turistički magnet...

Ima dosta turista koji dolaze iz Jerusalima u Dubrovnik, čitava jedna tradicija planinara koji dolaze u Crnu Goru.

Crna Gora i ovo okolo je sve što Izrael sanja. Oni su u Hrvatskoj zadivljeni Plitvicama. Voda i zelenilo. Oni imaju more, ali ne ovakvo more.

A da li vama nedostaje vrijeme koje ste proveli u Izraelu tokom školovanja.

Meni zapravo dosta nedostaje Jerusolim, čovjek se baš drugačije osjeća, nedostaje mi taj život u ješivi (školi), ali opet, sa druge strane, ovdje imam neku drugu ljepotu jer jevrejsko učenje, učenja radi - i nema smisla. Treba se učiti da bi podučavao.

ANTISEMITIZAM JE DANAS POSTAO NAUKA

Antisemitizam je nažalost postao prava nauka, kaže predsjednik Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari u razgovoru za "Vijesti nedjeljom", i objašnjava: "Antisemiti više nijesu pijani ukrajinski kozaci koji kolju cijela sela iz zabave ili neki mračni likovi iz srednjeg vijeka. Ne, antisemitizam je posljednjih decenija vrlo fleksibilna

politička ideja, teorija i praksa koja se priklanja lijevo ili desno, po potrebi, uzima i redizajnira bogatu tradiciju mržnje prema Jevrejima, na raznim mjestima. Ipak, osnovni štof tog novog odijela je uvijek isti to što se obuklo u antisemitizam pravda svoje postojanje kritikom izraelske politike.

Antisemitizam je nažalost postao prava nauka, kaže predsjednik Jevrejske zajednice u Crnoj Gori Jaša Alfandari u razgovoru za "Vijesti nedjeljom", i objašnjava: "Antisemiti više nijesu pijani ukrajinski kozaci koji kolju cijela sela iz zabave ili neki mračni likovi iz srednjeg vijeka. Ne, antisemitizam je posljednjih decenija vrlo fleksibilna politička ideja, teorija i praksa koja se priklanja lijevo ili desno, po potrebi, uzima i redizajnira bogatu tradiciju mržnje prema Jevrejima, na raznim mjestima. Ipak, osnovni štof tog novog odijela je uvijek isti - to što se obuklo u antisemitizam pravda svoja postojanje kritikom izraelske politike. E. tu je glavna zamka i

nije bježe preko Atlantika. Desetinama hiljada Jevreja tako je spašen život, nijesu bili ubijeni niti zatočeni u Frankovoj Španiji. Kao što je, sa druge strane, državna politika Staljinovog sistema, onog istog Staljina koji je vojno pobijedio fašizam, bila antijevrejska", rekao je Alfandari.

Savremeni antisemitizam, poslije Drugog svjetskog rata, kako je naveo Alfandari, prepoznaje se po krovnoj tezi koja izjednačava tri različite stvari: državu Izrael, cionizam i Jevreje širom svijeta. Alfandari podvlači da je ekonomska kriza pogodno tlo za razvoj sličnih teorija koje traže globalnog krivca.

"Tako se politika Izraela-

trom koji je sam po sebi složena stvar - izjednačava sa svim pripadnicima dijaspore, dakle Jevrejima koji su rasuti po svijetu. Mnogi se od tih Jevreja, pri tom, ne identi-
fikuju u presudnoj mjeri sa Izraelom, niti im se tamno odlaži da žive već su ukorijenjeni u svom rodnom podneblju, bila to Evropa ili neki drugi kraj

svi-

je-

ta". Alfandari kaže da se elegantno, kroz kritiku izraelske politike mnogi vraćaju na teren stare ideje o narodnom zlu i zavjeri iza koje stoji cijeli jedan narod. Sagovornik "Vijesti nedjeljom" napominje da je u SFRJ takođe bilo političkog programa koji je bio kontra Izraelu, što je pojedinicima davalo za pravo da tu političku tezu pokušaju "naoštriti" na domaćim Jevrejima.

"Mnogim se vašim čitaocima vjerovatno ovo neće svjediti, ali upravo je Tito otvorio ta vrata svojim porukom od 6. juna 1967. godine kada je osudio izraelsku ofanzivu (Sestodnevni rat) i stao u zaštitu svojih arapskih prijatelja. Tada su u Novom Sadu neke usijane glave krenule na sinagogu, da kamenuju, ja sam bio lično prisutan. A neće biti da su novosadski Jevreji tog jutra napali Egipat", kazao je Alfandari.

On je napomenuo kako je čak i nova evropska ljevica krajem šezdesetih godina dvadesetog vijeka,

zela od Varšavskog pakta negativan odnos prema Izraelu, te da se tokom sedamdesetih stvorila jedna "teroristička internacionala" u kojoj su arapski militantni saradivali sa ekstremnim ljevičarima.

"Novi terorizam koji se javio nakon 11. septembra ima zlokobnije lice i označio je novu eru političke i ekonomske krize. To je idealno da se javi novi pupoljci fašizma, poput onih u Mađarskoj koji već imaju svoje formacije spremne da "delaju".

Alfandari napominje da se antisemitizam u Zapadnoj Evropi danas često definiše kao ksenofobija, "što je lakše za podnijeti", ali je i netačno, "jer nijesu ničija groblja na Zapadu uništavana osim jevrejskih".

"Sklon sam da presudni uticaj na evropsku politiku prepoznaj u politikama velikih igrača. Ako je tako, onda se mora pošteno reći da danas manje antisemitizma, ali i islamofobije, ima u Njemačkoj nego u Francuskoj. Ta kriza identiteta Francuske i sve loše što ta kriza donosi odavno je vidljivo golim okom i problem je koji se ne smije zanemariti", kaže preuAlfandari.

Što se tiče ex-YU prostora, Alfandari cijeni da se ideja antisemitizma bazira uglavnom na premisama koje su anahrone, na starijim pričama koje su na Zapadu odavno zamijenje "suptilnijim metodama".

"U tom smislu ispada dobro što zaostajemo. Ali za očekivati je da se ideje šire, pa i one loše, koje Balkan rijetko zaobidju", kaže Alfandari. On Crnu Goru dozivlja kao mjestak slučaj državo u kojoj negativne diskriminacije Jevreja nema ni u svakodnevnom životu ni u političkoj tradiciji.

Dr. M.

Alfandari napominje da se antisemitizam u Zapadnoj Evropi danas često definiše kao ksenofobija, "što je lakše za podnijeti", ali je i netačno, "jer nijesu ničija groblja na Zapadu uništavana osim jevrejskih"

zamjena teza", kaže Alfandari u danima kada svijet obilježava 75 godina od Kristalne noći, početka organovanog pogroma Jevreja u Hitlerovoj Njemačkoj.

Alfandari napominje da je mapa antisemitizma današnjice, "interaktivna i živa", i da je vrlo teško geografski razmišljati o fenomenu koji se javlja čak i u državama poput Danske, poznate kao zemlje spasnosne za Jevreje u Drugom svjetskom ratu.

"Kada govorimo o antisemitizmu uglavnom isplivaju na površinu velike rupe u znanju i more opštih mjesta. Njemci, Hitler, i tu se priča završava. Mnogo je složenija istorija progona, na primjer, slabo se zna da je jedan fašista iz udžbenika i omražena ličnosti, španski diktator Franko, dozvolio Jevrejima da pre-ko Špa-

jedne suverene države sa vladom, opozicijom, cijelim političkim spek-

E, tu je glavna zamka i zamjena teza", kaže Alfandari u danima kada svijet obilježava 75 godina od Kristalne noci, početka organovanog pogroma Jevreja u Hitlerovoj Njemackoj.

Alfandari napominje da je mapa antisemitizma današnjice, "interaktivna i živa", i da je vrlo teško geografski razmišljati o fenomenu koji se javlja čak i u državama poput Danske, poznate kao zemlje spasnosne za Jevreje u Drugom svjetskom ratu.

"Kada govorimo o antisemitizmu uglavnom isplivaju na površinu velike rupe u znanju i more opštih mjesta.

Njemci, Hitler, i tu se priča završava. Mnogo je složena istorija progona, na primjer, slabo se zna da je jedan fašista iz udžbenika i omražena licnosti, španski diktator Franko, dozvolio Jevrejima da nije bježe preko Atlantika. Desetinama hiljada Jevreja tako je spasen život, nijesu bili ubijeni niti zatoceni u Frankovoj Španiji. Kao što je, sa druge strane, državna politika Staljinovog sistema, onog istog Staljina koji je vojno pobijedio fašizam, bila antijevrejska", rekao je Alfandari

Savremeni antisemitizam, poslije Drugog svjetskog rata, kako je naveo Alfandari, prepoznaje se po krovnoj tezi koja izjednačava tri različite stvari: državu Izrael, cionizam i Jevreje širom svijeta. Alfandari podvlaci da je ekonomska kriza pogodno tlo za razvoj sličnih teorija koje traže globalnog krivca.

"Tako se politika Izraela - jedne suverene države sa vladom, opozicijom, cijelim političkim spektrom koji je sam po sebi složena stvar izjednačava sa svim pripadnicima dijaspore, dakle Jevrejima koji su rasuti po svijetu. Mnogi se od tih Jevreja, pri tom, ne identifikuju u presudnoj mjeri sa Izraelom, niti im se tamo odlazi da žive već su ukorijenjeni u svom rodnom podneblju, bila to Evropa ili neki drugi kraj svijeta".

Alfandari kaže da se elegantno, kroz kritiku izraelske politike mnogi vraćaju na teren stare ideje o navodnom zlu i zavjeri iza koje stoji cijeli jedan narod. Sagovornik "Vijesti nedjeljom" napominje da je u SFRJ takođe bilo političkog programa koji je bio kontra Izraelu, što je pojedinima davalo za pravo da tu političku tezu pokušaju "naoštriti" na domaćim Jevrejima.

"Mnogim se vašim citaocima vjerovatno ovo neće svidjeti, ali upravo je Tito otvorio ta vrata svojim porukom od 6. juna 1967. godine kada je osudio izraelsku ofanzivu (Šestodnevni rat) i stao u zaštitu svojih arapskih prijatelja. Tada su u Novom Sadu neke usijane glave krenule na sinagogu, da kamegnuju, ja sam bio lično prisutan. A neće biti da su novosadski Jevreji tog jutra napali Egipat", kazao je Alfandari.

On je napomenuo kako je čak i nova evropska ljevica krajem šezdesetih godina dvadesetog vijeka, preuzela od Varšavskog pakta negativan odnos prema Izraelu, te da se tokom sedamdesetih stvorila jedna "teroristička internacionala" u kojoj su arapski militanti saradivali sa ekstremnim ljevicarima.

"Novi terorizam koji se javio nakon 11. septembra ima zlokobnije lice i oznacio je novu eru političke i ekonomske krize. To je idealno da se jave novi pupoljci fašizma, poput onih u Mađarskoj koji već imaju svoje 'formacije' spremne da "delaju".

Alfandari napominje da se antisemitizam u Zapadnoj Evropi danas često definiše kao ksenofobija, "što je lakše za podnijeti", ali je i netačno, "jer nijesu nicija groblja na Zapadu uništavana osim jevrejskih".

"Sklon sam da presudni uticaj na evropsku politiku prepoznam u politikama velikih igrača. Ako je tako, onda se mora pošteno reći da danas manje antisemitizma, ali i islamofobije, ima u Njemackoj nego u Francuskoj. Ta kriza identiteta Francuske i sve loše što ta kriza donosi odavno je vidljivo golim okom i problem je koji se ne smije zanemariti", kaže Alfandari.

Što se tiče ex-YU prostora, Alfandari cijeni da se ideja antisemitizma bazira uglavnom na premisama koje su anahrone, na starim pričama koje su na Zapadu odavno zamijenje "suptilnijim metodama".

"U tom smislu ispada dobro što zaostajemo... Ali za očekivati je da se ideje šire, pa i one loše, koje Balkan rijetko zaobiđu", kaže Alfandari. On Crnu Goru doživljava kao rijedak slučaj države u kojoj negativne diskriminacije Jevreja nema, ni u svakodnevnom životu ni u političkoj tradiciji.

Autor: Brano Mandić

Jeruzalem- Evro-Azijski Jevrejski Kongres

Sasvim slučajno, a možda i ne, jer sve u životu ima svoj smisao, pozvan sam da u Jeruzalemu predstavljam Jevrejsku zajednicu Crne Gore na Evro-Azijskom Jevrejskom Kongresu. Emocije su me odmah po pozivu toliko preplavile da sam sreem već bio u Izraelu. Svaki Jevrej ima neku posebnu vezu sa Izraelom, moja je još posebnija jer sam i sam Izraelac koji živi u dijaspori.

Dolazak u Izrael na aerodrom Ben Gurion, odlazak do hotela u Tel Avivu upotpunosti je otklonio sav umor, napor i tremu. Večer u Izraelu je krasna, mirna i spokojna, miris pustinje, Sredozemnog mora, te okusi raznovrsnih kuhinja ostavljaju poseban doživljaj koji se ne zaboravlja. Tel Aviv, grad od preko 3 miliona stanovnika, moderna metropola sa izraelskim šmekom koja podjseća više na Ameriku i Evropu nego na Bliski Istok. Promenada u dužini od 12 km sa velelepnim hotelima, Jaffa kao centar kulture i povijesti, pijaca- suk Karmel, Shenkin ulica, Dizingow centar su samo mjesta koja treba obići i doživiti. Nakon kratkog zadržavanja put vodi ka gradu Svjetlosti i Mira, gradu zlatnog kamena Jeruzalemu.

Stari dio Jeruzalema je centralna tačka grada. Po izraelskom zakonu sve fasade u Jeruzalemu moraju da budu od kamena, a Stari grad je kompletno izgrađen od kamena sa visokim i debelim zidovima kroz koje je moguće proći samo korišćenjem nekoliko velikih kapija. Centralni dio Starog grada je Brdo Hrama, na kojem se nekada nalazio čuveni Solomov Hram, koji je razoren 70. godine naše ere od strane Rimljana. Na platou gdje se nekada nalazio Hram, sada se nalaze dvije džamije - džamija sa zlatnom kupolom i džamija El Aksa.

Zapadni dio temelja ovog platoa, koji viri iz zemlje, oblikuje visoki zid koji Jevreji nazivaju "Zapadni zid" ili "Zid plača". Ispred tog velikog zida svakoga dana hiljade ljudi dolazi da uputi molitve Bogu - u dva odvojena dela - onom većem za muškarce, i onom manjem za žene, prema uputstvima lokalnih rabina koji nadziru Zid plača.

Nedaleko od Zida plača nalazi se šalter za ulaz u poseban dio Jerusalima, gde zainteresirani mogu da obidu tunele ispod Brda Hrama. U pitanju je nevjerovatno iskustvo koje posjetiocima otkriva nevjerovatnu arhitekturu starog vremena, počevši od najnižih temelja koji su zidani za vrijeme cara Solomona, pa sve do onih koji su zidani nakon sto je Hram bio obnavljan nakon rušenja od strane Vavilonjana u 6. vijeku prije nove ere, i Rimljana u prvom vijeku naše ere. Prosto je nevjerovatno kakav splet tunela postoji ispod Brda Hrama koji su građeni u bezbje-donosne svrhe. Neki istraživači pretpostavljaju da se u nekoj od tih podzemnih odaja nalazi i čuveni Kovčeg Zavjeta sa 10 Božjih zapovjesti.

Posebnost Starog grada je i Muslimanski kvart koji je posebno živ kada je pijačni dan ili kada se vjernici spremaju za molitvu petkom. Šarenilo boja, raznovrsnost okusa, orijentalna muzika, voće, povrće, ustajali miris gotovo u svim ulicama ovaj dio grada čine potpuno drugačijim od Jevrejskog kvarta. Pravi Jeruzalem, onaj bliskoistočni je upravo ovdje unutar Muslimanskog kvarta.

Armenski dio grada postepeno prelazi u Jevrejski dio, jer sve je manje hrišćana u Jeruzalemu, a Jevreji pogotovo oni bogatiji iz SAD-a, Evrope kupuju nekretnine u ovom dijelu grada. Armeni imaju divne crkve, samostane, a posebni su jer izrađuju najljepšu keramiku na Svijetu. Njihove galerije u Jeruzalemu vam jednostavno oduzimaju dah.

Hrišćanski dio Starog grada je malen, lijep i nadasve miran. Centar je svakako Crkva Isusovog groba, koja plijeni svojom jednostavnošću i ljepotom. Male crkvice koje pipadaju Koptima, Sirijcima, Grcima, Etiopljanima ... a kroz koje dolazite u navedenu crkvu su dokaz postojanosti hrišćanske vjere na ovim prostorima duze vremena. Crkve u Jeruzalemu su skromne, jednostavne i možda su zbog toga mnogo jedinstvenije nego li one u Evropi i Svijetu

Stari grad Jeruzalem je mjesto u kojem čovjek pro-nađe sebe, svoju vjeru, mjesto gdje pričamo sa

Bogom, gdje se ispovjedamo, gdje nalazimo mir i nadu za bolje sutra.

Zelio sam da Vam prije izvještaja sa Kongresa dočaram emocije i svoje razmišljanje o gradu za kojeg sam lično puno vezan, a znam da svi čitatelji takođe imaju posebnu vezu sa Jeruzalemom.

Kongres koji se održavao u hotelu Dan, u novom dijelu Jeruzalema okupio je predstavnike 27 zemalja, a među njima po prvi puta se našla i Crna Gora. Kongres, makar tako piše na papiru brine o interesima Jevreja u dijelu Evrope i Azije, pomaže finansiranje raznih projekata vezanih za Jevrejske zajednice u tim zemljama, organizira razne seminare, naučne skupove i nadasve čuva spomen na Holokaust, Pogrome i sva stradanja Jevreja sa ovih prostora. Kongres u Jeruzalemu je bio izborni, odnosno birao se novi predsjednik, rukovodstvo, organi ...

Sam tok diskusija je potpuno nebitan jer su se smijenjivali interesi Ukrajine i Rusije, dviju najvećih članica ovog Kongresa, u kojima se po ko zna koji put vidjela raslojenost i razjedinjenost Jevreja. Izabrali smo novog predsjednika i novo rukovodstvo. Žalostno je da se sve to događa u vremenu kada Jevreji imaju sve većih problema u zemljama u kojima žive, kada se opet nadvijaju antisemitski oblaci nad svima nama.

Ono sto bih istakao jeste da je Crna Gora, imala za paženu ulogu u Jeruzalemu, jer, kao delegat, ukazao sam na "sebičnost rukovodećih struktura Kongresa" koje jednostavno ne vode računa o manjim Zajednicama, koje isključivo rade za dnevno-politicke potrebe, a to se sve dokazalo u nedavnim sukobima u Ukrajini. Poznanstva koja sam uspostavio možda će jednog dana biti od neke koristi nama Jevrejima Crne Gore, obećanja je bilo i više nego što čovjek može poželjeti, budućnost će svjedočiti o tome ...

Mala Zajednica iz Crne Gore sa svega 50-tak aktivnih članova je najsnažnija od svih prisutnih jer je mlada, jer radi za potrebe svojih Jevreja jednako kao i za sve Jevreje Svijeta, jer nema teret prošlosti,

jer je za 3 godine postigla uspjeh i poštovanje koje druge Zajednice ne mogu ni za 50 godina.

U svom govoru sam istakao da je Crna Gora uz Kanadu jedina Država svijeta koja je podržala izložbu "3500 godina veze Jevreja sa zemljom Izraela", koju su bojkotovale sve ostale države Svijeta, i da je Crna Gora uz Dansku jedina koja nije imala progon i ubijanje Jevreja na svojoj teritoriji u Drugom svjetskom ratu. Predstavnici Rusije, Ukrajine, Srbije, Kazakstana, Indije, Novog Zelanda su samo mogli da spuste glavu i da budu posramljeni jer njihove Vlade nisu postupile kao naša i na njihovim teritorijama je gotovo nestala jevrejska populacija.

Ono sto je bitno za našu Zajednicu jeste da smo izglasali projekat u kojem će se pomoći našim starijim članovima, omladini i djeci, kako u ljekovima, tako i u skromnoj finansijskoj pomoći (djeci za vrtić, učenicima, studentima za potrebe školovanja). Kako ipak u Kongresu preovladava "politika", svi projekti su i dalje na čekanju što je za žaljenje.

Sve ovo pišem kada je Izrael opet u ratu, kada se sirene čuju u Haifi, Tel Avivu, Jeruzalemu ... ponovno je mir nedostižan, ponovno su mladi ljudi pozvani u rezervu, vojska je u stanju pripravnosti, a Izraelci gledaju u nebo sa puno nade. Ustupci i kompromisi se moraju uraditi na obje strane, previše toga su Izraelci postigli, (od pustinje su napravili najmoderniju zemlju na svijetu) da bi tako lako odustali od nje, ali stalni ratovi nisu budućnost, posebno što svjetsko mijenje nije naklonjeno više Izraelu, čak više nema ni onih starih Saveznika, sve je to nova realnost koju možda Mi u Dijaspori bolje sagledavamo nego oni u Izraelu.

U nadi da će brzo biti mira u našem Izraelu, svim čitateljima želim dobro zdravlje i pozivam ih da se aktivnije uključe u rad Zajednice, jer pred nama je gradnja Sinagoge, jevrejskog groblja, kulturnog centra ... Shalom

Mr Sc. Slaven Radimiri Levi

Limud Kešet u Budvi

LIMUD KESHET EX - YU/ KRAJ ILI NOVI POČETAK

Ovogodišnji Limmud Keshet Ex Yu organizovan je u velelepnom hotelu Avala u Budvi, hotelu koji nudi izuzetan smještaj, kako kažu za relativno male novce, ali koji nam je ponudio vrlo jednostavnu i "lako probavljivu dijetalnu ishranu", tipa "svaki dan sve isto", a ako to niste pojeli za ručak, e za večeru ćete sigurno.

No, hrana, to je najmanje što nam je potrebno, jer vidio sam da je mnoge od nas, polazim od sebe, lakše preskočiti nego zaobići. Smetnju, koja to možda i nije, predstavlja veliki broj predavanja i drugih sadržaja koji se odvijaju u istim terminima, tako da "mnogi znatiželjnici" moraju izostati sa nekih aktivnosti, a "reprise" nema. Iskreno, mnogi sve što se dešava u salama za predavanja unaprijed "prožvaću" u obližnjim kafanama, gdje se na novembarskom suncu, unaprijed iskritikuju i predavač i tema, a o kvalitetu predavanja da ne govorim.

Bijaše na ovom Limmud-u nešto Grka, nešto Mađara, možda i nekih drugih koje sretasmo često lutaju-

ći u traženju izlaza na hodnicima vrlo "zamršenog" prizemlja, što ovogodišnju manifestaciju učini internacionalnom, daleko šire nego što je Ex Yu.No, bojim se da su nas ti "internacionalci" gledali bez mogućnosti da s nama izmjene mnogo "zajedničkog" edukativnog razgovora, a najžalosnije je bilo što nismo uspjeli, zbog izbora muzike i nedostatka lobija u hotelu, bar zajednički zaigrati. ako ništa a ono bar Ovogodišnji "polovni ili prepolovljeni" Limmud tim je djelovao dosta raštimano, nedostajao je lider koji bi pohvatao sve "žice" ovog, do ove godine veoma dobro uštimanog orkestra. Tek kasnije saznadoh za mnoge nesporazume na relaciji tog tima i organizatora, odnosno domaćina ovogodišnjeg Limmuda, tako da se bojim da nakon teških riječi koje čuh, ali nažalost i pročitah (ono što je napisano trajno ostade) ova saradnja zapada u čorsokak i neće biti nastavljena, nažalost.

Predstoje novi planovi, JZ Crne Gore ima svoje planove koje još ne znamo, a mladi limudovci formira-

ju novu nevladinu organizaciju i planiraju novi koncept "najnovijeg" Limmud-aa za 2014. godinu. Valja nam se uklapati u oba projekta, ne želimo dozvoliti ni jednima ni drugima da nama pokvare ambijent druženja zbog kojeg konačno, osim edukativnog dijela, Limmud i postoji.

Vidimo se na porodičnom seminaru u Kladovu, do tada ćemo biti mnogo pametniji i znati mnogo više, iako nas niko ne može promijeniti, tako da i tamo očekujemo mnogo predavača, skroman broj slušalaca ili posmatrača, a veliki broj interaktivne saradnje u kladovskim "bibliotekama".

Boris Kožemjakin

SUSRETI U BUDVI

Vrijedna ekipa mladih volontera uz mnogo napora organizirala je već tradicionalni Limud Keshet, ovaj put po prvi, ali ne i posljednji put u Crnoj Gori, najmlađoj, najmaloljudnijoj, ali zato agilnoj Jevrejskoj zajednici ove susjedne nam zemlje sa EX-JU prostora.

Brojna i odabrana delegacija naše zajednice, svjesna značaja ove manifestacije, već je putujući prema Budvi održala dva-tri konzultativna sastanka kako bi se domaćinima i drugim učesnicima ovog skupa predstavili naši dometi, postignuća i dostignuća na pravi način.

Nakon višesatne vožnje i neplaniranog večernjeg maratona na trasi Granica-Haladovo, koji je održan u Herceg Novom uz kotizaciju od 1 Euro po učesniku, stigli smo na odredište gdje su nas ljubazni domaćini smjestili u moderan hotel koji je dobio ime po opjevanoj srpskoj planini Avala.

Nakon svečanog prijema, svečane večere i svečanog otvaranja same Manifestacije, smješteni smo po jednokrevetnim, dvokrevetnim i sličnim apartmanima sa pogledom na sve četiri strane mondenog Crnogorskog primorja. Slijedećeg dana, po ranije utvrđenom planu i programu, te ustaljenom intinereru održan je pod predsjedavanjem J. Fincija redovan jutarnji brifing na hotelskoj terasi okupa-

noj suncem. Poslije upoznavanja sa planom i programom predavanja, te ostalih zanimljivih sadržaja i dešavanja na sedmom jubilarnom Limudu, a po primljenim zaduženjima, naši su članovi disciplinirano, kako smo već naučili, krenuli prema dvoranama u kojim su revno prisustvovali obaveznom programu Kesheta.

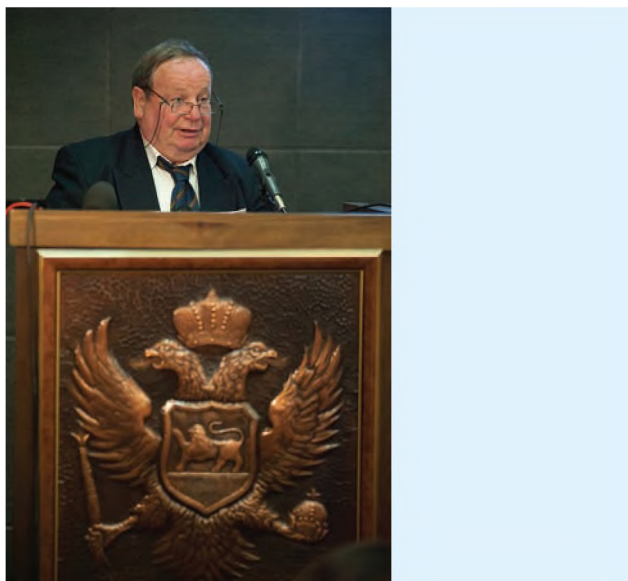
Držeći se ustaljenog običaja da je Limud tradicijsko mjesto susreta sa starim znancima sa EX-Ju prostora i šire, ali i mjesto na kojem se uvijek nešto novo iz naše tisućljetne povijesti može naučiti, potražili smo budvansku biblioteku i naravno, našli je nedaleko od hotela u starom povijesnom jezgru ovog mediteranskog grada sa 14,458 stanovnika (prema popisu iz 2003.g.) i „ruskom nacionalnom manjinom od 16,422 pripadnika svih uzrasta“ (prema popisu iz 2013.g.)

Nažalost rijetki nesavjesni članovi naše delegacije i ovaj put su se oglušili o precizne direktive vođe puta (Iso Maestro), te na svoju ruku odlutali bez nadzora na nekakva samo njima znana neprimjerena mjesta. No, kao što to uvijek biva, svemu dođe kraj pa tako i ovogodišnjem Limudu. Na posljednjem radnom sastanku organizacionog odbora uspješni domaćini, JZ Crne Gore, koristeći mnoge argumente, ubijedili su predstavnike ostalih zajednica koje uzimaju učešće na ovoj manifestaciji da malo zažmire prema tradiciji da se Keshet uvijek održava u drugoj sredini, drugom gradu, te se tako izborili za domaćinstvo i iduće godine.

Pavle Kaunity

SEDMI LIMMUD KESHET EX - YU U BUDVI

od 7. do 10. novembra 2013.

Ovu, sedmu po redu, Limmud Keshet EX – YU konferenciju prvi put je organizirala Jevrejska zajednica Crne Gore. Ova zajednica, osnovana krajem januara 2012. vjerovatno je najmanja jevrejska zajednica na svijetu, a zasigurno, najmlađa na prostoru bivše Jugoslavije, što joj nije bilo prepreka da vrlo uspješno obavi ovaj zadatak i ugosti 520 učesnika, članova jevrejskih zajednica sa prostora EX - YU. Gosti Konferencije bili su i predstavnici Jevrejske zajednice Grčke što ovoj konferenciji daje širi, balkanski karakter. Delegacija Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine bila je među najbrojnijim, samo iz Sarajevske jevrejske opštine bilo je preko 70 učesnika, a bili su tu i članovi jevrejskih opština Doboja, Teslića i Mostara. Grad – domaćin bila je prelijepa, sunčana Budva, a svi učesnici Konferencije bili su smješteni u luksuznom hotelu „Avala“. Od kako je održana prva Limmud konferencija u Velikoj Britaniji, prije više od trideset godina, ova konferencija postala je ključ transformisanja jevrejskih zajednica s ciljem da edukuje, podučava i stvara poštovanje i toleranciju širom jevrejskih zajednica, te tako postane vodeći model u stvaranju globalnog jevrejskog učenja. Organizaciju ovog imponantnog skupa pored

Limmuda International –a, svesrdno je podržao i sufinansirao izraelski Keren Kajemet i naravno, Crnogorska vlada. Na svečanom otvaranju Limmud konferencije, skup su pozdravili i zaželjeli uspješan rad, Duško Marković potpredsjednik Vlade Crne Gore, David Hoffman, predsjednik Limmud International, Menahem Lebovic, zamjenik predsjednika izraelskog Keren Kajemeta, domaćin, Jaša Alfandari predsjednik Jevrejske zajednice Crne Gore, te Lucijano Mošo Prelević, rabin Crne Gore.

Organizatori su pripremili vrlo bogat i zanimljiv edukativno-zabavni program, kako za Limmud Keshet za djecu i mlade, tako i Limmud Keshet za one starije.

I za velike i za male bilo je tu mnogo zabavnih sadržaja, gimnastike, plesa, muzike, posebno je bio zapažen i dobro posjećen nastup makedonskog hora. Za one starije, bilo je mnogo interesantnih tema, prezentacija i predavanja poput: Sedam čuda židovske povijesti, Antisemitizam u 21. vijeku, Jevrejske zajednice u Grčkoj od antičkog doba do danas, Albert Ajnštajn kao jevrejski radnik i cionista, i mnoga druga, teško je sve nabrojati. Dvadeset predavača, eminentnih stručnjaka iz raznih oblasti trudili su se da svoje teme prezentiraju u najboljem svjetlu. Specijalni gost Limmud–a bio je poznati filmski producent i oskarovac, Branko Lustig koji je prezentirao svoj novi projekat edukacije mladih za toleranciju. Ivan Čerešnješ, stariji istraživač jevrejskog materijalnog kulturnog naslijeđa na Hebrejskom Univerzitetu u Jerusalemu i bivši predsjednik Sarajevske JO, održao je vrlo zapaženu prezentaciju; Vizuelni testament Šabataja Cvija, tokom posjete Balsić Kuli u Ulcinju, te predavanje o Sabbateizmu – slučaju dvostrukog identiteta Šabataja Cvija. Član Sarajevske jevrejske opštine, publicist i novinar dr Eli Tauber predstavio se zanimljivim predavanjima; Simboli u Judaizmu i 13 teoloških načela jevrejske vjere, a naša mlada članica, Lea Maestro, autorskom, vrlo impresivnom izložbom o logoru Đakovo. Šta da se kaže, osim što smo bili brojni bili smo i zapaženi... Uz bogat i zanimljiv program uspjehu ove, sedme po redu Limmud Keshet konferencije svakako su doprinjeli brojni susreti i druženja sa prijateljima iz jevrejskih zajednica sa prostora EX-YU, gostoljubivi domaćini, prijatna atmosfera hotela, a najviše od svega suncem obasjane kale i plaže stare Budve.

Klara Pelja

JEVREJSKI PREGLED BR.7/2013

Predavanja nikad dosta - LIMUD KEŠET U BUDVI

Na konferenciji je bilo 520 učesnika.

Malobrojni članovi Jevrejske zajednice Crne Gore, predvođeni agilnim predsjednikom Jašom Alfandarijem, uz sversdnu pomoć i podršku Keren Kajemet iz Jerusalima, bili su domaćini ovogodišnje 7-e Limud Kešet konferencije koja je održana u periodu od 07.11. do 10. 11. u Budvi. U hotelu "Avala", Konferenciju, na kojoj je bilo 520 učesnika, otvorio je potpredsednik Vlade Crne Gore, ministar pravde Duško Marković.

– Veoma mi je drago što je Konferencija jevrejskih zajednica Balkana pobudila pažnju ovako velikog broja učesnika. Poruka je to o značaju pitanja koja imate u fokusu, priznanje je to i organizatoru konferencije, ali i potvrda da je Crna Gora moderno građansko društvo zasnovano na promociji vrijednosti mira, stabilnosti i bezbjednosti, društvo utemeljeno na bogatstvu različitosti i zaštiti posebnosti identiteta svih njenih građana – rekao je otvarajući skup.

Marković je podvukao da Jevrejska zajednica, iako malobrojna, ima svoje mjesto u procesu jačanja i izgradnje crnogorskog društva.

– Značaj dalje saradnje sa Jevrejskom zajednicom u Crnoj Gori, ogleda se kako u pogledu ostvarivanja vjerskih sloboda tako i u podršci rješavanja životnih pitanja Jevreja na ovim prostorima. Zajedno smo postigli mnogo u proteklom periodu. Jevrejska zajednica je prepoznata i u nacionalnom i u vjerskom smislu u Crnoj Gori i kao takva predstavlja civilizacijski most, još jedan podsticaj našoj ekonomskoj, kulturnoj, naučnoj i drugoj saradnji koju ostvarujemo sa Izraelom i sa međunarodnim jevrejskim institucijama – naglasio je potpredsednik Vlade Crne Gore.

Svečanoj ceremoniji otvaranja u kongresnoj dvorani prisustvovalo je znatno manje gostiju, s obzirom na činjenicu da je većina doputovala u čvrtak, 7-og novembra u večernjim časovima, ali se na opšte zadovoljstvo druženje otešlo do duboko u noć i su-

sreti starih prijatelja osvežili su sjećanja i emocije.

Vredni članovi mnogobrojnog Limud Kešet tima uložili su mnogo truda i umešnosti da Konferencija protekne u najboljem redu. U izuzetno zanimljivom i sjajno odabranom programu, u kojem su učestvovali najeminentniji predavači iz jugoistočne Evrope, bilo je mnogo toga za čuti i naučiti. Verno dosadašnjoj tradiciji ovakvih okupljanja, gosti su imali zadovoljstvo da prate raznovrsna predavanja iz Tore, pozorišta, umetnosti, tradicije, porodičnih odnosa, književnosti, istorije, judaistike, filma...

Kao deo programa Konferencije, Jevrejska opština Zemun predstavila je izložbu o pravednicima iz bivše Jugoslavije. "Putujuća izložba o dobrim ljudima", autora Nenada i Milana Fogela, postavljena je u glavnom holu hotela „Avala“. U prepunoj Staklenoj sali „Avale“, da zabeležimo i to, održan je gala koncert nadaleko čuvenog Hora Jevrejske zajednice Makedonije.

Andrija Sekelj

Iz Mog Uгла

MATEMATIKA, PROCENTI, GROBLJE

Rekli su mi da napišem nešto za Almanah. Dugo sam razmišljao šta to može da bude, a da nije neka već otrcana fraza ni suviše eksploatisana tema. Stoga sam odlučio, a vi ćete se sigurno u početku pitati koja je veza između ALMANAHA, MATEMATIKE, PROCENATA I GROBLJA.

Pa evo da pokušam da VAM objasnim. Kada sam se preselio u Crnu Goru, prije 22 godine, odmah na početku neki prijatelj me je poveo u Kotor. Usput smo pričali o svemu i svačemu i naravno znajući da sam Jevrej, pitao me je poznajem li Jevreje u Crnoj Gori. Ja sam kao iz topa odgovorio: „NE“, i začuđeno ga pitao ima li Jevreja u Crnoj Gori. Tako smo stigli do Kotora, a na ulazu u grad mi je rekao: „Pogledaj, ovo ti je Jevrejsko groblje.“

Ja sam pogledao u tom pravcu i vidio veliko Katoličko groblje, a onda sam ga zamolio da mi pokaže groblje Jevreja. Stigli smo do ograde Katoličkog groblja i vidio sam da u širini od nekih 15-ak metara postoji izdvojena parcela, ograđena lijepom ogradom sa ulazom na glavnu cestu. Ušao sam na groblje i vidio nekoliko veoma starih grobova sa izblijeđenim epitafima sa latiničnim i hebrejskim slovima. Groblje je bilo u besprekornom redu, trava pokošena, čisto, uredno. Većina grobova je bila iz devetnaestog vijeka. Nijesam vjerovao svojim očima. Pitao sam mog prijatelja-što je u tom trenutku bilo najnormalnije - koliko Jevreja živi u Kotoru?. Odgovor je bio –JEDNA PORODICA. Na moje pitanje, kako mogu tu porodicu da pronađem, jer vjerovatno oni održavaju to groblje, on je odgovorio da ga održava GRAD KOTOR i nekoliko NE JEVREJSKIH porodica. Nijesam mogao da vjerujem ovo što sam čuo. Zar je moguće da u gradu gdje nema Jevreja da se sam grad brine o Jevrejskom groblju i to na takav način, dok po Evropi i u okruženju jevrejska groblja se redovno ruše i sknave.

Ovo se desilo davno, prije 22 godine. Niko u to vrijeme od Kotorana nije ni pomišljao da će se osnovati Jevrejska Zjednica u Crnoj Gori. Ubijeden sam da niko od njih nije ni pomišljao da će time što su činili, zaslužiti simpatije moćnog „JEVREJSKOG LOBIJA KOJI VLADA SVIJETOM“ ili da će imati bilo kakav interes. To je bilo, tada sam mislio, a danas sam uvjeren, djelo prostih, dobrih i poštenih ljudi. Od tada je prošlo mnogo godina, a prije 3 godine je osnovana Zajednica Jevreja u Crnoj Gori. Polako smo otkrivali i pronalazili Jevreje, pokušavajući da ih privučemo u Zajednicu. Treba napomenuti da većina naše Zajednice čine Jevreji iz mješovitih brakova-90% otac Crnogorac a 10% majka Jevrejka, otac Jevrej 10% a majka Crnogorka 90%. Svaki put kada sam pokušavao da ubijedim ljude kako je ta Zajednica potrebna stvar i da može opstati ako su njihovi članovi aktivni. Uvijek sam dobijao odgovor da su odrasli u crnogorskim porodicama i da osjećaju vezu i poštovanje prema očevima-Crnogorcima i da se to ne može prekinuti, a sve to u korist činjenice – da to što su Jevreji duguju Crnogorskom dijelu porodice. TO gledište je za mene apsolutno prihvatljivo i naravno potpuno je ispravno tako razmišljati.

I tako stigao sam do matematike, procenata i groblja. Kada su me jednom upitali, odmah sam objasnio da: -godina ima 365 dana i ako 360 dana posvetimo crnogorskom dijelu porodice sa svim praznicima i običajima tjs.OCU – Zaslužuje li majka koja je Jevrejka preostalih 5 dana u godini.

Eto to je taj dio matematike i procenata, jer izraženo u procentima to je 2,1% od cijele godine.

Ako su za naše rađanje zaslužni i otac i majka 50%:50% a isto tako i za vaspitanje, jedino očeva porodica je mnogo veća jer je majčina izgorjela u

dimnjacima Aušvica. Možemo li onda dati 5 dana za majčinu porodicu. Do danas nijesam dobio odgovor. Groblje u Kotoru je i dalje tamo, zahvaljujući grupi Kotorana i onda još živućih Jevreja u Kotoru, koji su od ondašnjeg Biskupa dobili dio groblja u Kotoru da mogu da se sahranjuju tamo. Kada je zadnji Jevrej umro, brigu o groblju su preuzeli Kotorani i to punih 100 godina. Nije mi namjera da me neko pogrešno shvati, jer ovim kratkim tekstom nijesam htio nikom da dijelim savjete, a pogotovo da nekom prebacujem. Daleko sam od toga.

Napisao sam ovaj kratki tekst, jer me ovo zadnje

3 godine veoma muči, ali ne iz razloga da ja želim nešto da prebacujem, nego neprekidnog čuđenja. Možda, se ovakav ozbiljan problem ne rješava matematički ni procentima, ali matematika je jedina koja barata sa aksiomima i njih niko ne dovodi u sumnju. Smatram da više ništa neću da dodam jer bih se ponavljao.

Još jednom samo da se zahvalim.

Hvala,

Jaša

Jaša Alfandari

MOJA JEVREJSKA ZAJEDNICA

Pripadam narodu o čijem se životu i djelovanju u Crnoj Gori do skoro malo znalo. Iako arhivska građa pa i spomeničko nasljeđe govore o tome da postojanje Jevreja na ovim prostorima seže u daleku prošlost, do prije par godina nije bilo inicijative da se ti tragovi istraže i na sistematski način objedine. Nije postojalo ni mjesto okupljanja svih nas koji želimo da bolje upoznamo ili u sebi jasnije prepoznamo svoje jevrejsko nasljeđe. Zato mislim da je formiranje Jevrejske zajednice u Crnoj Gori nešto veoma značajno, za mene lično dragocjeno.

Poznato je da su se Jevreji koji su se različitim sticajima okolnosti nalazili na ovim prostorima nerijetko odlučivali da formiraju porodicu u Crnoj Gori. Potičem iz jednog takvog braka. Majka mi je Jevrejka, otac Crnogorac. Kao i većinu članova naše zajednice, na jevrejsko porijeklo upućivali su nas, manje ili više, roditelji i roditelji naših roditelja. To često nije bilo dovoljno da bismo u potrebnoj mjeri razvili svijest o jevrejskom nasljeđu kao temelju sopstvenog identiteta. Posebno za nas koji pripadamo generaciji koja je odrastala u vrijeme obnove zemlje, kada su bolna sjećanja na Drugi svjetski rat bila još svježija, a dinamika života ostavljala malo prostora traganju za porodičnim korijenima.

Pa ipak, identitet naslijeđen od oba roditelja snažno nas je obavezivao da se što bolje upoznamo sa postojećim različitostima, tim prije što smo te različitosti doživljavali kao kvalitet više. Zato je ozvaničenje

Jevrejske zajednice u Crnoj Gori za sve nas veliki događaj. Za dvije godine svog postojanja, ova najmlađa, a vjerovatno i najmanja jevrejska zajednica na svijetu, ponudila nam je šansu da se međusobno bolje upoznamo, bolje reći, da se postepeno upoznajemo kroz približavanje zajedničkom jevrejskom nasljeđu.

Naša zajednica funkcioniše kroz rad, druženja, razgovore. Obilježavanjem praznika i važnih datuma iz istorije Jevreja, podsjećamo se događaja koje ne treba zaboraviti, učimo o njihovoj simbolici i značaju. Želja nam je da kroz bolje upoznavanje njegujemo i prenosimo dalje sopstvena saznanja i iskustva. Uz to, a ne manje bitno, Zajednica je postala mjesto okupljanja ljudi koji se do juče nisu poznavali, a koji i te kako imaju šta da podijele. Povezani smo nitima koje su čvrsto utkane u naša bića, u ono što nas čini ljudima. Ja ta okupljanja doživljam kao da se vrata još jednog doma otvaraju za nas i za naše potomke. Tu se osjećam prijatno.

Tu mi se nekako lako i prirodno vraćaju sjećanja na ljetnje boravke u Subotici, kod babe Ruže, rođene Frenkl i deda Šandora-Simona Dajč, na babin latkas za Hanuku, na drvo zasađeno za Tubišvat, na bezbrižnost djetinjstva. Tu sam konačno i u Crnoj Gori dobila maces i slavila Pesah. I tu sam se, paleći Hanukiju, osjećala kao da osvjetljam tragove koje je na ovom prostoru ostavila moja majka, Ibika Medigović, liječeći bolesne i prenoseći svoje znanje mla-

đim kolegama i svojoj djeci. Na kraju, tu najjasnije osjećam kako me ono u meni crnogorsko i jevrejsko podjednako čini ličnošću, onim što jesam. Tu se osjećam kući.

Zajednica mi je u tome pomogla, a mislim da sličan doživljaj dijele i drugi članovi. Zato je jako važno da se proces njenog jačanja i rasta nastavi. Predsjednik Jevrejske zajednice, g. Jaša Alfandari, obavio je pionirski posao, ponio najveći teret i zavrijedio zahvalnost svih nas za ogroman trud, znanje i vrijeme koje je uložio u formiranje Zajednice i stvaranje preduslova za njen život. Razumije se da nije bio potpuno sam i da su i drugi članovi Zajednice doprinijeli kvalitetu u njenom radu. No, moj je utisak da naponi u realizaciji aktivnosti Zajednice nisu baš ravnomjerno raspoređeni i da rad, uglavnom na dobrovoljnoj osnovi, obično pada na par aktivista.

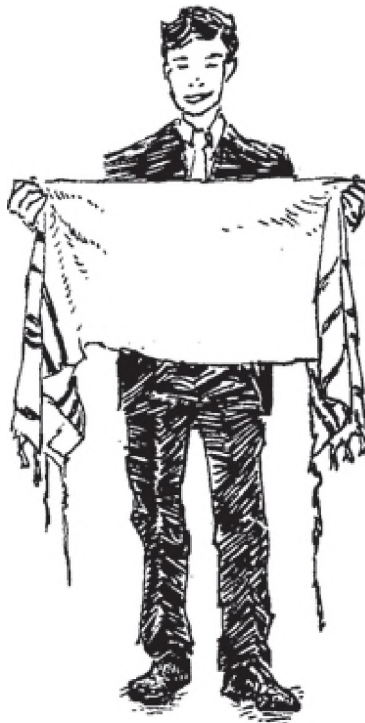
Mislim da je neophodno prepoznati afinitete što većeg broja članova kako bi se ovaj problem prevazišao. Za očekivati je, a može se reći da je i neophodno, da s rastom Zajednice takvog angažmana bude sve više. Ovo tim prije što je danas pred nama veliki posao, događaj koji predstavlja krunu dosadašnjeg rada Zajednice: izgradnja sinagoge i Jevrejskog kulturnog centra. Vjerujem da će nam u tome od ve-

likog značaja biti prisustvo i podrška našeg rabina Moša Prelevića. Ali, svi treba da pomognemo koliko smo kadri.

Sjećanja me vraćaju na posljednji Purim. Najmlađi članovi Jevrejske zajednice, uz pomoć roditelja, pripremili su nam i prikazali malu predstavu o mudroj Esteri. Uživala sam dok sam gledala tu djecu, njihove brižljivo odabrane kostime, njihov entuzijizam, a iznad svega bila sam ponosna što su razumjeli priču i uložili trud kako bi je "nama objasnili" i kao pravi veliki glumci zadovoljili očekivanja publike. Ja sam ove male korake protumačila kao veliku nadu u dalji napredak naše zajednice.

Ponoviću, velika je stvar što je Jevrejska zajednica formirana, proces je dobro otpočeo i Zajednica je "postavljena na noge", ali je važno da znamo da će najsigurnije koračati oni koji su na naša prva okupljanja došli u dječjim kolicima. Mi stariji imamo obavezu da im u tome pomognemo.

Vera Pavićević

TRENDERLA (Čigra)

Od najranijeg djetinjstva, moja najomiljenija igračka je bila čigra. Ne obična čigra, već drvena sa slovima, koju mi je poklonila baka. Sjećam se da sam ulagala ogroman trud da je zavrtim, a potom sačekam da se zaustavi; svaki put na drugom slovu...

Moje djetinjstvo je bilo ušušcano i lijepo.

Sjećam se plamičaka svijeća koje su tajanstveno dogorijevale na svijećnjaku u bakinom stanu u Zmaj Jovinoj ulici na Dorćolu, sa mnogo ljubavi ištirikanih džemperu i rukavica za hladne zime.

Sve nas, moju baku, moga oca, tetku, a kasnije brata i mene je na neki čudan način sačuvala prerana smrt prabake Sare koja je udajom za pradedu Simu promijenila svoje aškenaško prezime u Popović. Potom se rodila Darinka, pa Desanka, pa Radmila i sve su one dobile nakon krštenja, lijepa slovenska imena uz prezime na "ić". To ih je spasilo pogroma, Sajmišta, "dušegupki", internacije, teretnih vozova, logora smrti i nestanka.

Jedino što je ostalo u njima, a potom u meni je bila stalna potreba da budemo vaspitani, diskretni. Da štitimo slabije i nejake. Da pomognemo drugima. Ostala je neka nedefinisana melanholija u mirišljavim prolječnim jutrima i raskošnim zlatno-rumenim sutonima. Kao da smo za nekim ili zbog nečega patile nikada ne znajući zašto. Vremenom sam počela da mislim da je to nasljedna porodična crta, koju sam sve više primjećivala i kod mog oca i brata.

Baka mi je devedesetih godina prošlog vijeka, pred svoju smrt ispričala ono o čemu se u porodici ćutalo, vjerovatno plašeći se za budućnost i opstanak djece i unučadi.

Moja prabaka je bila Jevrejka, i to je saopštila šapatom, istovremeno puna ponosa i straha, i srećna i tužna, ali sa ogromnim olakšanjem. Tako se meni otvorio čitav jedan novi i lijepi svijet koji čovjeka čini bogatijim, a čovječanstvo boljim i šarolikijim. Svijet koji te čini bližim sa drugim ljudima, jer čitav svijet postaje tvoja porodica, bez obzira na rasu, naciju, kontinent i porijeklo. Svi smo mi jedno.

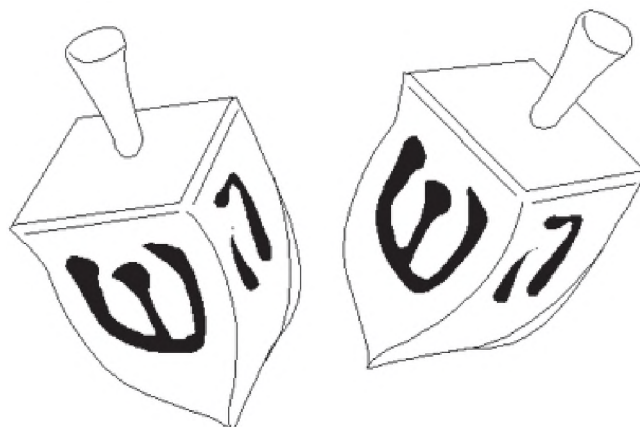
Seleći se sa svojom porodicom od Subotice do Kotora, svuda sam sticala drage prijatelje i doživjela ogromnu radost, kada sam saznala da je u Crnoj Gori osnovana Jevrejska zajednica.

Svi ti dobri ljudi, koje doživljavam kao braću i sestre, miješani su kao i ja, obogaćeni svojim raznolikim precima, puni ljubavi i bliskosti.

Ova Zajednica je učinila Crnu Goru još bogatijom i zrelijom multikulturalnom sredinom, koja prihvata različitosti kao dio sopstvenog identiteta. Jevrejska zajednica u Crnoj Gori mi je vratila pomalo zaboravljene a tako drage prijatelje iz Subotice, sa Beogradskog Dorćola, iz Novog Sada i Sarajeva i još više mi približila moje sugradjane i zemljake, povezavši Seder večeri sa Uskršnjim praznicima uz zajedničku proslavu dolaska proljeća, druženje i radovanje svakom danu koji dolazi.

Trenderla (čigra) koju mi je poklonila baka, odavno se slomila. U Jerusalimu sam pronašla i kupila skoro istu takvu i poklonila je kćerki. Ona je čuva na prozoru u dnevnoj sobi i zavrti je svaki put kad joj je teško.

Snežana Macić Stanaćev

Kaktusi i orlovi: O Jevrejskoj zajednici Crne Gore

Kada me je Jaša Alfandari, a ima tome tri godine, okrenuo telefonom i obavjestio da se u Crnoj Gori osniva Jevrejska zajednica isprva sam bila zbunjena: *Odakle Jevreji u Crnoj Gori i kako ja, do sada, nijesam znala za to?*

Rođena sam u Beogradu, od oca Vukašina, advokata koji je na studije u Srbiju došao iz Titograda, i majke Svetlane, čija je prababa čuvena Lotika Cilermajer, junakinja romana "Na Drini Čuprija".

Imala sam jedanaest godina kad su mi prvi put rekli da sam Jevrejka, odveli u sinagogu i tada sam počela da učim o tradiciji svoje nacije. Učenje će se nastaviti do kraja života, jer su knjige koje se tiču jevrejskih pitanja i istorije, vazda a često i na žalost, aktuelne.

Nikada nijesam izgubila svoj odnos prema Crnoj Gori kao otadžbini, mjestu de sam naučila toliko važnih stvari o životu, kako se ophoditi sa ljudima, kako biti snažan ali ne i grub. Ode sam prvi put počela hodati, plivati, izgovorila prve rečenice... Svojoj se matici vraćam kad god mi je teško, tu je porodica koja ume riješiti svaku nedoumicu, onako efikasno a misaono, kako to samo Crnogorci znaju. U Srbiji nijesam nailazila razumjevanje za svoj identitet: "Šta si ti? Crnogorka a Jevrejka?" često su mi se podsmjevali, što sam ja pripisivala nedovoljnom čitanju knjiga, manjku pečata u pasošu, neobrazovanosti, ksenofobiji i skučenosti srpske sredine, izmučene od dvije dekade ratova, sankcija i gliba u kojem se država nalazila.

Ovim neumnima, koji su insistirali da se podsmijevaju pominjala sam i Danila Kiša kao sličan, doduše obrnut primjer. Na žalost, mnogo toga se i dalje nije razumljelo ili se nije željelo.

U javnosti sam pokušavala objasniti da sebe smatram Crnogorkom, i da, od kad se Jugoslavija raspala, osećam pripadnost narodu svojega oca. Ipak, moja vjera i *Weltanschauung* dolaze od jevrejskog rebra, ženskog dijela moje porodice.

I zato je poziv, sa početka priče, dobio jedno posebno mjesto u mom dosadašnjem životu. Konačno sam imala gdje pripadati, dobila mogućnost da do-

prinesem jednoj Jevrejskog zajednici u zemlji koju vidim kao svoju.

Bavim se novinarstvom i spisateljica sam. Znam koliko je važno da ono što se radi bude dostupno javnosti, da bude jasno i glasno. Jevrejska zajednica Crne Gore, iako najmlađa na ovim prostorima, a koliko znam i u svijetu, veoma je aktivna, energična i efikasna. Ovo moram pripisati fantastičnoj energiji Jaše Alfandarija koji je stvorio nešto *ex nihilo*, nastavio da se bori, održava plamen i učini da Zajednica dobije renome i bude priznata od strane Vlade Republike Crne Gore.

Svaki put kada suradjujemo, iznova se radujem, jer se osjećam kao da sam među ljudima koji me konačno ispravno razumiju i postavljaju prava pitanja. Otvaranje sinagoge uz prisustvo našeg divnog, umnog rabina Lucijana Moše Prelevića, bio je svakako najuzbudljiviji događaj za Zajednicu. Sledi nam da se širimo, održimo dobri duh, postavljamo sebi nove izazove i da svakog trenutka budemo svijesni da je funkcija Zajednice da okuplja, edukuje ali i ukazuje na opasnosti anti-semitizma.

Živimo u vrijeme kada naši ciljevi nijesu laki za dostići, mnogo je neistine u evropskom vazduhu. Ali, snagu crpimo i od orlova Lovćena i cabara izraelskih pustinja: neka vidimo daleko, neka budemo čvrsti spolja ali nežnog i radoznalog duha.

Pred svijetom predstavljamo dvije male, ali nepokolebljive nacije. To je za nas obaveza, čast i veliki ponos.

Jelena Đurović, novinar i urednik portala „Agitpop“; publicista i novinar B92

SJEĆANJE NA BEOGRAD

Šta postojanje Jevrejske zajednice Crne Gore znači Jevrejima i potomcima Jevreja u Crnoj Gori?

Iskreno: ne znam.

Odnos članova zajednice, i mnogo više onih koji to još nisu, prema jevrejstvu i zajedništvu, prvenstveno je označilo ne postojanje zajednice u Crnoj Gori. Kako bih izbjegla bilo kakav pokušaj generalizacije, govoriću samo o sopstvenom odnosu, sjećanjima i očekivanjima. Na žalost, kod nas je sve do prije tri godine bilo i nemoguće stvarati zajedničke uspomene.

Vratiću se u Beograd, devedesetih. U ulici Kralja Petra 71/A, na II spratu, počinjalo je predavanje Mire Adanje Polak. Tada sam prvi put došla na druženje subotom večer. Sjela sam u zadnji red i posmatrala okolo. Studentkinja iz Podgorice, okružena ljudima koji su porasli zajedno. Na klaviru, u čošku, djevojčica je svirala repertoar poznat mi iz vježbaonica muzičke škole. Oko nje su bili osmjesi bliskih ljudi koji su zračili ohrabrenjem i toplinom. Ispred mene je starija gospođa pušila. S uživanjem. Kada je predavanje počelo rečenice su tekle nenametljivo, pune značenja i razumijevanja. Svako je imao nešto da pita ili kaže. Razgovor je išao u dubinu, ne u širinu. Sve mi je bilo novo, a nekako poznato. Polako sam se, prvi put u Beogradu, počela osjećati kao kod kuće. Tačnije kao u Budvi, kod babe Ibike. i to je bilo to. Pronašla sam svoju adresu.

Tokom studija, najdragocjenije slobodno vrijeme sam provodila u prostorijama Jevrejske zajednice. Naravno, niko od beogradskih Jevreja nije mogao da pretpostavi šta je taj novootrkiveni osjećaj pripadnosti meni mogao da znači. Oni su imali zajednicu. Oduvijek.

Jedan rabin mi je rekao da postoje mađarski Jevreji, ruski jevreji, američki..., ali da crnogorski Jevreji ne postoje. Ili si Crnogorac ili Jevrej, oboje ne. Suviše je jaka krv.

Jevrejima je tek prije tri godine data šansa da im se pridruže i crnogorski.

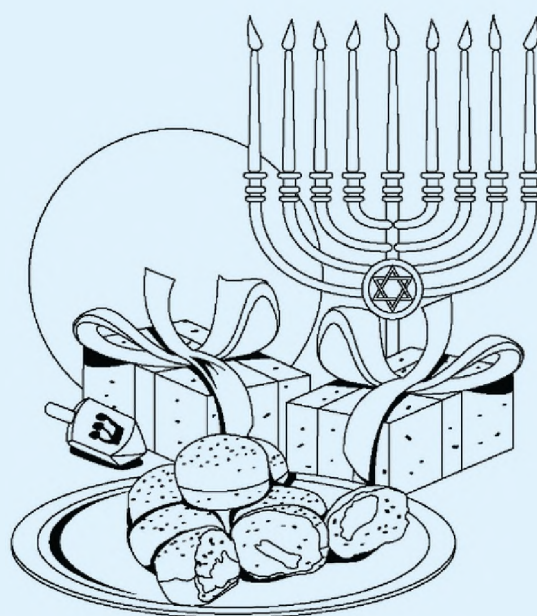
Danas mi, crnogorski Jevreji, imamo zajednicu, ali naš odnos prema njoj još uvijek zavisi od toga koliko su nam živa sjećanja na one čije jevrejstvo no-

simo u krvi. Zavisi od toga šta su nam oni smjeli ili mogli prenijeti, riječima ili sopstvenim primjerom, kao i koliko smo toga bili spremni da prepoznamo i upijemo.

Moja djeca će imati mogućnost da idu u sinagogu. Ili da ne idu jer im se ne ide, jer ih rabin smara ili ih mrzi da se spremaju. Moja djeca će moći da biraju.

Iskreno: nadam se.

Ivana Iličković

PAMTIĆU ZAUVIJEK

Čudno je to kad osjećaš vezu sa nečim što nije dio tvoje svakodnevnice i o čemu ne možeš saznati više nego što ti život u datom momentu omogućava.

Još kao dijete, znala sam da mi je baka Zlata, koju sam neizmjerljivo voljela, bila Jevrejka. Nijesam znala tačno šta to Jevreje čini drugačijim od Hrišćana ili Muslimana, i na žalost, nijesam imala priliku da od nje saznam više o običajima, tradiciji i vjerovanjima ovog naroda. U mojim sjećanjima ostali su njeni telefonski razgovori sa rodbinom u Izraelu i hebrejski novogodišnji kalendar koji je ona dobijala svake godine, od bliskog rodjaka gospodina Natana uspješnog poslovnog čovjeka iz Tel Aviva. Baka je umrla kad sam imala osam godina, ali sjećanje na nju, i njeno porijeklo, nastavilo je da živi.

Kad sam krenula u školu pitala sam tatu da mi objasni i približi Judeizam. On je historičar po struci i veoma je opširan u ovakvim izlaganjima, pa nekako u svom dječjem poimanju svijeta nijesam uspjela da shvatim o čemu mi zapravo govori. Ali sjećam se da sam još na jednom od prvih časova u školi pred cijelim odjeljenjem rekla da mi ne slavimo slavu jer smo Jevreji. Svi su me gledali čudno. Učiteljica je znala o čemu govorim, jer je poznavala moju baku. Ali djeca nijesu.

Kad imate prezime koje se pripisuje području na kome ste rođeni i samo jedan član porodice, i to ženski, ima jevrejsku krv, možete da to nikada nikome ne pomenete. Mnogi u Crnoj Gori nijesu ni znali da ima Jevreja u našoj zemlji. Ali svako ko je znao mene, znao je da mi je baka bila Jevrejka. I da sam ja, kako sam to uvijek isticala "po baki-takođe Jevrejka".

Djeca znaju ponekad, biti okrutna, jer mnogi od njih i ne znaju šta je to holokaust i koliko je zla nanio čovječanstvu. Svakako da nijesam bila neko super dijete, ali sam po mišljenju najbližih bila znatiželjna djevojčica. I znala sam, još kao mala, da je u holokaustu, jednom od najvećih poraza u historiji čovječanstva, moja baka izgubila svu svoju porodicu oca Šandora, majku Ilonu, sestru Editu i brata Dzona Levija. I ostala je sama na svijetu.

Sjećam se da sam jednom bila u društvu tada meni manje poznatih, nešto starijih tinejdžera, koji su diskutovali neonacističke teorije zavjere. Bili su ubijeđeni u ono što govore, a to je bilo daleko od razuma i istine. Reagovala sam, emotivno, i sa ponosom istakla da nosim u sebi dio jevrejskog identiteta. Da,

rizikovala sam dosta, jer sam bila jedina neistomišljenica u toj skupini. I održala im manje predavanje o onome što svako od nas treba da zna, i nikada ne zaboravi. I uvijek sam to radila.

Prije tri godine imala sam priliku da, zahvaljujući Taglit Birth Right programu provedem deset dana u Izraelu što je za mene bilo neprocjenjivo iskustvo. Tada je zajednica u Crnoj Gori tek osnovana, te sam išla prijavljena kao član Jevrejske zajednice Beograda. Beograd, iako blizu, meni je nekako uvijek bio dalek, pogotovo jer sam sedam godina živjela u Italiji i tek po par mjeseci godišnje boravila u Crnoj Gori. Strahovala sam iskreno, da li ću se uklopiti u meni potpuno nepoznato društvo koje baštini bogatu tradiciju jevrejskog života i običaja, međutim, desilo se upravo suprotno. Upoznala sam divne vršnjake, toliko slične meni, sa kojima sam podijelila nezaboravno iskustvo.

Jedan momenat sa tog putovanja, čini se, pamtiću zauvijek: uoči Shabbat-a, odveli su nas ispred Zida plača u Jerusalimu. Gomile ljudi koje su išle ka njemu nosile su sa sobom energiju koja se, kako smo se primicali, nezaustavljivo uvećavala. Jednom kad se nadjete pred njim, ovaj Zid učini da osjetite vanvremensku harmoniju i unutrašnji mir, i to je bio trenutak kada sam počela da vjerujem da se određene stvari dešavaju s razlogom. Bio je to trenutak za pamćenje.

Jevrejska zajednica Crne Gore, iako mala, od velike je važnosti meni kao individui a i nesumnjivo svim svojim članovima. Od svog postanka pa do danas, svi značajniji praznici su, za mnoge, prvi put obilježeni, glas Jevreja Crne Gore je prepoznatljiv ne samo u regionu, već i šire. Zajednica je okupila značajan broj ljudi koji su podijelili svoje priče i priče svojih predaka, što je od velikog značaja za sadašnje i buduće generacije. Limud Keshet, organizovan prošle godine, predstavljao je veliki izazov za Jevrejsku zajednicu Crne Gore. Zahvaljujući nesebičnim naporima jednog broja članova zajednice, vjerujem da možemo biti ponosni na domete toga skupa, pa se stoga svi radujemo što će i ove godine biti obnovljen u našoj zemlji.

Lično smatram da svako od nas treba biti samokritičan i potruditi se da bude što više informisan o dešavanjima u našoj Zajednici, i da svoj doprinos koliko je u mogućnosti, pa i više. Moramo se potruditi da poboljšamo komunikaciju među članovima, prenosimo znanje, tradiciju i vrline, češće organizu-

jemo okupljanja i druženja, zajednički osmislimo program za mlade, iniciramo kurseve hebrejskog jezika, kako bi se sada, kad samo se konačno pro-našli i "sastavili", opstali, i ostali - Jevrejska zajednica Crne Gore. Jer, ponovno okupljanje Jevreja potvrđuje

je našega trajanja na ovim prostorima onako kako je to mudro primijetio Lav Nikolajevič Tolstoj da su "Jevreji trajni kao i sama vječnost".

Mina Raičević

IZ MOG UGLA

Iako oduvijek živim u prelijepom Herceg Novom, u svom životu sam živjela u tri države. Rodjena sam u Jugoslaviji koja je "srušena" u tragediji tokom mog ranog djetinjstva i u nekom trenutku moja nacionalnost je zvanično postala srpsko-crnogorska. Onda je Crna Gora postala nezavisna i iako su mnogi moji školski drugovi očajavali, to je bilo daleko od tragedije. Još uvijek možemo posjetiti Beograd i osjećati se dobrodošlo, iako sada nosimo bordo pasoše i mi-jenjamo eure za mnogo mnogo dinara.

I onda sam Jevrejka.

Ne mogu tačno da se sjetim otkad znam da sam Jevrejka, ali čini mi se da je to oduvijek bilo prisutno. Moja baka je bila ta koja je to zaista isticala, a o njenom djetinjstvu i jevrejskom životu u to doba najviše sam naučila iz knjiga njenog brata, slavnog pisca, Danila Kiša. U početku je bilo zanimljivo učiti o porodičnim sudbinama, a kasnije je postalo veoma bitno za mene, iako tada nisam shvatala pravo značenje svega.

Da li razumijem sada?

Biti Jevrej može nositi mnoge obaveze – ili pak veoma malo. Pridržavati se Kosher ishrane, postiti na Yom Kippur, poštovati Shabbat i na destine drugih obaveza ukoliko dublje istražite ovo pitanje. Judaizam jeste religija, međutim, većina Jevreja ne prati religiju.

Kada sam posjetila Izrael na Taglit projektu, od mene je traženo da vjerujem da judaizam ima posebnu vezu sa Izraelom. Izrael je interesantna i veoma lijepa zemlja, a naši domaćini su se potrudili da se osjećamo dobrodošlo. Naša grupa je bila međunarodna – dio omladina Srbije, dio omladina Mađarske i dio druge bivše komunističke republike – i mislim da sam u nekom trenutku shvatila da postoji jedna stvar koja razlikuje Jevreje iz Izraela od Jevreja iz Crne Gore. Jevreji iz Izraela vjerovatno ne razmišljaju o tome šta znači biti Jevrej. Oni imaju dr-

žavljanstvo jevrejske države, jevrejsko obrazovanje i služe vojsku kako bi štitili jevrejsko postojanje u neprijateljskom okruženju. Ovo je veoma različito od toga šta znači biti Jevrej u Crnoj Gori.

*

Prije nekoliko mjeseci posjetila sam New York. Iako New York nije zvanično jevrejski grad, statistički je najveći jevrejski grad na svijetu i svaka treća (bijela) osoba u gradu je Jevrej/ka.

Moje prvo jevrejsko iskustvo u gradu je bio odlazak u poznati restoran Katz's. U restoranu se služi govedina pastrami, jetrena pašteta, blintzes, kneydalach, kishka i mnoga druga jela koja su bila nova za mene, ali na neki način ipak poznata. Međutim, bilo je nešto čudno. Gosti ovog restorana nisu bili samo Jevreji. To su bili Kinezi, crnci, Hispanci, hipsteri, klamberi, Muslimani, Indijci i jos mnogo drugih ljudi koji su se našli u tom impresivnom gradu. Ovo nije bilo "zvanično" jevrejsko iskustvo, ali ipak sam se osjećala dobro zbog toga! Svi ti ljudi jedu jevrejsku hranu! Nekoliko dana kasnije posjetila sam sinagogu u Eldrige ulici. To je bila prva sinagoga koju su izgradili emigranti koji su došli u Ameriku u kasnom 19. vijeku. Nalazi se u donjem istočnom dijelu Menhetna gdje se nastanilo na hiljade Jevreja, bježeći od progona u Rusiji. Tu su započinjali novi život kao obični radnici. Danas, oblast oko sinagoge je poznata Kineska četvrt. Prijatna gospođa u sinagogi nam je ispričala da Kinezi, takođe emigranti, dovode svoju djecu iz kineskih škola u posjetu sinagogi i uče o istoriji Jevreja u njihovom komšiliklu. Ova priča ih inspiriše kada uče o tome kako sa motivacijom i teškim radom, male zajednice mogu uspjeti u Americi. Možda je to moj pravi ponos u judaizmu. Zajednica koja živi u harmoniji sa drugim zajednicama. Bez granica ili geta. Inspiriše druge. Ponekad kroz slavne ljude kao što su Albert Einstein ili Bob Dylan ili Sigmund Freud, a ponekad kroz male zajednice. Kao ljudi koji su izgradili sinagogu u Eldrige ulici.

Ivana Mitrović

MOJA RAZMIŠLJANJA O ZAJEDNICI

Kao izraelskom dijetetu koje živi u Crnoj Gori, od dolaska iz Izraela, postojanje jevrejske Zajednice je oduvijek bila moja velika želja.

Naša zajednica je za sve nas značajna iz više razloga, jedan od njih je to što održava našu tradiciju i kulturu i povezuje pripadnike jevrejskog naroda u Crnoj Gori. Kod nas Jevreja je okupljanje jako važno. Ono nas je i održavalo kroz istoriju. Od kad je zajednica osnovana mnogi njeni članovi su saznali više o sebi i o svojim korijenima kao i o tradiciji i običajima koje su poštovali i pridržavali se njihovi preci. Osnivanje Jevrejske zajednice u Crnoj Gori je veoma značajan istorijski događaj, za nas kao narod i za Crnu Goru kao zemlju. Crna Gora je pokazala svoju toleranciju i gostiprimstvo prema nama.

Naša okupljanja i naši praznici nas sve više i više zbližavaju i to nam daje nadu za bolju budućnost. Imamo sjajnu omladinu koja je puna potencijala i koja može mnogo da doprinese našoj zajednici. Omladina zajednice je njejna budućnost, gledajući po tome imamo sjajnu budućnost. Meni kao Izraelkiniji i Jevrejki kojoj je prađed bio Rabin u Čečeniji zajednica mnogo znači. Svi u mojoj porodici smo emotivno vezani za nju i svi volimo da provodimo vremena zajedno sa ostalim članovima, prilikom naših čestih okupljanja.

Posebno sam bila sretna saznanjem da će se u Podgorici graditi sinagoga. Još više me je obradovala činjenica da će se do izgradnje posebnog objekta jedan prostor u okviru naše Zajednice koristiti za potrebe Sinagoge. Judaizam je stanje duha, pa je samim tim otvaranje sinagoge značajno doprijenilo našoj zajednici i njejnim članovima. Veoma sam srećna i zahvalna sto smo to u Crnoj Gori doživjeli i bili dio tih događaja.

Ova priča samo dokazuje i pokazuje kako svaka želja i svaki san može da se ostvari i da uz vjeru možemo postići sve, uključujući istorijske događaje kao sto je naša zajednica i sinagoga.

Šošana Nahimov

MLADI, A JAKI

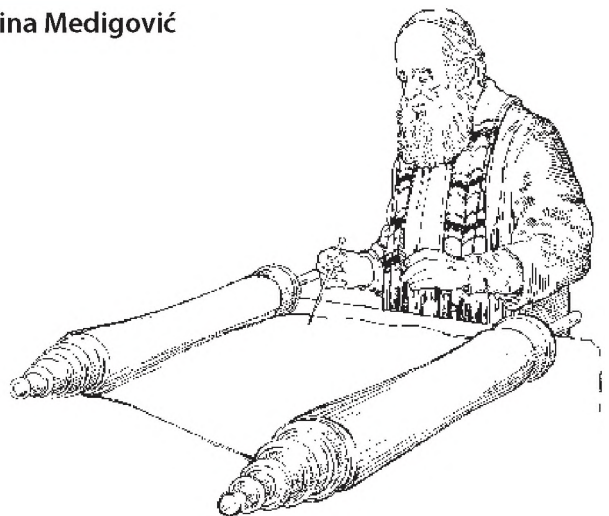
Jevrejska zajednica u Crnoj Gori iako mlada zajednica, uspjela je da okupi jevrejski narod koji živi u Crnoj Gori. Zajednica već sada za članove ima dosta omladine, koja je spremna da pomaže daljem unapređivanju zajednice. Članovi su djeca koja su još uvijek u vrtiću, osnovnoj školi, srednjoj školi, i momci i djevojke koji pohađaju ili su završili fakultet, i svi oni doprinose radu naše zajednice.

Mladi jevrejske zajednice iz Crne Gore, prisustvuju i pomažu pri organizaciji svih proslava, događaja i skupova koji se organizuju u Crnoj Gori. Jevrejska zajednica je organizovala Konferenciju jevrejskih zajednica Balkana – Limmud Keshet 2013. u Budvi, a mladi članovi su bili dio Konferencije učestvujući u organizaciji i dešavanjima. Limmud Keshet omogućio je članovima naše zajednice da se upoznaju sa mladima iz susjednih država, i da čuju njihova iskustva i ideje za učestvovanje u zajednici.

Najmlađi članovi su uspjeli da iznenade sve starije članove i prijatelje zajednice, simpatičnom i interesantnom predstavom za proslavu Purima, kojom su nam na svoj način objasnili značenje tog praznika za jevrejski narod. Pored Limmud Keshet-a i Purima, jevrejska zajednica je organizovala još puno proslava jevrejskih praznika i događaja, u kojima su učestvovali mladi.

Pored aktivnosti u zajednici u Crnoj Gori, nadam se da će mladi moći uskoro da predstavljaju našu zajednicu i na skupovima koje organizuje Maccabi, i druge jevrejske organizacije u svijetu i Izraelu.

Katina Medigović

”ČEGOVIĆ” SI TI ?

Kada se rodite na Balkanu, prije ili kasnije se morate pomiriti sa činjenicom da ste se zadenuli u sfinkteru univerzuma. Što prije shvatite to, lakše ćete živjeti sa drugima a i samim sobom. Razlog za takav stav imam zbog tri stvari :

Prvo, balkanski mentalitet je takav da ne uvažava boljeg od sebe, Balkanci su najbolji u svemu, i ako se slučajno neko pojavi ko je pametniji od njih, automatski biva precrtan i okarakterisan kao “nepoželjan” ili “lud”.

Drugo, jedna izreka kaže da se voli sve ono što se razumije. Razumijevanje drugog je složen proces koji traži određeni napor koji nije svako spreman da uloži. Zbog toga se mnogi ljudi, svjesno ili nesvjesno, odlučuje na mržnju kao izlaz iz nepoznate situacije. Prezir svega onoga što izlazi iz okvira poznatih pojmova i stvari postaje naša svakodnevnica bilo da se to ticalo Jevreja, Albanaca, Roma, homoseksualaca, invalida, sakupljača markica, Pankera i drugih.

Treće, nacionalizam kao najizraženija crta Balkanskog mentaliteta proždire svaku različitost pred sobom i širi mržnju i netrpeljivost. Svijet se dijeli na dva tabora, “mi” i “oni”, pri čemu su “oni” uvijek okarakterisani kao pripadnici globalne zavjere ili su lijeni, glupi i slično.

Sve ovo je kao uvod za jednu rečenicu koju sam toliko puta čula u Crnoj Gori- A čegović si ti ? (Čiji si ti.) Sjećam se da me je prvi put to pitao jedan stariji čovjek u čijem dvorištu smo znali često da krademo dud kada smo se vraćali iz škole. Kao djevojčici od 7 godina, pitanje se činilo vrlo teško, pa sam onako djetinje i naivno odgovorila da sam ja majčina i tatina. On se naravno nasmijao i pitao kako se prezivam, na šta sam mu odgovorila Alfandari, zatim je uslijedilo pitanje o mom porijeklu na što sam odgovorila da sam Jevrejka. Čovjek mi je zatim rekao da nikad nije čuo da tako nesto postoji u Crnoj Gori

i da ja lažem. Danima poslije toga sam razmišljala o tome, i nekako sam željela i ja da budem kao svi drugi i da imam “normalno” prezime i da ne moram svakome da objašnjavam ko sam i šta sam.

Naravno, ovakvo razmišljanje je pogrešno, ali u tom nekom periodu kada polazite u školu i kada se identifikujete sa vršnjacima želite da budete kao i svi drugi. Želite da se stopite sa masom i da postanete nevidljivi dio nje. Naravno ni mojim roditeljima nije bilo lako odgajati dijete u uslovima kada ono nema dodira sa onim o čemu mu Vi pričate. Njima ovom prilikom želim da se zahvalim, jer su zaslužni za to da se ne stidim ni sebe ni svoga porijekla.

Prolazile su godine, i ja sam se susretala sa mnogim sličnim a i gorim stvarima. Nevjerica, čudni pogledi su bili “normalni” odgovor na moje prezime. Međutim, kako čovjek odrasta i njegova ličnost sazrijeva on počinje da gleda na stvari iz drugog ugla. Počinje da shvata kako različitost nije hendikep već prelijep dar koji treba njegovati i čuvati. Sa osnivanjem Jevrejske zajednice ja sam se prvi put osjetila aktivnim dijelom nečega, o čemu sam samo čula iz tati-nih priča kojih se sjeća iz djetinjstva. Samo saznanje da pripadate jednoj naciji koja je toliko toga dala čovječanstvu budi u Vama osjećaj ponosa. Od male nesigurne djevojčice, ja sam danas odrasla žena koja sa ponosom kaže da je Jevrejka.

Neko će možda reći da Vam sve to nije bilo potrebno da se osjećate Jevrejkom, međutim meni je značilo mnogo jer konačno mogu reći da pripadam negdje, i da to negdje ima svoju adresu i predstavnike, bez da me ljudi čudno gledaju. Ovo svoje kratko iskustvo i lično viđenje jevrejstva ću završiti poznatim citatom jednog pjevača koji glasi: “Smijete mi se jer sam drugačiji ? Ja se smijem Vama jer ste svi isti.”

Hana Alfandari

KORIJENI ANTI-SEMITIZMA U SAVREMENOM SVIJETU

Pojava anti-Semitizma i neonacizma u modernoj Evropi traži sistematsko i organizovano djelovanje svih jevrejskih zajednica i institucija, kao i civilnog društva i svih demokratskih pokreta i snaga, na globalnom nivou. To podrazumjeva upotrebu svih demokratskih sredstava za energično uključivanje cijele međunarodne zajednice i međunarodnih institucija u suzbijanju svakog oblika rasizma i antisemitizma.

Korijeni anti-Semitizma i objašnjenje ovog kompleksnog pitanja, koje se istorijski javlja u različitim etapama ljudske civilizacije, treba da sadrži inter-disciplinarn pristup, sa aspekata različitih nauka, teorije politike, istorije kulture i religije, ekonomije, filozofskih nauka, kao i socio-kulturna istraživanja da bi se istražili oni suptilni mehanizmi koji su u istorijskom, ekonomskom, geo-političkom i duhovnom smislu uticali na stvaranje istorijskih okolnosti za raznovrsne vrste nasilja nad jevrejskim narodom. Kako je anti-Semitizam sistematska, idejna i pragmatička aktivnost, koja se odvijala u pojedinim državama i koja je često dobijala formu etno-cida ili geno-cida, nju je istorijski moguće pratiti u različitim istorijskim periodima, sa zaključkom da ovo destruktivno društveno ponašanje, koje za cilj ima fokusiranje, bacanje krivice i progone nad jednim narodom - i to jevrejskim, treba da bude problem ne samo jevrejske zajednice, već svih demokratskih pokreta na nacionalnom i međunarodnom planu.

U tom kontekstu, naročito je pojava nacional-socialističkog učenja, ideologije, koja pored toga što je doktrina jeste istovremeno i politički pokret nacionalističkog i rasističkog usmjerenja, predstavlja istorijski novu i vrlo opasnu fazu u razvoju anti-Semitizma. Posebno su zabrinjavajući neo-nacistički pokreti danas: „Golden dawn“ u Grčkoj; „Nacionalna demokratska partija“ u Njemačkoj, kao i „Joobik“ u Mađarskoj, sa svojim anti-cionizmom i tradicionalnim anti-Semitizmom, na kome osnivaju svoju anti-jevrejsku platformu i propagandu. Zatim i pojava različitih vidova ekstremističkih i desničarskih aktivnosti i ekscesa, koji treba da skrenu pažnju svih demokratski orijentisanih pokreta u svijetu. Tradicionalni anti-Semitizam prepliće se, u današnjem svijetu, sa određenim formama anti-cionizma i negativnim političkim stavovima prema političkim ciljevima i vojnom djelovanju

savremene izraelske države. Događaji u Gazi i neposredno vojno djelovanje Izraela, takođe, mogu biti ozbiljan povod za dodatne argumente koji mogu da osnaže već postojeće anti-jevrejske ideje i programe, u savremenim međunarodnim odnosima.

Neprijateljstvo prema Jevrejima potiče još od paganskog svijeta, kontinuirano se nastavlja u različitim oblicima anti-judaizma, za vrijeme krstaških ratova, zatim progonima u Španiji, kroz djelovanje inkvizicije i nasilnim pokrštavanjem Jevreja, progonima, u Besarabiji, Poljskoj, Ukrajini, Carskoj Rusiji kao i Sovjetskom Savezu. Okrivljavanje Jevreja imalo je religiozne, političke i ekonomske razloge, koji će nakon Prvog svjetskog rata dovesti do stvaranja monstruozne nacističke ideologije otjelovljene u njihovoj ideologiji. U tom kontekstu, generalno gledano, možemo izdvojiti tri ključna pravca na kojima se temelji anti-semitizam i koji se geo-strateški razvijaju na različitim civilizacijskim tačkama:

1. Prva ideja na kojoj se temelji anti-Semitizam javlja se u obliku neke vrste mističkog i mito-istorijskog tumačenja jevrejstva. Ova ideja osnažena je navodnim religioznim i iracionalnim argumentima, koji se preuzimaju iz kvazi-istorijskih interpretacija. Takav iracionalan i mistički stav karakteriše izrazito neprijateljstvo prema Jevrejima, njihovoj kulturi, običajima i navikama i povezan je sa starim osudama judaizma, kao temeljne jevrejske religije. No, osim ovoga, u modernijim vremenima karakterističnim za Evropu 19. i 20. vijeka je prisutna ideja o zavjeri Jevreja, što, takođe počiva na iracionalizmu, zatim osuda Jevreja zbog njihovog navodnog plana za svjetskim hegemonizmom, što se može vidjeti u djelu S. Nilusa, pod nazivom „Protokol Sionskih mudraca“.

Ovaj iracionalistički stav u pogledu tobože autoritativne optužbe jevrejskog naroda karakterističan je, istorijski, za Rusiju; sada vidimo u Mađarskoj i Grčkoj i temelji se na nekoj navodnoj međunarodnoj zavjeri, potpomognutoj jevrejskim političkim uticajem i finansijskim kapitalom, pod posebnim patronatom i podrškom USA.

Posebno su bivše komunističke države u is-

točnoj Evropi sa pojavom različitih varijanti neo-nacionalističkih pokreta, sa pojavom slovenofilskog bratstva i jačanje pravoslavne religije, u određenoj mjeri usmjereni prema anti-zapadnom raspoloženju i demokratskim vrijednostima zapadne kulture, u čijem jezgru, iza kulisa, oni takođe identifikuju Jevreje kao njene inspiratore.

2. Druga ideja temelji se na čvrstoj konsolidaciji islamskog i arapskog svijeta. Posebno su aktivnosti islamskih fundamentalista i terorista, kao i njihova čvrsta vjerska i idejna povezanost, na globalnom nivou, veoma opasno organizovna snaga u funkciji anti-jevrejstva i anti-Semitizma. Situacija u Gazi dodatno podstiče sistematsku organizovanost islamskih država iz svih regiona, uključujući i Balkan, u onim zajednicama gdje islam ima dominirajuću ulogu, u pogledu njihovog anti-jevrejskog i anti-Semitskog stava.
3. Racionalistički, anti-Semitizam otjelovljen je u nacional-socijalizmu, čiji program je bio na snazi u Trećem rajhu (1933-1945) i čiju obnovu u vidu neo-nacizma imamo i u modernim evropskim državama. Kao poseban vid anti-Semitizma, nacional-socijalizam karakteriše njegova navodno naučna osnova, koja osudu Jevreja izvodi na temelju filozofskih, ekonomskih, političkih, socio-kulturoloških, bioloških i rasističkih razloga. Ovaj racionalistički pristup rezultirao je brutalnom politikom genocida i holokausta u jezivim logorima smrti, tokom II svjetskog rata. Pri tome treba jasno naglasiti da nacional-socijalistička i rasistička politika, koja se javila u Njemačkoj početkom 20. vijeka i kojoj su pogodovala recesija i ekonomska kriza iz 29. godine, nema samo ekonomske-političke uzroke. Tačno je da pogodno tlo za razvoj nacionalističkih i rasističkih ideologija, na tlu Evrope, se razvija u vremenu ekonomskih kriza, ali su razlozi u dubini trans-generacijskih, kulturoloških obrazaca ponašanja i nasleđenoj istorijskoj, i duhovnoj i mentalnoj kulturi ponašanja. Pangermanizam, kao kulturna i rasna superiornost njemačkog naroda i uopšte svaki oblik rasne čistote, temelji se na kobajagi zaštiti urušenih nacionalnih ideala i njihovih vrijednosti, koji svoju prirodnu koheziju nalaze u neprijateljstvu prema svakom obliku različitosti. Ta potreba za jačanjem nacionalnog i kolektivnog identiteta u ekstremističkim razmjerama, u Grčkoj, Njemačkoj i Mađarskoj, ne temelji se u neo-nacističkim pokretima na demokratskim vrijednostima građanskog

društva i poštovanju ljudskih prava, već forsiranju umasovljenog kolektiviteta, što se pokazuje u njihovoj cjelovitoj političkoj simbolici i političkoj ritualistici, čime se i savremeni oblicianti-Semitizma mogu maskirati u novim formama.

Tako će anti-Semitizam iz drevnih, religioznih i mito-istorijskih predrasuda, koristeći ekonomske razloge, kroz nacističku ideologiju, pokušati da simulira teorijski zaokruženo i veoma opasno učenje, vrlo upotrebljivo za nacionalistički ekstremizam, pojedinih etničkih grupacija ili društvenih slojeva. Koristeći arhetipske i nesvjesne simbole, u svojoj naučnoj obradi, čak i ničeansku ideju o natčovjeku, koju oni prevode u nad-rasu, nacistički ideolozi traže kako-tako teorijsko uporište, u kvazi naučnim interpretacijama istorije i kulture. Osim toga, na ovome baziraju i svoju snažnu kritiku liberalizma, kapitalizma i socijalizma, kao i praktičnu primjenu u konkretnim aktivnostima neo-nacističkih pokreta i partija. Treba imati u vidu prijemčivost ovih desničarskih ideologija, posebno za mlade ljude, koji svoje prirodno nezadovoljstvo ekonomskom situacijom, mogu lako da usmjere prema destruktivnom ponašanju i prihvatanju različitih formi fanatizma i dogmatskih stavova.

Savremeni oblici anti-Semitizma, temelje se dakle na istorijskoj tradiciji, gdje su Jevreji tretirani kao glavni krivci za sve nesreće istorije, zelenaši i bogataši ali i idejno-teorijskom osnovu, izvedenom iz kvazi filozofske literature, te različitim oblicima mito-istorijskih tumačenja prošlosti, dok se kroz ekonomske i političke krize dobijaju povoljni socijalni uslovi za pojavu raznovrsnih neo-nacističkih pokreta. Bez obzira na njihove unutrašnje razlike, idejne, programske ili praktične i to što ti pokreti nemaju prevagu nad demokratskim snagama u svojim državama, ne treba ih uzimati kao sporadične ili slučajne pojave, na margini istorije već sa svom ozbiljnošću preventivnog, političkog i demokratskog djelovanja, u cilju zaštite Jevrejskog naroda i prevencije svakog oblika nasilja u budućnosti.

Profesor Dr. Sonja Tomović-Šundić,
savjetnik Predsjednika Crne Gore
za pitanja manjina

ANTISEMITIZAM U 21. VEKU

"If the Jew did not exist, the anti-Semite would invent him"

Jean-Paul Sartre *"Reflection on Jewish Question"*,
1945.

Početak 21. veka i uzroci novog talasa anti-semitizma, antijudaizma i anticionizma

Na početku teksta, čija je osnovna tema savremeni antisemitizam, korisno je definisati tri pojma koja, iako slična, nemaju jednako značenje.

"Antisemitizam" - neprijateljstvo prema Jevrejima na religijskoj, nacionalnoj ili rasnoj osnovi. Pojam antisemitizam prvi je put upotrebio Wilhelm Marr 1870-ih da bi napravio razliku između starog antijudaizma i moderne, političke, etničke ili rasne opozicije prema Jevrejima. U nekim se jezicima (npr. u engleskom), antisemitizam piše s povlakom. Međutim, takvom se praksom legitimizuje pojam semitizam kao rasni dok se poreklo upotrebe pojmova semitski i arijski/indoevropski odnosi na lingvističke, a ne rasne grupe.

Jevreji (pretvaranjem semitizma u definiciju rase, što se, u ovom kontekstu, odnosi na Jevreje) nisu rasa: ono što ujedinjuje Jevreje je nacija, tradicija, istorija, kultura, identitet, možda sudbina... Inače, iako je i arapski jezik deo semitske jezičke porodice, kada antisemita govori protiv Semita, on misli – Jevrejin.

"Antijudaizam" – je, prema najčešćem tumačenju, baziran na neprijateljstvu prema religioznom verovanju Jevreja, a razlikuje se od antisemitizma po tome što se antisemitizam zasniva na rasnoj i etničkoj netrpeljivosti. Ipak, u najnovijem delu na ovu temu, "Anti-Judaism, Western Tradition", professor Dejvid Nirenberg sa katedre za istoriju Univerziteta u Čikagu koristi termin "antijudaizam" jer smatra da on obuhvata šire polje predrasuda. Nirenberg piše kako skup određenih ideja, ideala, kulture, načina razmišljanja i odnosa prema životu zapravo čini "jevrejstvo" u očima Zapadne kulture, bez obzira da li je osoba koja ih upražnjava Jevrejin ili ne. Zato ću, u ovom izlaganju koristiti i ovaj termin.

"Anticionizam" – je opozicija političkom pokretu

Cionizma, koji je začet kao ideja da se Jevreji vrate u Erec Izrael. Karakteristika anticionizma je protivljenje političkim odlukama vlade države Izrael, ili u radikalnijem obliku protivljenje pravu na postojanje jevrejske države. U nekim se modernijim tekstovima "anticionizam" sada naziva i "anti-izraelizam".

Pojava modernog antisemitizma koincidirala je i sa razvojem kompjuterske tehnologije, interneta, selidbom medija na ekrane računara i širenjem društvenih mreža. Ovo počinje godinu dana ranije, u septembru 2000. godine, kada je započela "Druga intifada" ili "Oslo rat". Neuspeli pregovori između Arafata i Baraka u Kemp Dejvidu iz jula iste godine zaoštrili su situaciju. Počeo je rat na terenu, ali i na novim medijima. Anti-izraelske veb-strane, blogovi i portali koji šalju poziv na totalno uništenje Izraela postali su deo internet svakodnevice. Posle nekoliko godina relativnog primirja, antisemitske strasti su ponovo uzavrele. Spolja gledano, uzrok je bila politika države Izrael, ali ako stvari posmatramo pod lupom, širenje netrpeljivosti kroz nove medije bilo je samo logičan nastavak onoga što je tinjalo kako među otvorenim neprijateljima Izraela, kakav je na primer Iran, tako i među određenim brojem anticionistički nastrojenih intelektualaca sa Zapada. Tako su događaji u Izraelu direktno uticali na nove izlive anticionizma, ali indirektno i na pojavu nove vrste antisemitizma i antijudaizma u evropskim državama. Iako veći deo jevrejske populacije živi van granica matične zemlje, i ne utiče na njene odluke, počeli su da osećaju zamagljivanje linije između dobronamerne kritike izraelskih političkih poteza i antisemitskih poruka.

I autor Danijel Jona Goldhagen, u svojoj novoj knjizi *"The Devil That Never Dies: The Rise and Threat of Global Antisemitism"* piše kako se snaga anti-semitizma udvostručila upravo zahvaljujući internet globalizaciji. Kako je Goldhagen u svom istraživanju utvrdio, predrasude koje postoje prema Izraelu su tolike da više od 50% anketiranih Evropljana smatra da Izrael vodi rat protiv Palestinaca do istrebljenja, iako se u poslednjih deset godina, na okupiranim teritorijama, palestinska populacija udvostručila. Prema Goldhagenu, novinari koji znaju ove podatke a ne iznose ih, jesu deo novog, globalnog antisemitizma. (Goldhagen tvrdi da je u XX veku antisemitizam u najvećem broju slučajeva bio lokalni, i odnosio se na jevrejske zajednice unutar pojedinih država, dok se u novom veku globalizovao i počeo da se širi ka svim Jevrejima, bez obzira odakle dolaze).

Dakle, na samom početku veka imamo dve krupne političke promene koje, svaka na svoj način, podržavaju novi pravac globalnog anti-semitizma.

Prva promena je svakako napad na Svetski trgovinski centar i Pentagon, posle kojeg američka administracija kreće u otvoreni rat protiv terorističkih organizacija na Bliskom istoku i u Centralnoj Aziji, što je rezultiralo i ubistvom Osame Bin Ladena deset godina kasnije. Na drugoj strani, Izrael reguje i preventivno ali odbrambeno – pojača se delovanje protiv Hamasa i njihovih satelita, a Netanjahu se pokazuje kao beskompromisan u nastojanjima da stvari drži pod kontrolom, kako političkom tako i vojnom. Ovo uvodi i novu-staru retoriku prevashodno među islamske fundamentaliste, ali evropske neonacističke i anti-semitske grupe i pojedince: osobe jevrejskog porekla bez obzira gde žive i šta rade, počinju da bivaju posmatrane kroz aktivnosti američke i izraelske politike.

Asocijativni niz, i ne samo kod uvrnutih teoretičara zavere od kojih mnogi tvrde da se službenici jevrejskog porekla nisu pojavili na poslu 9/11, zvuči ovako: Amerika vodi rat protiv terora prvenstveno zbog nafte i da bi zaštitila svoje "miljenike" u Izraelu. (Naravno, u ovakvim tvrdnjama svi zaboravljaju da terorističke grupe postoje). Sa druge strane, javili su se oni koji su tvrdili da je napad na Ameriku u stvari pravedna osveta za njenu imperijalističku politiku ali i izraelsku okupaciju palestinskih teritorija. Međutim, kako je novinar Kristofer Hičens 20. septembra 2001. napisao: *"Da li iko zaista smatra da bi izraelsko povlačenje iz Gaze sprečilo pokolj na Menhetnu? Samo bi moralni kreten mogao tako nešto da pomisli, jer su kadrovi novog džihadu vrlo jasno stavili do znanja da je njihov problem sa Judaizmom i sekularizmom principijelne prirode i ne tiče se samo Cionizma."* Američki pohod na Irak i Avganistan, predstavljanje takozvane Negroponteove doktrine u Savetu bezbednosti, kao i nova frikcija u Izraelu dali su krila svima onima koji su čekali manje ili više jake razloge da u medijima počnu da plasiraju stavove, mišljenja i kritiku. Prvenstveni rezultat bilo je negativno konotiranje izraelskih i američkih političkih odluka, ali je sekundarni rezultat izgradnja svežeg talasa tzv. intelektualnog antisemitizma. Kao što to često biva, što samo po sebi nije negativno, najoštrije kritike i najabrazivnije tekstove pisali su upravo intelektualci jevrejskog porekla, recimo Noam Čomski i Norman Finkelštajn. Ovom dvojcu se ne može pripisati antisemitizam, jer je Čomski sin rabina dok su Finkelštajnovi roditelji stadalnici Holokausta. Takođe, ne može im se ni osporiti pravo da kažu i napišu šta misle. Ono što je opasna posledica njihovih tekstova i predavanjima, a u kojima kritikuju Izrael ili pojedine jevrejske autore, jesu u stvari komentari čitalaca, koji često postaju važniji od teksta, usmeravaju

diskusiju i menjaju utisak čitaoca o samom tekstu. Debata ispod članaka isprva je povezana sa temom, ali se neretko završava "svetskom jevrejskom zavere" ili mnoštvom klasičnih stereotipa o pripadnicima jevrejske zajednice. Čomski, koji je jedan od najuticajnih levičarskih intelektualaca u svetu, svojim spoljnim delanjem dodatno kuraži komentatore. Ne treba zaboraviti da je prisustvovao mitingu Hezbola u Libanu i da je podržao dubioznog francuskog profesora Roberta Forisona, čoveka koji u svojim knjigama negira Holokaust, gasne komore i ide do toga da je dnevnik Ane Frank falsifikat.

Finkelštajn, čiji su javni nastupi često histerični, i Čomski koji uzima ulogu tihog mudraca ipak nisu deo vladajućeg američkog establišmenta. Ali, indirektnom antisemitizmu doprinose i oni koji jesu. Uzmimo za primer Rona Pola, dugogodišnjeg člana Kongresa i kandidata za predsednika Amerike. Nedavno je uzeo učešće na konferenciji "Put ka miru" katoličke organizacije Fatima Centar, koja se smatra najvećom grupacijom radikalnih antisemita na teritoriji SAD.

Primer: Srbija

Zaborav i ignorisanje doprinose razvoju antisemitizma. U ovom delu predavanja ću dati nekoliko primera iz države iz koje dolazim, a to je Republika Srbija. Govor mržnje prema Jevrejima i učešće u holokaustu koji su se dogodili u XX veku, na neki način su opravdani i izbrisani u XXI veku. Iako u svakodnevnim razgovorima sa građanima Beograda ne možete osetiti primese antisemitizma, on postoji, možda ne kao aktivan činilac u društvenim odnosima, ali se određeni govor mržnje toleriše, ignoriše, zaboravlja, pa čak i slavi.

Kao što znate, Vladika Nikolaj Velimirović je na predavanju koje je održao na Kolarčevom narodnom univerzitetu u Beogradu 1935. godine, Adolfa Hitlera uporedio sa Svetim Savom.

Nikolajev antisemitizam je nespornan, pa tako on, 1944. godine, piše: *"Sva moderna gesla evropska sastavili su Židi, koji su Hrista raspeli: i demokratiju, i štrajkove, i socijalizam, i ateizam, i toleranciju svih vera, i pacifizam, i sveopštu revoluciju, i kapitalizam, i komunizam. Sve su to izumi Židova, odnosno oca njihova đavola. I to je sve u nameri da Hrista poniže, da Hrista ponište, i da na presto Hristov stave svoga jevrejskog mesiju, ne znajući ni dan danas da je to sam Satana, koji je otac njihov i koji ih je zauzdao svojom uzdom i bičevao ih svojim bičem."*

Čovek, koji je napisao ove reči, u poglavlju koje se zove "Jevreji i njihov otac đavo" 2003. godine je

proglašen za sveca Srpske pravoslavne crkve.

Samo je mali broj medija, i to onih čija je čitanost zanemarljiva, osudilo ovaj čin. Kanonizovanje Nikolaja daje jednu vrstu legitimiteta antisemitizmu unutar institucije u koju građani Srbije imaju najviše poverenja, a to je crkva, i ovaj čin se mora posmatrati krajnje ozbiljno.

Ovoj vrsti indirektnog anti-semitizma u Srbiji, a o čijim ću posledicama kasnije govoriti, doprinosi i političko i društveno zanemarivanje određenih tema. Inicijativa da se na Starom Sajmištu, na levoj obali Save, mestu na kojem je nastradao veliki broj srpskih Jevreja, izgradi spomen-muzej, nailazi na ignorisanje vlastodržaca uz stalne izgovore da je sporno vlasništvo nad pomenutim zemljištem. Atmosfera koja je dovela do pogroma beogradskih jevreja stvarana je od strane kvislinškog režima Milana Nedića, koji je, pored Velimirovića, još jedan primer kako se antisemitski čin, koji nije u potpunosti osuđen i razjašnjen, prenosi iz jednog u drugi vek.

Neki intelektualci sa desnice kao argument protiv spomenika stradalnicima na Starom Sajmištu izvlače činjenicu da se Sajmište nalazilo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. (Taj deo Beograda, na levoj obali Save, je za vreme nemačke okupacije bio na teritoriji NDH). Ipak, ne treba zaboraviti da su ovde stradali Jevreji iz Beograda i Srbije, koji su tu završili uz pomoć srpske kvislinške vlade. Ako ni ovaj razlog nije dovoljno jak, setimo se i da je prema podacima beogradske Jevrejske opštine, najviše Jevreja iz Srbije, oko 8000, ubijeno u logoru Topovske šupe u beogradskom naselju Voždovac. Voždovac nije pripadao NDH. Kamioni *Dušegupke* (pokretne gasne komore sa izduvnim cevima sprovedenim u tovarni deo pozadi koje su ljude gušile ugljen-monksidom) polazile su sa starog sajmišta a uglavnom su za svoju smrtonosnu trasu imale grad Beograd, često i sam centar.

U junu 1942. raportiralo se u Berlin: Serbien ist Judenfrei. Beč, u koji su nemački vojnici umarširali marta 1938, sačuvao je svoje Jevreje do oktobra 1942, a Berlin do maja 1943.

Milan Nedić, osuđeni kolaboracionista kao i Maršal Peten u Francuskoj i Kvisling u Norveškoj, od strane Srpske Akademije Nauka i Umetnosti je uvršten u 100 najznačajnijih Srba. Njegov portret krasio je zid sa slikama svih srpskih premijera u zgradi vlade Srbije a uklonjen je na inicijativu Ivice Dačića. Portret nacističkog upravitelja Beograda, „šerifa“ Dragog Jovanovića, takođe se do skoro nalazio na zidu sa slikama svih ostalih gradonačelnika glavnog grada.

Šta možemo da uradimo kao članovi jevrejske zajednice i kao građani naših država

Ono što mi, kao jevrejske zajednice, naši prijatelji i porodice možemo učiniti, to je da ne sedimo pasivno posmatrajući pojave o kojima sam govorila. Svaki ispad anti-semitizma i antijudaizma mora biti razlog da Jevreji, kao zajednica ili pojedinačno, podignu svoj glas. Saopštenja koja ćemo napisati, a upućena su vladama država u kojima živimo i nadležnim ministarstvima, neće ostati bez odjeka. Ako nas organizacije civilnog društva brane, mi to moramo raditi jače i efikasnije od njih.

Sa druge strane, ulaženje u diskusije po forumima, pa čak i ispod tekstova u dnevnim novinama prilično su besmislene, jer se racionalni argumenti koje možemo da iznesemo, izgube u masi onih iracionalnih, koji su obojeni patologijom i govorom mržnje.

Sa druge strane, postoji veliki broj grupa na društvenim mrežama, i ozbiljnih veb-sajtova, koji problem antisemitizma tretiraju na kvalitetan način. Takođe tu su i tekstovi referentnih autora gde možemo pročitati dobre analize politike države Izrael, kako one koji se sa tom politikom slažu, tako i one druge, koji je argumentovano kritikuju. Kada naiđete na ovakav tekst, podelite ga sa prijateljima, putem mejla ili društvenih mreža, to je najmanje što možete da učinite.

Afirmacija jevrejske kulture, preporučivanje filmova koji se bave savremenim jevrejskim pitanjima, ali i Holokaustom, još jedan je model kako se, kroz pozitivnu aktivnost, može skrenuti pažnja na zajednicu koja je čovečanstvu ostavila u nasleđe ne samo kulturne, već i kapitalne istorijske, političke i naučne vrednosti.

Završiću još jednim citatom Kristofera Hičensa koji je rekao da je *antisemitizam kum rasizmu i kapija za tiraniju, fašizam i rat. Antisemitizam nije neprijatelj samo jevrejskog naroda, već neprijatelj čovečanstva i civilizacije kao takve.*

Autorka: Jelena Đurović,
novinar i urednik portala „Agitpop“; publicista i novinar B92 (deo predavanja koje je održano na konferenciji „Limmud Keshet Ex-YU“, Budva 2013.)

MIRIAM

Probudilo ju je veselo cvrkutanje ptica koje je vratilo na trenutak u prošlost, u njen dom u Granadi, u njevu voljenu Andaluziju. Kada je otvorila oči odmah je shvatila da se nalazi u trošnoj sobici koju je iznajmila za svega dva dukata u nekom mjestu –Dobrota-, u prekrasnom zalivu u kojem je brod na kojem je bila, svratio sasvim slučajno, ako slučajnost uopšte postoji, zbog olujnog nevremena.

Počela je posmatrati svoj novi dom, sobicu od jedva desetak kvadrata, u kojoj je dominirao starinski stilski ormar sa prekrasnim gravurama i nadasve impozantnim vratima na kojima je dominirala ucrтана, bolje reći ugravirana crvena ruža. Ni sama nije znala koliko je vremena provela u mislima ispred tog ormara, koji je za nju predstavljao vezu sa njenom rodnom kućom. Možda zato jer je prozor njene sobe u Granadi gledao pravo na divlju crvenu ružu koja se nadvila nad malim đardinom, hrabro, kao matador nad ranjenim bikom. Suze su joj milovale tamne obraze, one iste koje je njena nona Sara voljela štipati i dirati. E, kako joj sada nedostaju te životne sitnice koje su je nekada nervirale i o kojima je razmišljala kao o dosadnim, napornim i previše staromodnim.

Do ormara je stajao mali astal na kojemu se nalazio lavandin sa bokalom, kako bi se ujutru i pred spavanje mogla umiti. Nekoliko poderanih šugamana je virilo preko jedne manje stolice, koja je dodirivala željezni krevet na kojem je provela prvu noć za nju u potpuno nepoznatom dijelu svijeta. Mali prozor sa istrošenim škurama je unosio u taj sobičak jutarnje zrake i miris mora.

Bila je zadovoljna svojom sobom, bila je zadovoljna što je još uvijek živa, što nije završila kao većina njenih predaka još od doba Egipta, Persije, Rima ...

Uspravila se i uzela je malu borsu koju je stavila ispod kušina a koju je nosila ispod podsuknje i od koje se nikada nije odvajala, odnosno od dana kada je iz svoje lijepe Granade krenula u nepoznato. Ta borsica je sadržala dokaze o postojanju njene porodice, njenih roditelja, braće i sestara, jednog naroda, jedne kulture. U njoj su spremljeni svici Tore, svete knjige koje joj je njen otac Isak, Glavni rabin Granade dao, kada su katoličke horde i fanatici upali u Sinagogu u blizini njene kuće.

Nona Sara joj je dala svu srebrninu koja se sastojala od prekrasnog prstenja i dvije narukvice koje je na-

slijedila od svoje majke Dalije koja je rodom iz Tripolija, a koje je izradio njen otac, Sarin nono Samuel.

Zlato su pokrali španjolski vjernici, valjda u čast i slavu Vjere, tako da je jedino uspjela sa sobom uzeti i tako sačuvati dva zlatna svjećnjaka koje su koristili u kući samo za najveće blagdane.

U rukama je držala dokumenat, odnosno izvod iz katastra u kojem je navedena imovina njene porodice, koja je bila jedna od najbogatijih u Granadi. Vjerovatno je mislila da će se jednoga dana vratiti u svoju kuću, kada se uzavrele strasti smire. Vjerovala je Španiji, koju je toliko voljela. Međutim u dubini duše je znala da su njenu kuću, radnju, vinograd, kao i svu imovinu ostalih Židova konfiskovali biskupi koji su je dalje djelili istaknutim vjernicima, onima koji su najviše Židova ubili, zaklali, spalili. Suze su joj ponovno ispunile smaragdne oči, slike užasa su se vratile, uhvatila je jeza, strah i želja da zaspri dugim, dugim snom. Spavala je sve dok je glad nije probudila i vratila u stvarnost, u njen novi dom, u dom od kojeg očekuje Život.

Miriam Levi, od oca Isaka Levija i majke Rahele Lazzari, rođena 20. avgusta, 1475. godine u Kordobi, zemlji Andaluziji, kao peto i najmlađe dijete, preživjela pogrom katoličke Španije i po naredbi kraljice Izabele prognana iz svoga doma, sa svoje zemlje, se našla u Boki kotorskoj, u malom naselju Dobrota, sama u sobici sa velikim ormarom i sa uspomenama sakrivenim u svojoj maloj borsici.

Dobrotu, nije ni vidjela, stigla je tokom noći, a ljubazni kapetan Tripun Verona koji je porijeklom iz ovog tajanstvenog zaliva, iz mjesta Prčanj, joj je preporučio smještaj kod svoje sestre koja je udata za poznatog bokeškog kapetana Domenika Radimirija, i koja je živjela u velikoj kući, iz njegove priče, više u nekoj vrsti palate.

Donja Agata je bila žena u svojim šezdesetim godinama, izrazito očuvanog lica i figure, sa bogatom veštom i prekrasnom maramom koja joj je pokrivala dio kose i padala preko ramena. Ova žena je na Miriam ostavila utisak poput kraljice Izabele, koju je znala samo iz priča i osjetila je da joj tijelo drhti, osjetila je strah, neku vrstu strepnje, neizvjesnost.

Agata joj je uputila oštar pogled, kojim je Miriam odmah mogla vidjeti što misli o njenoj odjeći. Zaručila se i spustila pogled. Nakon neprijatne stanke

njena gazdarica je prekinula šutnju i rekla joj da se sredi te da je čeka da skupa idu na nedjeljnu misu.

Miriam je pokušala objasniti da ona ne ide u crkvu, da se ne moli istom bogu, iako je smatrala da je Bog jedan, da je Židovka, i da slavi Sabat. Možda je Agata nije razumjela ili nije htjela razumijeti, bila je uporna i Miriam je na kraju popustila, otišla je u crkvu. Vidjela je u okolini Granade mnogo crkava, ali nije u njih ulazila, to je grijeh, tako su je učili, poštuju tuđe ali drži do sebe. Crkva je bila ispunjena do posljednjeg mjesta, ljudi su bili obučeni kao baroni i baronese, gotovo su blještali od urednosti, a ona je bila u šarenom haljinici i gotovo istrčanom kaputu. Stavila je bijelu maramu od čipke na glavu, koju joj je sašila mama Rahela, i na trenutak je nije obuzimala pozornost okupljenih vjernika. Kako je prilazila do klupe, osjetila je znatiželjne poglede i ogovaranja. Nije znala tijek mise kao ni molitve i odmah je upala u oči svećeniku i vjernicima, koji su je gledali sa zgražanjem. Tijekom jedne od mnogih molitvi Miriam se tiho na hebrejskom molila Svevišnjem. Njena molitva je odjekivala crkvom kao arija, iako ju je veoma tiho izgovarala, Agata i ostali u njenoj blizini su ostali skamenjeni, gotovo zaleđeni.

Miriam je na svojim leđima imala cijeli svijet, sve podrugljive poglede vjernika, svoju skamenjenu gazdaricu Agatu. Kao da je sama nosila onaj „veliki križ“ sa oltara u kojeg je gledala nepomično. Narod je počeo da viče, da dobacuje, a nju je oblio hladan znoj, i jedino čega se sjećala jeste crkvenog poda na koji se srušila.

Probudila se u prostranoj sobi u kojoj su bile slike Isusa iz Nazareta, na krevetu od punog drveta, prekrivena svilenim pokrivačem pored jedne stare gospođe, kasnije je saznala, majke lokalnog svećenika. Na ono malo latinskog što je znala upoznala se sa gospođom Lucijom koja je bila prava dama, i koja je Miriam pružila toplinu, pažnju i ljubav koju već dugo nije osjetila.

Kao da je ova stara dama u očima ove male Židovke vidjela svu patnju i žrtvu Andaluzije, iz koje su istjerani ili ubijeni gotovo svi muslimani i Židovi, oni koji su stvorili čuvene gradove Granadu, Kordobu, Sevilju, Toledo ...

Donja Lucija joj je pokazala njen kofer i borsu. Odmah joj je u očima vidjela zebnju, da li nešto nedostaje u borsu? Da joj nisu pokradene uspomene na familiju? Lucija je Miriam dodala borsu i gestom jedne bake dala do znanja da je sve na svom mjestu. Miriam je imala povjerenja u ovu dobru ženu i otvorila joj svoje uspomene.

Znala je donja Lucija da je Miriam, Židovka, i samo

se nasmješila nad njenim malim blagom. Nakratko je ostavila samu, a po povratku joj je donijela toplu juhu od ribe i malo kruha.

2

Jutra u Boki su nezaboravna, posebna i u ljudima stvaraju osjećaj vječnosti. Miriam je sjedila na velikoj ponti ispred kuće donje Lucije i gledala u strma brda koja su sa svih strana okružavala ovo vrlo skladno i lijepo naselje u koje je sudbina dovela i u kojem se ona osjećala slobodno.

Bilo je svega dvadesetak kuća od kojih se isticala upravo ona od gospođe Agate. Gledajući tu kamenu palatu Miriam je ostala bez daha, uživala je u svakom detalju, u prekrasnom cvijeću koje je krasilo gotovo svaku taracu.

Gledala je more i na drugoj obali naselja koja su bila raštrkana u skupine, po nekoliko kuća. Divila se ovom Zalivu, ovdje su ljudi vjerovali u Boga, bilo je mnogo crkava. Njen otac Isak je učio da pravi vjernik, bez obzira u kojeg boga vjeruje, čini dobra djela, živi pošteno i u skladu sa vjerskim zakonima. Te su joj riječi upravo sada prolazile kroz glavu, i još više razbuktile vatrene i uzburkane misli, zbog kojih već danima, mjesecima ne spava, zbog kojih više liči na blijeđu

sjenu, nego li na mladu djevojku od osamnaest ljeta. Miriam je volila detalje, lijepe stvari, porasla je u gradu mavarske arhitekture i kulture, gradu koji je građen skladno, sa puno đardina, fontana i u kojem je svakodnevnica bila veoma bučna, ispunjena vikom odraslih, pjesmom djece i uzvišenom molitvom Ima-ma sa mnogobrojnih džamija.

Ovdje u Dobroti je mirno, kao u grobu, jedino se čuje cvrkutanje ptica i šum mora, udarci valova o kopno. Miriam se našla u potpuno novoj sredini koja je veoma teško primala tuđince, a pogotovo one koji pripadaju drugim vjerama.

Njeno beskonačno razmišljanje prekinuo je poziv donje Lucije, koja je sa tarace dozivala. Donja Lucija je živjela sama u trošnoj kamenoj kući na kat i sa ogromnim vrtom, u blizini crkve, bolje reći jedne od crkava, jer ih je u mjestu bilo više.

Iako trošna, kuća je u sebi skrivala pravo bogatstvo, klavir, biblioteku, divne goblene, očuvani namještaj, porculan, kristal, čipku i još mnogo umjetnina. Donja Lucija je bila rodom iz grada Perasta i njena je familija bila veoma imućna, za pojam Andaluzije i aristokrat-ska.

Udala se za ribara iz Dobrote, kasnije kapetana Pava Kamenarovića. Imali su tri sina, Augusta, Domenika i Antonija. Prva dva su se utopila negdje kod Krete, zajedno sa ocem. U samo jednom trenu je ostala bez voljenih, upravo kao što je Miriam ostala bez svoje familije, svojih najmilijih.

Najmlađi Antonio se zaredio za svećenika, tako da je donja Lucija ostala potpuno sama, bez potomaka, bez razigranih unuka. Nikada nije oprostila svom najmlađem sinu njegovu odluku da postane svećenik, čak prvih desetak godina nije ni išla u crkvu. Donja Lucija se zatvorila u svojoj kući, u svom vrtu je našla spokoj i smirenost. Kada je padala kiša, a u Boki često pada kiša, vezla je goblene i stvarala umjetnine od čipke. Njen đardin je bio najljepši u Dobroti, pa i šire i ostale su dobrotske gospođe bile đelozne na ovu stariću, koja je zračila nekom tajanstvenom dobrotom.

Kada je Miriam ušla u kuću donja Lucija joj se obratila jezikom koji je bio mješavina latinskog, te lokalnih dijalekata Venecije i Andaluzije. Miriam je upijala svaku riječ, njene smaragdne oči su zasvjatlile nepoznatim sjajem. Donja Lucija je bila učena žena, mnogo je čitala. Ova baka je bila anđeo sa neba, anđeo čuvar kojeg je svevišnji poslao Miriam, jednoj sićušnoj djevojci iz daleke Andaluzije.

Draga, mi kerida Miriam, u mojoj kući si dobrodošla i voljela bih da ostaneš da živiš ovdje i da mi praviš društvo, jer kćeri moja, ja sam starica koja je sama i

posljednjih godina, valjda što sam starija, sve više me je strah od samoće.

Ja sam te podigla iz crkve i donijela u svoju kuću, po ko zna koji put sam se oglušila na primitivne opaske „pravednih“ dobroćana. Znam da si „Mojsijeve vjere“ kćeri draga, a zar nismo svi, zar nismo svi djeca Abrahamova?

Moram da ti odgonetnem jednu tajnu, moja baka je bila Židovka, zvala se Estera Ben David i u Veneciju je stigla kao roblje iz Aleksandrije. Tamo ju je upoznao moj djed Luigi, otkupio je i doveo u Perast, u mali grad za kojeg je čuo i kojeg je izabrao za život, daleko od svoje familije i daleko od Venecije.

Izrodili su dva sina Umberta i Leona. Umberto je stradao u naletima turskih snaga u blizini Risna, a moj otac Leon je postao Načelnik općine Perast, bio je veoma učen čovjek koji je iznad svega volio Boku, u kojoj je ostao i oženio se služavkom Magdom iz Hercegovine, mojom materom.

Estera i Luigi Lindi su po dolasku u Perast iznajmili trošnu kamenu kuću u blizini crkve sv. Ane. Sa broda su vidjeli mnogobrojne zvonike tako da su se dogovorili da o njenom porijeklu nikome ne govore ništa, te da se ona u javnosti predstavi kao Marija, kao ka-tolkinja.

Luigi je stalno bio na moru, tako da se Marija snalazila sama. Vremenom su izrodili dva sina, jedan ljepši od drugog. Marija je svakog petka predveče iz stare kredence izvlačila dva srebrna svjećnjaka koji su vlasništvo familije Ben David više od dvjesto godina i koji su izrađeni negdje u Siriji u blizini grada Alepa, današnjeg Halaba. Oblačila bi najljepšu veštu, na glavu bi stavila maramu od muslina, koju joj je mati Hana kupila pred put do Krete, do koje nikada nije stigla. Brod na kojem su bili djeca Židova Aleksandrije je oteo piratski brod, nekog Hasana iz Antalije, koji ih je kasnije u luci Leće prodao klijentima iz Venecije.

Tih večeri je postojala samo Estera, Marija bi se negdje povukla, odnosno sklonila sa strane. Upalila bi šterike, okrenula se prema istoku, prema Jeruzalemu, pokrila bi lice i počela bi molitvu. Tih nekoliko trenutaka lebdjela je kao bijela golubica Mediteranom, preko Italije, Grčke, Otomanskog carstva do zemlje Izraelove do Kanana. Luigi kada je petkom bio u kući stavio bi kipu na glavu i sa svojom dragom Esterom i sinovima molio Boga za napredak, mir i zdravlje svih na svijetu.

Marija je vrlo vješto skrivala svoje porijeklo, tako da u Perastu niko nije posumnjao da je nevjernica, možda zato što je naučila sve katoličke molitve i što je bila uvijek među prvima, dobrovoljac za sređivanje i

održavanje crkava i groblja. Kada se rodio Umberto, svom mužu je kazala da kao prvom djetetu on ima pravo dati ime, i tada mu onim oštrim tonom židovske žene saopštila da sljedećem djetetu ona daje ime i da tu nema više razgovora. I tako je bilo, tri godine kasnije rodila je Leona, koji je dobio naziv po njenom bratu, za kojeg se nadala da je negdje živ i zdrav, da ima svoju familiju. Sudbina je htjela da njen sin Leon jedini preživi i da nastavi loze Lindi i Ben David.

Leon je bio vrlo lijep čovjek, o njegovoj ljepoti, inteligenciji i elokventnosti zapisano je u mnogim peraškim dnevnicima i memoarima. Bio je najpoželjniji neženja u gradu Perastu. Također je bio nasljednik velikog bogatstva.

Luigi je umro u svojoj 76 godini života, dok je moja nona Estera-Marija doživjela duboku starost i umrla u 97 godini. Po njenoj želji u kovčeg je stavljen kamen iz Judeje, mala vrećica sa izraelskom zemljom, Stari zavjet, a lice su joj prekrili sa maramom od muslina. Jedna je Židovka pokopana na katoličkom groblju, i na njenom ukopu ni manje ni više su nazočila sva tri peraška svećenika i skoro svi peraštani.

Nego, mi kerida Miriam, da se vratim ja na mog oca Leona, koji je prešao četrdesetu godinu i još se nije bio oženio. Kako su ga svi prisiljavali odlučio se da pođe do Hercegovine i iz nekog sela je doveo Magdu, slabašnu djevojku koja mu je bila odana i dobra žena. Nakon više od deset godina, rodila sam se ja, a moja draga majčica je nedugo zatim napustila ovaj svijet i ostavila svog Leona sa malom kćerkom Lucijom. Nona Estera je preuzela sve u svoje ruke.

Lucija se nasmješila i dala znak Miriam da se ustane. Odvela je do jedne kredence iz koje je izvukla dva srebrna svjećenjaka, čipkastu maramu, srebrnu čašu za vino, te molitvenik na hebrejskom. Mi kerida danas je petak, treba se pripremiti za večernju molitvu, treba u ovoj kući po prvi put dočekati Šabat.

Miriam je sada znala da njen dolazak u Boku nije slučajnost, već se tako moralo desiti. Zagrlila je svoju nonu Luciju i zaplakala od sreće. Miriam i donja Lucija su se umile, okrijepile i obukle najbolje što imaju. Miriam je zapalila svjeće, pokrila svoju glavu i lice i izmolila molitvu za Šabat.

Lucija je prosto uživala, od silnih emocija su joj suze potekle, sjetila se svoje none Estere i njihovih zajedničkih molitvi. Po završetku je glasno kazala, tek je danas blagoslov ušao u moju kuću, moja draga kćeri hvala ti velika što si mi dala razlog i volju za životom.

Pred odlazak na počinak donja Lucija je završila štoriju o svom ocu Leonu... Nakon smrti moje matere Magde, Leon se nije više ženio, okrenuo se knjigama,

učanju, postao je načelnik grada. Umro je samo godinu dana nakon moje bake, njegove majke Estere. Ja sam već tada bila udata za mog Pava i imala tri prekrasna sina.

O Pavu ću ti ispričati sutra ili dopodomani. Leon je sahranjen u familijarnoj grobnici na otoku sv. Juraj, među borovima. Na našem spomeniku, na glavnoj ploči su imena ispisana na latinskom, dok u pozadini je ugraviran svitak Tore i sedmokraki svjećenjak na zahtjev moga oca Leona.

Pokopan je dostojanstveno, bilo nas je svega dvadesetak i to većina iz Dobrote, gdje sam se udala. Možda je razlog tome što je na umrlici pisalo Leon Lindi, načelnik grada, ponosni nositelj krvi Estere Ben David i Luigija Lindija.

3

Danas mi je bio lijep dan, možda i jedan od najljepših i to tebi dugujem draga Miriam. Znaš moje dijete, ja sam stara, već mi je blizu sedamdeset ljeta, pa eto da te zamolim za jednu malu uslugu. Donja Lucija je privukla Miriam i na uho joj tiho kazala, kada umrem napisat ćeš i meni da sam od krvi Ben Davida, krvi Mojsijeve.

Prolazili su dani, mjeseci, Boku je okovalo tmurno vrijeme, kiša se borila sa burom i jugom, škura su bila zatvorena, narod je izlazio samo na nedjeljnu misu. Miriam i donja Lucija su postale jedno tijelo, jedno biće, jedan duh.

Miriam je izrasla u prekrasnu djevojku, o njenoj ljepoti se govorilo širom Boke. Kada bi na ponti čitala knjigu, oko nje bi se skupilo svo muško, mlado i staro.

U Dobroti nije bilo više Židova, tako da se Miriam ukoliko je željela, morala udati za katolika, a to bi dalje zahtjevalo mnoštvo odricanja u prvom redu promjenu vjere, na što donja Lucija nije bila spremna, pa je preko prijatelja tražila dobru priliku u Castelnovu, Cavtatu, Dubrovniku pa i šire, nekog finog, mladog Židova.

Prolazili su dani, ljetno je zamjenilo zimu i proljeće, njih dvije su i dalje bile bliske, Miriam prekrasni pupoljak koji treba da procvjeta, a donja Lucija, žena koja je potpuno oronula, pogrbila se, žena koja se polako gasila.

Bio je avgust te davne 1496. godine, lijepo jutro, još ljepši ljetnji dan. Tog jutra u đardinu se pojavio stasiti mladić, visok, lijepo građen, crne kose, obučen po

zadnjoj modi, tražio je donju Luciju. Bio je to Menahem Izrael, sefard, Židov iz Dubrovnika, porijeklom iz Palestine, stare Judeje. Miriam kada ga je ugledala, jednostavno se skamenila, srce joj je počelo užurbano kucati, obrazi su joj se zarumenili, zaljubila se u tog prekrasnog mladića.

Sve ostalo je sudbina, kao što bi donja Lucija govorila, od nje se ne može pobjeći, ona je uvijek prisutna, čeka na svakom kantunu i svakoj kaleti. Miriam se jednog sunčanog četvrtka udala za Menahema, u kući donje Lucije. Iz Dubrovnika je stigao rabin koji je obavio vjenčanje.

Donja Lucija je sve posmatrala iz svoje postelje, obučena u najljepšu veštu sa klobukom. Menahem i Miriam su sijali od sreće i glasno su zahvaljivali svevišnjem što ih je spojio kao muža i ženu i molili su ga za blagoslovljen i zdrav porod. Najviše su se ipak zahvalili donji Luciji, bez koje se sve ovo ne bi i dogodilo.

Te iste večeri donja Lucija je zauvijek zatvorila oči, napustila je Dobrotu i svoju Boku. Donja Lucija je zakopana na malom mjesnom groblju. Na osmrtnici je pisalo Lucija Kamenarović, udova Pavova, od roda

Ben David, krvi Mojsijeve. Njen sin, svećenik Antonio je predvodio crkveni obred a u molitvi za dušu donje Lucije se pored latinskog čuo i starohrebrenski jezik, baš onako kako bi donja Lucija željela da bude.

Miriam je napustila Boku odmah nakon sahrane donje Lucije, sa svojim mužem Menahemom je otišla da živi u Dubrovnik. Sudbina je dalje htjela da se njih dvoje presele u Tesaloniki, zatim u Izmir i kasnije u Jeruzalem. Imali su veliko potomstvo, zdravo i blagoslovljeno, koje i dan danas živi širom svijeta. Svoju prvu kćer Miriam je nazvala Lucija po svojoj drugoj baki, donja Luciji iz Dobrote.

... Boka je kao i mnogo puta do tada a i kasnije nastavila da živi svojim usporenim ritmom, i dalje su se prepričavale ribarske dogodovštine, narod je i dalje išao na nedjeljnu misu, nicali su nove kamene palate, nove crkve, Dobrota se širila i rasla. Sudbina je i dalje slučajno ili ne, u Boku dovodila mnoge, u potrazi za sigurnim utočištem, u potrazi za srećom i blagostanjem.

Slaven Radimiri Levi

Manje poznate riječi

- đardin (dvor, dvoriste, avlija)
- lavandin (umivaonik)
- šugaman (peskir)
- škura (grile, zastori)
- borsa (torba)
- kušin (jastuk)
- vešta (haljina)
- križ (krst)
- teraca-taraca (balkon)
- kerida (draga)
- kredenca (vitrina)
- šterika (svijeća)
- štorija (priča)
- kantun (ćošak)
- kaleta (ulica na primorju)

KRATAK PRILOG ISTORIJI JEVREJSKOG GROBLJA U KOTORU

Nezavisnost koju je Mletačka republika izgubila Kampoformijskim mirom 1797.g. konačno je definisana odlukama Bečkog kongresa (1. septembar 1814. do 9. juna 1815. godine) po kojima su njene zemlje, pa tako i Crnogorsko primorje od Budve do Herceg Novog ušli u sastav Habsburške monarhije i u njenim granicama bili sve do kraja 1918.g. odnosno završetka Prvog svjetskog rata.

Političke i društvene promjene nastale u Boki i Kotoru dolaskom Austrije značajno su uticale na urbanu promjenu ovog područja. Običaj sahranjivanja u crkvama i grobljima u njihovom užem krugu zabranjen je 1818. godine odlukom vlade Habsburške monarhije koja je važila na cjeloj teritoriji Carstva. Ova odluka je svakako važila i za grad Kotor. Ova Odluka se sprovodi tek (već) od 1820. Godine kada je tadašnji biskup za namjene sahranjivanja i groblja odredio veliku parcelu u Škaljarima. Polovina te parcele je pod određenim uslovima ustupljena Pravoslavnoj crkvi¹. Vremenom se pokazala potreba da se na ovoj lokaciji odredi i dio namijenjen za potrebe sahranjivanja pripadnika Mojsijeve vjere. Na predlog da im se dodijeli parcela, Kotorski biskup je od dijela na kome su sahranjivani katolici izdvojio određeni prostor i predao ga na upravu Jevrejskoj Zajednici u Kotoru, o čemu svjedoči i izvod iz Zemljišno knjiškog uložka iz Katastarske opštine Škaljari iz 1884. godine po kome se vidi da je ova zemljišna parcela vlasništvo ove zajednice.²

1 U arhivskom fondu Opština Kotor nalazi se dokument koji govori o sazivanju Komisije za izgradnju groblja van zidina Starog grada. Naime, prvi ovakav poziv za sazivanje Komisije za izgradnju groblja van gradskih zidina za vjernike katoličke i pravoslavne vjeroispovjesti, Upraviteljstvo Opštine Kotor prima od strane Kotarskog Poglavarstva još 5. oktobra 1819. godine. Dokument Kotarskog Poglavarstva Kotor od 7. januara 1822. godine upućen Upraviteljstvu Opštine Kotor govori o tome da Opština Kotor mora biti ažurnija u formiranju gore pomenute Komisije. **(DACG IAK OK II – 55; puna signatura arhivskog fonda je: Državni arhiv Crne Gore –Istorijski arhiv Kotor, Opština Kotor, fasc. II, dok. 55**

2 Kotor, 1884. Zemljišno-knjižni uložak iz Katastarske opštine Škaljari u kojem se nalazi čestica zemlje

Dolaskom Austrijske administracije iz popisa stanovništva grada Kotora možemo pratiti broj Jevreja koji su bili prijavljeni kao njegovi stanovnici. Tako je po popisu iz 1829.g. u Kotoru boravište prijavilo dvoje Jevreja, da bi 1834.g. od ukupno 2003 popisanih lica u Kotoru (Stari grad) njih 6 bilo jevrejske vjeroispovijesti. Popisni podaci koji se odnose na područje Starog grada za 1843. godinu ukazuju da je u zidinama starog Kotora živjelo 12 Jevreja i to 9 muškaraca i 3 žene. Na sljedećem popisu dvije godine nakon toga unutar zidina Kotora je živjelo 15 pripadnika Mojsijeve vjere od koji su 8 bili muškarci, a 9 žene.³

Od 1846. godine nemamo podatke o broju Jevreja u Kotoru, ali činjenica da 1884.g. postoji registrovana Jevrejska zajednica nedvosmisleno govori o njihovom značajnom broju i organizovanosti u ovom drevnom gradu.

Dokaz o tome pronašli smo u Istorijskom arhivu grada Kotora, a odnosi se na zahtjev prenosa svojine nad parcelom 485/2 u KO Škaljari, sa grada Kotora

485/2 koja se knjiži na Jevrejsku zajednicu Kotora. **(DACG IAK KUK, KO Škaljari, ZU 196) (Puna signatura: Državni arhiv CG Istorijski arhiv Kotor, Katastarska uprava Kotor, Katastarska opština Škaljari, zemljišno-knjižni uložak br. 196**

3 Kotor, 1829-1836. Godina Popis stanovništva Opštine Kotor u kome se navodi da je 1829. godine na teritoriji Opštine Kotor prebivalo 2 lica pripadnika jevrejske vjeroispovijesti, u toku 1831. godine prebivalište u Kotoru imaju trojica Jevreja, u toku 1833, 1834 i 1835. godine ukupno 6 Jevreja, i u toku 1836. godine 4 Jevreja. **(DACG IAK OK III – 407)**

Kotor, 14. januara 1834. godine Popis stanovništva od 14. j. januara 1834. godine u kome se navodi da je na teritoriji Opštine Kotor u tom trenutku nastanjeno ukupno 2.003 lica, među kojima je 6 lica pripadnika

jevrejske vjeroispovijesti. **(DACG IAK OK V – 223)**

Kotor, 1843. god. Popis stanovništva Opštine Kotor u kome se navodi da je tokom 1843. godine na teritoriji Opštine Kotor (Stari grad) boravište imalo ukupno 12 pripadnika jevrejske vjeroispovijesti (9 muškaraca i 3 žene). **(DACG IAK OK X – 98)**

Kotor, 1845. god. Popis stanovništva Opštine Kotor u kome se navodi da je tokom 1845. godine na teritoriji Opštine Kotor (Stari grad) prebivalište imalo ukupno 15 Jevreja (8 muškaraca i 7 žena), a u toku 1846. godine ukupno 15 Jevreja. **(DACG IAK OK X – 431)**

na Jevrejsku zajednicu. Zahtjev je u ime Jevrejske zajednice podnio Đuzepe Finci. Ovaj detalj ukazuje na to da je u tom trenutku u Kotoru živjelo najmanje 10 punoljetnih muškaraca jevrejske vjere.⁴

Neophodno je naglasiti dvije značajne činjenice:

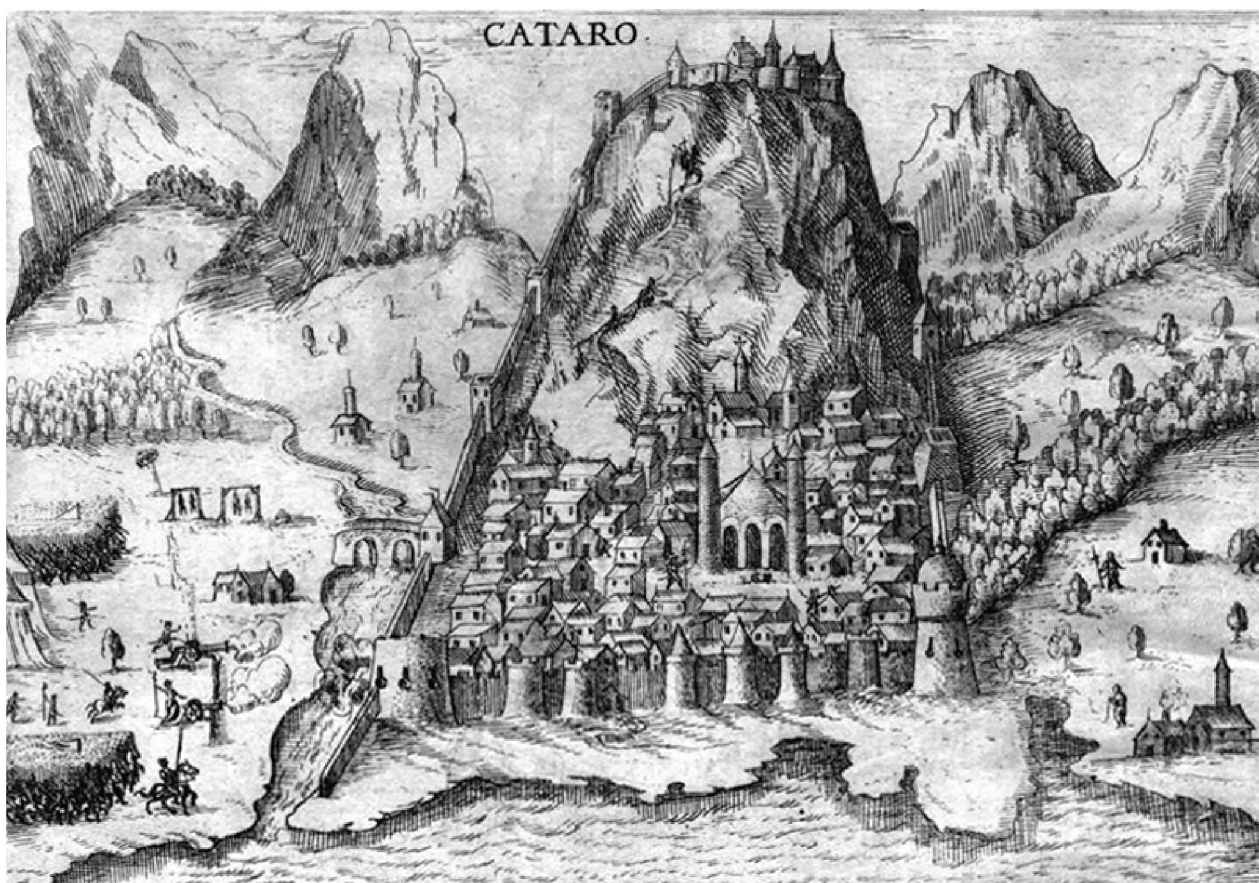
1. Ovi popisi se ne odnose na područje današnje opštine Kotor već isključivo na grad Kotor, odnosno stanovništvo u okviru njegovih zidina. Današnji djelovi Kotora kao što su Dobrota, Perast, Prčanj i drugi ne ulaze u ovaj popis, a vjerovatno je i tamo bilo Jevreja. Poznato je da su se mnogi Jevreji u 19-om vijeku koji su gravitirali prema Dubrovniku, bez obzira na trenut-

no mjesto boravka prijavljivali kao stanovnici ovog grada jer je u njemu postojala Sinagoga.

2. Mnogi Jevreji koji su u to doba živjeli na području Boke i Dalmacije, a koji gravitiraju prema Dubrovniku popisivani su u ovom gradu i njihovoj Zajednici.

Ovom prilikom posebno želimo da se zahvalimo osoblju Istorijskog arhiva u Kotoru; Jeleni Strahinja, arhivistkinji odsjeka- Istorijski arhiv Kotor, Jošku Katelanu, arhivisti u istom odsjeku i Snežani Pejović, šefici odsjeka i arhivistkinji, kao i don Antonu Belanu za doprinos u nalaženju dokumenata u Biskupskom arhivu Kotora na nesebičnom angažovanju u pronalaženju ovih dokumenata značajnih za dalje izučavanje istorije Jevreja u ovim krajevima.

⁴ 8. Kotor, 21. februar 1884. Godine, Zapisnik Sreskog suda u Kotoru na osnovu kojeg se vidi da Đuzepe Finci (Giuseppe Finzi) u ime Jevrejske zajednice u Kotoru (Comunità Israelitica) traži da se čestica zemlje 485/2 KO Škaljari (groblje) uknjiži na Jevrejsku zajednicu, jer je u prethodnom periodu greškom bila upisana na Opštinu Kotor. (DACG IAK SK, Zemljišni spisi, Zapisnici sa osnivanja zemljišnika za KO Škaljari, broj 140) (Signatura: Državni arhiv CG Istorijski arhiv Kotor, Sreski sud Kotor, Zemljišni spisi .....

SJEĆANJE

Još prije više od dvije godine moja sestra Nela Abidinović, rođena Papo i ja povele smo akciju za priznavanje, porodica kod kojih smo bile u periodu od juna 1943. do aprila 1945. u gradu Berane u Crnoj Gori, za Pravednike.

Problem je bio što se nismo sjećale imena i prezimena, jer je prošlo puno vremena, a naša majka koja se sjećala je umrla. Moja sestra se kao kroz maglu sjećala prezimena Hadrović. Ipak sam napisala pismo sa svim podacima, sjećanjima i dokumentima i poslala ga Jevrejskoj zajednici Crne Gore. Oni su pismo prosljedili Opštini Berane i gradonačelniku, pa su se svi zainteresovali i prema našim podacima pronašli unuka porodice Hadrović. Druga porodica nije pronađena. Posredstvom i uz finansijsku pomoć Jevrejske zajednice Crne Gore, g. Jaše Alfandarija, predsjednika, g. Đorđa i gospođe Edite Klein, a na poziv gradonačelnika Berana i Boračke organizacije, bila sam gost u Beranama 13. jula ove godine. Tada je bila centralna svečanost, jer je to Dan ustanka u Crnoj Gori, a baš je taj datum i Dan državnosti savremene samostalne Crne Gore.

Upoznala sam unuka porodice Hadrović. Proces priznavanja Pravednika je u toku i potrebno je dalje raditi na tome i poslati dokumentaciju u Jad Vašem. Ja sam u toku boravka u Beranama u Drugom svjetskom ratu bila mala i sada prilikom posjete gradu nisam ništa prepoznala, ali su se javile uspomene i sjećanja i ovaj put ću vam ispričati jedno sjećanje.

Sepet

Bio je septembar 1943. g. (to mi je rekla sestra) i talijanska fašistička država je kapitulirala, talijanski vojnici su napuštali Crnu Goru, a dolazili su Nijemci. U gradu Berane, gdje smo mi bili, došlo je do velikih borbi i narod je bježao u planinu da bi se spasili.

I nas tri, mama, sestra i ja, smo takođe bježale iz grada. Ponijele smo zavežljaje i nešto malo hrane i krenule smo za ostalima. Ja sam tada imala četiri godine i jedan mjesec i svega se sjećam. Bila sam jako mršava, nisam mogla ništa da nosim. Penjali smo se uz brdo po kamenitoj stazi, djelimično šljunkovitoj, veoma skliskoj. Ostali su se spretnije kretali i brzo su

izmakli daleko ispred nas. U dolini ispod nas vidio se grad, gorjeli su mnogi objekti, čule su se eksplozije i pucnjava. Ja sam se jedva kretala, padala sam i klizila unazad. Imala sam krvave rane na koljenima, dlanovima, pa čak i na glavi, sve me je jako boljelo, jer su komadići šljunka ostali na koži. Majka i sestra mi nisu mogle pomoći, a još od prije mi je bilo zabranjeno da plačem i jecam.

U jednom momentu se pojavio partizan u uniformi i na konju i rekao da požurimo i mi smo se počele brže penjati. Poslije izvjesnog vremena pojavio se opet i opet nam je rekao da požurimo, da smo zadnje i da moraju zatvoriti obruč, a meni nije bilo jasno šta to znači.

Penjale smo se dalje, nažalost sve sporije, a onda se pojavio jedan mladić, skoro dječak, obučen kao civil, samo sa partizanskom kapom sa petokrakom. Nosio je sepet. Prišao nam je i šutke bez riječi ubacio zavežljaj na dno sepeta, a onda je mene spretno digao na ramena. Zadnje čega se sjećam je džemper od grube seljačke vune koji je nosio i za koji sam se držala i partizana sa puškama koji su se spuštali niz padinu. Ne sjećam se uopšte šta je dalje bilo, vjerovatno sam zaspala u sepetu.

Laura Ostojić Papo

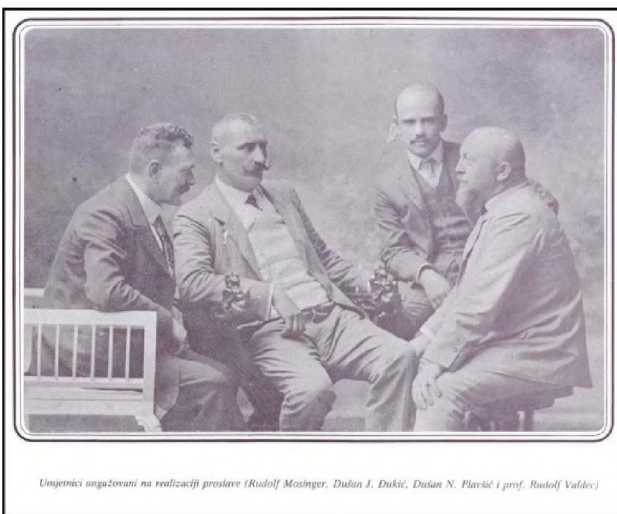

Poznati Jevreji: RUDOLF MOSINGER, FOTOGRAF

Rudolf Mosinger pripada plejadi umjetničkih stvaralaca koji su ostavili značajan trag u Crnoj Gori rađajući na raznim projektima. Uloga i mjesto Rudolfa Mosingera kao i rezultati njegovog rada i interesovanja u Crnoj Gori nije potpuno određen do sada, osim što se uzgredno tretirao njegov umjetnički opus. Sa druge strane njegov značaj je potpunije određen u njegovoj domovini i njegov rad i inventivnost dobijaju laskave ocjene. U tom kontekstu najilustrativnija je ocjena da je malo fotografa u povijesti hrvatske fotografije koji su tako hrabro kročili novim prostorima i propitivali granice svojih osobnih i profesionalnih mogućnosti sredine u kojoj su djelovali kao što je to svojedobno činio varaždinski i zagrebački fotograf i svjetlotiskar Rudolf Mosinger. Prije nego što pređemo na stvaralački opus Rudolfa Mosingera koji je nastao u Crnoj Gori ili je njoj posvećen vrijedi spomenuti i osnovne biografske podatke o ovom umjetniku i stvaraocu.

Rudolf Mosinger je rođen 1865. godine u Varaždinu. U periodu od 1885. do 1887. godine kod dr. Josefa Szekelyja, jednoga od ondašnjih najuglednijih bečkih fotografa, stekao je značajno fotografsko obrazovanje. Po završetku obrazovanja, 1889. godine, vraća se u Varaždin gdje otvara fotografski atelje, u

Kolodvorskoj ulici (Bahnhofstrasse), a ubrzo potom i podružnicu u Rogoškoj Slatini. Za relativno kratko vrijeme stekao je određenu popularnost pa ga je ondašnja štampa predstavljala kao kao jednog od najboljih fotografa u svojoj zemlji. Njegovoj popularnosti značajno je doprinio rad na fotografisanju nadvojvode Josifa i njegove pratnje prilikom vojne vježbe koja je održana 1892. godine u Pečuju, a za svoj rad je dobio i pohvale od samog nadvojvode. Poslije 5 godina rada u Varaždinu, Mosinger se seli u Zagreb, gdje 17.10.1894. godine počinje sa radom u ateljeu u ulici br.8. Pored ovog ateljea, zadržava i već postojeća dva, gdje mu se uskoro pridružuje kao suvlasnik, fotograf Lavoslav Breyer, vlasnik samostalnog fotografskog ateljea. Firmu pod imenom Mosinger i Breyer zajednički vode do 1898. godine. R. Mosinger osniva 16.12.1898. godine prvi hrvatski Artistički zavod, gdje zapošljava velik broj pomoćnog osoblja i saradnika. Mosingerovo ime je vezano i za pojavu Hrvatske kinematografije - samo 10 mjeseci poslije projekcije filmova braće Lumiere, u Zagrebu je, 1896. godine, u dvorani Kola, organizovana prva javna projekcija živućih fotografija zašto su zaslužni Mosinger i Breyer. Preduzeće Monopol film R. Mosinger - Mosinger film, koje se bavilo uvozom i

Umjetnici angažovani na realizaciji proslave (Rudolf Mosinger, Dušan J. Đukić, Dušan N. Plavšić i prof. Rudolf Valdec)

Centralni odbor za proslavu pedesetogodišnjice kralja Nikole 1910

distribucijom najnovijih filmskih ostvarenja, osniva 1917. godine, a vode ga njegovi sinovi Lujo i Bilim. Osnovao je Svjetlotiskarski zavod 1900. Godine, a kasnije i odjeljenje za litografiju.

Mosinger je bio nagrađen na Milenijumskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine, za fotografije pejzaža i gradina. Rudolf Mosinger umire 1918. godine u bečkom sanatorijumu. R. Mosinger dolazi na Cetinje krajem aprila 1910. godine, gdje je bio angažovan na realizaciji proslave jubileja, 50-e godišnjice vladanja njegovog kraljevskog visočanstva Knjaza Nikole I, sa glavnim zadatkom portretisanja članova vladalačke kuće Petrović-Njegoš. Portrete koje je snimio izdaje u svom Svjetlotiskarskom zavodu u sedam luksuzno opremljenih albuma (**za 7 kćeri Knjaza Nikole**) pod nazivom Vladalačka kuća Petrović-Njegoš. Postojale su dvije vrste albuma iden-

tične sadržine, jedna sa utisnutim državnim grbom na koricama sa naslovom u pozadini i prodajnom cijenom **5 perpera**. Drugi album je bio luksuznije opremljen u kožnom povezu sa emajliranim ispupčenim državnim grbom urađenim u srebru sa prodajnom cijenom od **50 perpera**. **Luksuzno izdanje poklanjano je najznačajnijim gostima, krunisanim glavama, od strane gospodara.**

Za vrijeme svog boravka u Crnoj Gori, Mosinger je snimio niz pejzaža, naselja i kulturnih spomenika, a za ovaj posao je bio angažovan od strane Centralnog odbora koji je tom prilikom izdao zvanično saopštenje u kome stoji: Centralni odbor riješio je da povodom jubileja, pored ostalog, priredi jedan album slika pojedinih varoši i znatnijih građevina iz Crne Gore, te je za tu svrhu dobio naročitog vještaka u tom poslu g. R. Mosingera iz Zagreba, s kojim je u pogodbu stupio, i odmah na put krenuo. Đakon Kosta Lučić je određen da bude cijelo vrijeme sa njim. Izbor od 32 fotografije je štampano u knjizi **Slike iz Crne Gore**, koje je izdao njegov Svjetlotiskarski zavod. Vrijedi istaći **panoramu Skadarskog jezera** koja je snimljena sa **Pavlove strane**, koju je Mosinger koristio za naslovnu stranu. Ovom prilikom uradio je veliki broj fotografija od kojih je u Crnoj Gori **sačuvano 175**. U ovim radovima se reflektuje duh savremenih tendencija u tehnici izrade, kao i opštem umjetničkom utisku, uz pečat osobnosti samog autora. Radio je manipulirane fotografije, i uz pomoć hemijskih izbjeljivača i tehnikom retuša uspio je da stvori fotografije koje su u općem dojmu slikarske. Za potrebe Odbora za proslavu jubileja R. Mosinger je uradio i seriju od 25

razglednica sa motivima: **Ulcinja, Bara, Duklje, Ri-
jeke Crnojević, Cetinja, Podgorice, Kolašina, ma-
nastira Ostrog, Plavnice, Virpazara, manastira
Morača - vodopad Svetigora, mosta kod Bioča i
na kraju Nikšića.**

Na predlog mitropolita Mitrofana Bana R. Mosinger je dobio odobrenje za štampanje serije crnogorskih markica sa motivima koje je odobrila posebna komisija zadužena za izbor markica. Izabrani su motivi: **Mačevanje Paje Jovanovića, Ranjeni Crnogorac Jaroslava Čermaka, Kralj Nikola na konju, Kralj Nikola, poprsje i Luka Bar sa italijanskom flotom.** Bilo je predviđeno da se marke izrade u svjetlotisku u dvije boje, okvir u jednoj a marka u drugoj boji. Ovaj plan nije ostvaren iz razloga koji nijesu poznati. Svjetlotiskarski zavod R. Mosingera

je štampao i akcije za **Narodnu banku kraljevine Crne Gore** (bila je to jedina serija akcija koju je emitovala Narodna banka kraljevine Crne Gore u Baru). Akcija, koja je nominalne vrijednosti 100 perpera u zlatu, je više - bojna sa motivima Barske luke i starog Bara. Njena vrijednost danas među kolekcionarima i skriptofilima je izuzetna. Mosinger je u Crnoj Gori sklopio i neke poslove za fotografski atelje Mosinger. Radi se o izradi vinjeta (12.000 kom) za Upravu dvora kao i o izradi pečata za Ministarstvo inostranih djela i Upravu dvora. Mosinger je ostavio dubok trag u Crnoj Gori u veoma značajnom momentu za njenu istoriju, kulturu i umjetnost, a za album Vladalačka kuća Petrović-Njegoš nagrađen je i titulom **Kraljevskog Crnogorskog dvorskog fotografa.**

Almanah Jevrejske zajednice Crne Gore br.1

Izdavač: Jevrejska zajednica Crne Gore

Za izdavača: Jaša Alfandari

Urednik: Jaša Alfandari

Tekstovi: Članova Jevrejske zajednice Crne Gore

Fotografije: U vlasništvu Jevrejske zajednice Crne Gore

Dizajn i štampa: DPC Podgorica

Tiraž: 150

Ul. Gavra Vukovića bb,

81000 Podgorica, Crna Gora

tel/fax: +382 20 622 930

e-mail: jevjzajmne@gmail.com

ISSN 2337-0157

9 772337 015002 >